

УДК: 291.8

Крупник Я.Г., доцент ©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького***ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ У СВІТЛІ ВІРОВЧЕННЯ ЦЕРКВИ**

На основі вчення Церкви про людину та її духовне життя розглядаються основні аспекти духовного розвитку особи: власне духовний, науковий та практичний.

Ключові слова: Бог, Ісус Христос, Святий Дух, Церква, людина, духовний розвиток.

Людина як жива істота й, насамперед, творіння Боже, є особою тілесно-душевно-духовною. Із цієї тріади власне про душу, очевидно, найбільш часто виникали у суспільстві різні дискусії, однак, термін «дух» був широко вживаний у характеристиці особи, хоча б на кшталт виразу «у здоровому тілі – здоровий дух», «бойовий дух» і т.п. Звичайно, під словом «дух» у теперішній час багато людей розуміють прояв нервово-психічних процесів того ж таки тіла.

Церква ж, на основі вчення Святого Письма та власного досвіду [1, 2] каже про дух як субстанцію – Божий дар, що є у кожній людині, наповняє її, а також виходить чи залишає людську істоту, тобто тіло, в останній момент земного життя [пор.: Бут. 2, 7; 6, 3; Мт. 27, 50; Рим. 8, 9; I Кор. 2, 11; 2, п. 130].

Слово «дух» звичайно означає невловиму суть істоти, певний життєтворчий початок, щось, що виходить від істоти поза її волею, що найбільше є самою істотою і чим вона оволодіти не може [3].

Для греків існували дві різні сфери дійсності як у людині, так і у всесвіті – душа і тіло. І платонізм, й аристотелізм містять вчення про дві реальності, які неможливо звести одна до одної: душа – реальність духовна і тіло – реальність матеріальна [4].

Цей глобальний двочленний поділ (дихотомія), насамперед, у синтетичному підході й тепер широко вживається західними богословами.

Тричленний поділ (трихотомія), що говорить про тіло, душу, дух (sōma, psuchē, nous), ввів Посідоній, знаходимо його і в Аристотеля та перипатетиків, а Григорій з Назіанзу вже подає його як загальноприйнятий [4].

Чи перша, чи друга концепції так чи інакше єдині у тому, що людина, від самого її зачаття у лоні матері, росте й розвивається із двох джерел: Божого й людського. Це говорить про подібність людської істоти до самого Господа Ісуса Христа, у якому Божа й людська природи були нероздільно пов'язані. Адже кожна людина, яка приходить у світ, покликана уподібнюватися до Бога, досягнути обожествлення: «Нам були даровані цінні й превеликі обітниці, щоб ними ви стали учасниками Божої природи» (2 Пт. 1, 4). Така участь у Божій

природі є щастям людини. «Божої подобі» людина може досягнути лише у вільному виборі та згоді й у співдії з Божою благодаттю (...) [2, п. 124].

Таким чином, жива душа є плодом співдії Бога й людини, що проявляється, насамперед, у тілесному рості та духовному розвитку особи.

Дослідники християнської духовності Т.Шпідлік і І.Гаргано, порівнюючи аналітичний підхід до антропологічної проблеми у семітів, які також говорять про тіло, душу (*perhes*) і про дух (*ruah*) людини, та синтетичний підхід, що насправді має Біблія, констатують, що згадані терміни передають лише різні аспекти цілої людини: вона – «тіло», бо приречена померти; вона – «душа», бо дихає й живе; нарешті, «дух» означає відкритість людини до Бога, що виявляється назовні через тіло. Ці аспекти людини (а не складові частини, як у греків) зазнають змін залежно від її морального та релігійного стану. Глибокі зміни відбуваються в самій людині відповідно до того, які її стосунки з Богом [4].

Саме у цьому контексті слід говорити про духовний розвиток людини як живої істоти, яка є метою Божого творення [Бут. 1, 26].

Папська Біблійна Комісія [5] уточнює, що людина є Божим «образом» завдяки принаймні шістьом характеристикам:

- 1) раціональність, тобто здатність і обов'язок пізнавати й розуміти створений світ;
- 2) свобода, яка передбачає здатність і обов'язок приймати рішення та відповідальність за прийняті рішення (Бут. 2);
- 3) позиція провідника, але в жодному разі не абсолютного, а в підпорядкуванні Богові;
- 4) здатність діяти відповідно до того, образом кого є людська особа, тобто наслідувати Бога;
- 5) гідність бути особою, істотою «взаємин», здатною мати особливі стосунки з Богом та іншими людськими істотами (Бут. 2);
- 6) святість людського життя.

Щодо святості, то тут, безперечно, найбільш актуальні слова, які Господь сказав Мойсеєві: «Святими ви мусите бути, бо я – святий, Господь, Бог ваш» [Лев. 19, 2]. А Ісус Христос, навчаючи учнів й даючи заповідь любові, навіть до ворогів своїх, буквально, підтверджує ці слова: «Тож будьте досконалі, як Отець ваш небесний досконалий» [Мт. 5, 48].

Як бачимо, сам Творець бажає людині еволюційного поступу, що становить духовний аспект питання досконалості особи й святості людського життя. Водночас, це, по-суті, наказ, який без Божої допомоги виконати неможливо. Від людини ж залежить позитивний вияв її свободної волі та неперервності духовного поступу, який утверджується віровченням Церкви та добрими вчинками, тобто наукою та практичними діями.

У цьому контексті пригадаймо, як донедавна побутував вираз, особливо у вищій школі, про поєднання науки та практики. І сьогодні цього ніхто не заперечує. Водночас й про духовність не забували, насамперед, заперечуючи Духа істини [пор.: Йо. 16, 13] та підмінюючи поняття, зокрема у питаннях віри,

надії, любові тощо. Це не могло не відбиватися на внутрішній природі людини, призводило до роздвоєння особи, зневіри та інших негативних наслідків. Однак, не торкаючись жодних політичних питань, можна констатувати той факт, що коли наставав збій стратегічного курсу держави, то завжди на допомогу закликали духовну й інтелектуальну еліту нації. Бо блаженні миротворці [Мт. 5, 9], а перші слова воскреслого Спасителя до учнів - «Мир вам»! [Йо. 20, 19], – глибоко закладені у серці християн. І свята Церква, наслідуючи свого Будівничого, словами апостола Павла щиросердечно бажає: «Нехай Бог миру буде з усіма вами» [Рим. 15, 33].

Саме тому, ставлячи акценти на духовному розвитку людини, насамперед, треба взяти до уваги слова Ісуса Христа до своїх учнів: «Я – виноградина, ви – гілки. Хто перебуває в мені, а я в ньому, – той плід приносить щедро. Без мене ж ви нічого чинити не можете» [Йо. 15, 5]. І відразу ж Ісус дає заохочуюче пояснення: «Тим Отець мій прославляється, коли ви плід щедро приносите, - тож і учнями моїми станете» [Йо. 15, 8].

Отже, духовний розвиток людини починається, насамперед, від визнання Бога своїм Отцем і Творцем, Учителем і Спасителем, Утішителем і Духом істини. Хіба ми кличемо того, кого не знаємо, чи, тим більше, того, про кого й не здогадуємось? Однак, ми щоденно молимося: «Отче наш (...)» [Мт. 6, 9].

Тому свята Церква закликає нас словами апостола народів: «Слово Христове нехай у вас перебуває щедро: навчайтесь у всякій мудрості (...)» [Кол. 3, 16].

Це становить серцевину наступного аспекту питання духовного розвитку людини, - вивчити, дослідити у контексті й зрозуміти Слово Боже, що, в результаті, утвердить людину у вірі та відкриє особистості великі перспективи.

Проповідуючи Божу Євангелію, Ісус у Галилеї казав: «Сповнився час, і Царство Боже близько; покайтеся і вірте в Євангелію» [Мр. 1, 15]. Він відразу заохочує нас до дій, щоб люди могли почути Його і прийняти в навершенні та вірі. Для цього потрібно змінити ментальність, набути нового мислення і бачення, визначених Божим Царством, яке в його повній дійсності розпізнається свідомою вірою [5].

Проголошуючи Царство Боже та його моральні наслідки, Ісус істинно наголошує: «Від часів Йоана Христителя і понині Царство Небесне здобувається силою; і ті, що вживають силу, силоміць беруть його» [Мт. 11, 12].

Про яку силу тут йдеться, і хто її дає? Відповідь, очевидно, можна знайти через розуміння основного завдання Ісусової місії – об'явити Бога Отця та прославити його: «Я прослаблю тебе, Отче, Господи неба й землі (...)» [Мт. 11, 25]. А далі: «Все передане мені моїм Отцем, і ніхто не знає Сина, крім Отця, і Отця ніхто не знає, крім Сина, та кому Син схоче відкрити» [Мт. 11, 27]. Водночас, Ісус закликає: «Прийдіть до мене всі втомлені й обтяжені, і я облегшу вас» [Мт. 11, 28].

Ось де говориться про духовний розвиток людини! Адже Святий Дух підносить людину до небесних висот!

І відразу ж Ісус Христос дає нам життєдайний рецепт: «Візьміть ярмо моє на себе й навчіться від мене, бо я лагідний і сумирний серцем, тож знайдете полегшу душам вашим. Ярмо бо моє любе й тягар мій легкий» [Мт. 11, 29-30].

Звісно ж, Царство Боже не приходить із притаманними царській гідності проявами, натомість його можна відкрити лише завдяки уважному ставленню до Ісуса та Його місії та завдяки характерним чеснотам, приклад яких Він дає у своїх діях [5]. Це Ісусові вчинки, якими керує воля Його Отця, та любов, найвищий прояв якої – пролиття власної крові. Отже, аби йти Божою дорогою, треба діяти у Його Дусі й наслідувати Його приклад [5].

Це і є невіддільний від попередніх практичний аспект духовної еволюції людини.

Папська Біблійна Комісія у документі «Біблія і мораль» від 11 травня 2008 року, розглядаючи питання «Прихід Царства Божого і його моральні наслідки», зазначає, що у вченні Ісуса Христа про Царство Боже виявляється важлива динаміка з наслідками для морального життя християнина, коли обриси очікуваного майбутнього, що відкриває повноту задуму Божої волі щодо людства, допомагають визначити, яким має бути людське життя вже в теперішності. Отже, цінності й чесноти, які роблять нас відповідними Божій волі, треба практикувати вже зараз – настільки, наскільки це можливо в грішних і недосконалих обставинах життя теперішнього часу [5].

2011 року вийшов друком Катехизм Української Греко-Католицької Церкви «Христос – наша Пасха», який розкриває віровчення Церкви у трьох частинах: віра Церкви, молитва Церкви і життя Церкви.

Третя частина Катехизму у світлі Божого Об'явлення та на основі східнохристиянської традиції розкриває життя та діяльність християнина як нової людини у Христі. Бог Отець через Сина у Святому Дусі дарує людині нове життя, до повноти якого вона покликана дозріти. Цей Божий дар християнин пізнає, розвиває і виявляє через добрі вчинки [2, п. 704].

В зазначеному пункті Катехизму чітко бачимо згадані нами три аспекти духовного розвитку людини. Тут і духовний аспект, який виражається у непохитній вірі у Пресвяту Трійцю, вірності і відданості Христовій Церкві та жертвній любові до свого народу [2, с. 8]. Тут і науковий аспект, який каже про пізнання і розвиток Божого дару, що здійснюється, знову ж таки, через віру завдяки слуханню й розумінню Христового Євангелія [1, 2]. Тут і практичний аспект, який говорить про добрі вчинки.

Катехизм засвідчує про те, що дар божественного життя, який отримує людина у Святих Таїнствах, наділяє її здатністю до особистого християнського життя відповідно до отриманої благодаті. Жити у Христі означає діяти у Ньому і разом з Ним. Така діяльність чинить християнина євангельською «закваскою Царства Небесного», яка здатна переобразити сучасну йому культуру та суспільство (пор.: Мт. 13, 33) [2, п. 705]. Таким зародком Царства Божого та переображуючою силою людства є Церква Христова, яка (...) присутня та діє у

суспільному житті та просвічує світлом Христовим кожную людину, яка приходиться на світ [2, п. 708].

Спроможність особи прийняти дар благодаті залежить від міри відкритості людини до Бога та її самовідданості Йому. Приймаючи від Бога благодать, людина співдіє з нею та зростає в ній. Взірцем досконалої співдії Божої благодаті і людської волі є Благовіщення Пречистої Діви Марії [2, п. 746].

До Богородиці, першої обожествленої, Церква зі сміливістю звертається словами: «Пресвята Богородице, спаси нас», розуміючи, що спасає благодать Божа, яка діє в ній [2, п. 313].

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що духовний розвиток людини, логічно, відбувається за умов духовного життя її. Духовне життя – це життя у Святому Дусі. Життя у Христі називаємо духовним життям, оскільки його джерелом є Святий Дух і воно звершується Його благодаттю. Благодать – це дія Святого Духа в людині, тобто Його безкорисливий дар (...). Дух Божий запрошує, кличе нас до зростання у Христі й уможливує його [2, п. 710].

Духовне життя є невід'ємною умовою зростання та розвитку особи. Як для тілесного розвитку потрібна фізична активність, а для інтелектуального – навчання й освіта, так для духовного – добрі діла, молитва та Святі Таїнства [2, п. 711].

Створена доброю, людина лише через гріх віддаляється від свого Творця. Щоб відновити духовний зв'язок з Богом, потрібне навернення, яке здійснюється через Святе таїнство Покаяння (Сповідь) та утверджується у Пресвятій Євхаристії.

У цій дорозі до Господа люди часто блукають через незнання (нерозуміння) істини та ошуковуються через спокуси. І перші, і другі створюють образ блудного сина, на якого чекає милосердний батько. Однак, як не дивно, це тільки один бік полотна. На іншому боці картини, якої тут суцільно часто не бачать, є справедливий суддя, що за добро нагороджує, а за зло карає. Це – істина, яку потрібно зрозуміти.

Висновки.

1. Духовний розвиток людини залежить від її свобідної волі й реалізується за духовного життя особи у трьох взаємопов'язаних аспектах – власне духовному, науковому та практичному.

2. Власне духовний аспект духовного розвитку людини полягає у Божій волі щодо святості людської особи; духовному єднанню з Богом Отцем через Сина у Святому Дусі, що виражається у непохитній вірі у Пресвяту Трійцю, блаженній надії на Господа та прихід Його Царства, істинній любові до Бога та ближніх.

3. Науковий аспект духовного поступу людини стосується пізнання, розуміння й розвитку Божого дару нового життя, повнота якого здійснюється в Христовій Церкві у світлі Христового Євангелія.

4. Практичний аспект духовного життя людини виявляється у добрих вчинках.

5. Незнання [пор.: Рим. 1, 16-17; 2, п. 46], бездіяльність (лінивість) в релігійному житті [2, п. 771] та гріх становлять серйозну перешкоду на шляху до святості.

Література

1. Святе Письмо Старого та Нового Завіту /Переклад тексту – о. Іван Хоменко, 3-го ЧСВВ. -«Місіонер», 2007.
2. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. –Львів: Свічадо, 2011. -336 с.
3. Словник біблійного богослов'я. За ред. Ксав'є Леон-Дюфура та ін. /Пер. з фр. Вл. Софрона Мудрого, ЧСВВ. –Жовква: Місіонер, 2010. -992 с.
4. Шпідлік Т., Гаргано І. Духовність грецьких і східних отців /Пер. з італ. Я.Приріз, Р.Паранько. –Львів: Свічадо, 2006. -144 с.
5. Біблія та мораль /Біблійні корені дій християнина /Пер. з італ. І.Цмоканич, О.Демко, Т.Окіс, О.Бодак. – Львів: Свічадо, 2012. – 200 с.

Summary

Krupnyk Ya.G.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj*

SPIRITUAL DEVELOPMENT OF HUMAN BEING TO THE ADVANTAGE OF CHURCH DOGMA

Based on Church dogma about human being and its spiritual life, the main aspects of spiritual development of human: spiritual, scientific and practical are observed.

Key words: *God, Jesus Christ, Spirit Saint, Church, human, spiritual development.*

УДК 658:631.3:619

Левківський Д.М., Падовський А.І., Флюнт Р.Б., Шекель В.Ф. ©
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З.Гжицького

МОТИВАЦІЯ І МОТИВУВАННЯ ЯК ФАКТОРИ УСПІШНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАРКЕТИНГУ В ГАЛУЗІ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

У статті розкриваються важливі сторони маркетингу як особливої ділянки економічної науки, що займається питаннями реалізації продукції ветеринарного призначення, роль мотивації і мотивування, найпоширеніші і обов'язкові аспекти контактів і співпраці між споживачами – власниками тварин і надавачами послуг – реалізаторами продукції.

Ключові слова: мотивація, мотивування, мотив, маркетинг, менеджмент, ветеринарна медицина.

Якщо фахівці і підприємці в галузі ветеринарної медицини розраховують на швидку і кількісно достатню реалізацію продукції, що необхідна для вирішення виникаючих питань в галузі ветеринарної медицини, необхідно у потенційних і перспективних споживачів пробудити інтерес до придбання цієї продукції, тобто мотивувати їх купити саме наш товар.

Ключовими моментами мотивації є:

- наявність якісного цікавого товару;
- чітке пояснення унікальності нашої торгової пропозиції;
- створення емоційного психологічного стимулювання;
- вміння переконати споживача здійснити покупку негайно, не відкладаючи це на пізніше.

Таких моментів мотивації досягаємо:

- наявністю товарів, що впізнаються з першого погляду;
- завоюванням довіри у покупця;
- просуванням товару на ринку.

Що ж таке мотивація? Це процес спонукання, стимулювання будь-кого до цілеспрямованої поведінки або виконання певних дій, спрямованих на досягнення власної конкретної мети або мети підприємства. Процес стимулювання активності споживачів і реалізаторів за допомогою певних мотивів і є мотивацією.

Мотив – свідоме бажання діяти в конкретному напрямку, що виникає під впливом зовнішніх обставин або стимулів, які пов'язані з потребами людей. Психологи вважають, що людина має потребу лише тоді, коли їй фізіологічно, духовно або матеріально чогось не вистачає. Мотивування – це вид управлінської діяльності, що спрямований на спонукання окремої особи або

групи осіб до організованої успішної і результативної діяльності для якнайшвидшого досягнення цілі підприємства. Воно передбачає моральне або матеріальне стимулювання і самоорганізацію особи до плідної праці. Для цього потрібні зусилля, старанність, наполегливість, сумлінність, цілеспрямованість, бажано усвідомлювати перспективність стимулювання і наявність винагороди.

Давно розроблені й узагальнені стратегії необхідності винагороди в процесі трудової діяльності:

- винагороджувати перспективні рішення;
- винагороджувати тих, хто ризикує;
- винагороджувати творчість та ініціативу;
- винагороджувати рішучість;
- винагороджувати ефективність, а не метушню;
- винагороджувати спрощення роботи замість ускладнення;
- винагороджувати сумлінність;
- винагороджувати якість;
- заохочувати відданість співробітника;
- винагороджувати взаємодопомогу.

Упізнавання або імідж підприємства є одним із ключових елементів маркетингу. Споживач витрачає на спілкування з реалізатором кілька секунд, найбільше – кілька хвилин і за такий короткий час повідомити йому щось важливе і переконливе практично неможливо. Тому бізнесмен має приділити особливу увагу створенню блискучого іміджу, що сприймається, фіксується і запам'ятовується споживачами відразу, щоб останні зупинили свій купівельний вибір саме на нашій продукції і саме зараз.

Більшість покупців не люблять довго розмовляти, а набридливі пропозиції їх дратують і відштовхують. А у ветеринарній медицині вкрай важливим є результативність і ефективність запропонованого препарату чи засобу. Тому ми зобов'язані спрацювати з покупцем і клієнтом – власником тварин – швидко і ефективно, при цьому дотримуючись наступного:

- говорити зрозуміло і ефективно;
- бути лаконічними, делікатними, переконливими;
- використовувати наочність і приклади;
- спрямувати логіку проти емоцій;
- переконати споживача у нашій високій кваліфікації і професіоналізмі.

Зовнішній вигляд і упакування товару мають величезне значення, вони повинні бути привабливі, цікаві, практичні і не особливо впливати на його ціну.

Довіра, яку виявляє до нас наш покупець або клієнт – власник тварин – це вже половина успіху. Щоб її завоювати, не потрібно примушувати покупця робити те, чого він не хоче.

Давно відомо, що людина на рівні підсвідомості наділена природженою захисною реакцією проти всього нового. Наше завдання перебороти цю перепону. Слід пам'ятати, що клієнт інтуїтивно визначає, чи можна з нами мати справу. Тому чим більше, прозоріше і якісніше представлена наша інформація

про себе і запропонований нами товар, тим легше перебороти інтуїтивну, можливо стриману, реакцію клієнта на співпрацю з нами.

Найефективнішими її проявами є особисті живі зустрічі на противагу телефонічним і іншим електронним контактам. Коли інформація сприймається з енергетичним безпосереднім супроводом, то ми чуємо не просто слова, а значно більше: інтонацію, темп мови, тембр голосу, манери, стиль, хід думки тощо – все це сприяє появі довіри або, навпаки, недовіри до нас. Довіра залежить не тільки від почутого тексту, а й від вміння спілкуватися з людьми. Навчимося вмільо спілкуватися – завоюємо довіру.

Один з мотивів, який схиляє покупця до придбання саме нашого товару – це лідируюче становище підприємства на ринку. Переможців люблять, їм більше довіряють. Основний продукт не обов'язково повинен приносити найбільший прибуток, він має бути обличчям підприємства, засвідчувати успіх і стабільність.

Просування на ринку – ще один спосіб створення мотивації. Методами просування товару є заходи, що запам'ятовуються, методики, що сприяють просуванню на ринок нової продукції, просування, яке не впливає на ціну товару, застосування гнучкої системи знижок. У сучасних ринкових умовах дедалі більшого значення набуває ціновий маркетинг, який орієнтований на відносно невеликі конкретизовані групи споживачів і партнерів.

База даних – це зібрана інформація про наших клієнтів (адреси, телефони, місце зустрічі, постачальники, транспортувальники, види і групи товарів, мета агентів, навіть імена конкурентів). Маючи базу даних, можемо забезпечувати менеджмент маркетингу на перспективу, здійснювати контроль за реалізацією, сприяти зміцненню самовідносин з партнерами і клієнтами.

Щоб здійснювати успішну реалізацію, необхідно виробити цілісну маркетингову політику, яка передбачає розвиток пропозиції шляхом правильного визначення ціни товару і послуг у ветеринарній медицині, здійснення оптимальної цінової політики, зважаючи на тарифікацію, застосовувати візуальну й аудіорекламу.

Ми повинні турбуватися про партнера-клієнта, проявляти ввічливість і дружелюбність, вислуховувати його, постаратися поза його свідомістю керувати його поведінкою і передбачити можливі непорозуміння.

Щодо нашого підприємства:

- приймаємо на роботу лише кращих співробітників;
- преміюємо найкращих (мотивація);
- підтримуємо агентів з продажу;
- тестуємо людей перед тим, як брати їх на роботу (селекція);
- утримання людей на роботі;
- навчання фахівців;
- можливість прогресу в зарплаті, преміювання та кар'єрний ріст.

Сумлінно організувавши роботу підприємства ветеринарної медицини, врахувавши всі слабкі і сильні його сторони, мінімізувавши можливі ризики і

несподіванки, зрозуміло, можемо розраховувати на позитивний загальний і епізодичний результат його практичної діяльності.

Література

1. Туленков М.В. Концептуальні засади організації сучасного менеджменту. – К., 2006. – 311с.
2. Сладкевич В.П. Мотивационный менеджмент. – К.: МАУП, 2000. – 112с.
3. Маркетинговий менеджмент/ Вісящев І.О., Антошкіна Л.І., Тарнапов І.О. – Донецьк.: Норд-Прес, 2005. – 440с.
4. Синьківський М.П. Правове регулювання ветеринарної справи в Україні: Навч. Посіб. – Юрінком Інтер. – К., 2002. – 223с.
5. Карнеги Дейл. Как преобретать друзей и оказывать влияние на людей: Пер. з англ. – Київ: Наук. думка, 1991. – 224с.

Summary

The article lucidly revealed important side of marketing, as a special area of economics that deals with sales of veterinary appointment, the role of incentives and motivation, the most common and mandatory aspects of contacts and cooperation between customers - pet owners and service providers - implement it products.

УДК 808.51:81'373.7

Лісько Л.О., ст. викладач кафедри української та іноземних мов ©
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького

РОЛЬ ЛЕКСИКИ І ФРАЗЕОЛОГІЇ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ОРАТОРСЬКОМУ МОВЛЕННІ

У міру потреби вживання слів релігійної лексики, зокрема у створенні молитви, частина старослов'янізмів співіснувала разом з українським відрізняючись більшою книжністю та урочистістю.

Ключові слова: збагачення духовно, церковнослов'янська лексика, активна лексика, використання слова, фразеологія.

Вступ. Слово як одиниця людського мовлення - явище небуденне, космічне, це носій заряду, енергії, воно здатне хвилювати, впливати, запалювати. Небуденне, глибинне слово, мовлене у молитві: у ньому таїться могутня душевна енергія цілих поколінь. Під час молитви збагачуємося духовно, молитовне слово окрилює нас, додає сил, оздоровлює морально і фізично.

У вигляді мови людина одержала від Бога великий скарб, і ми повинні не тільки користуватися ним, рідним словом, але й плекати його, оберігати його коріння, леліяти його цвіт – і лише тоді воно буде запашним, сповненим музики чару, правдивості, поетичності.

Чар і сила молитовного слова, яке засвоїли ми ще малими з уст матері, видавались нам, мабуть, ще більш божественними, небуденними, бо у словах молитви таїлась якась магічна сила, суть якої полягала саме в тому, що вона була таємнича, не повністю зрозуміла. Цю урочистість молитви, напевне, забезпечували архаїчні слова, переважно грецького походження, що влились у мову наших предків, адже прийняття християнства з Візантії дало поштовх до збагачення і розвитку нашої лексики.

На Русі поширювалися церковні книги, перекладені з грецької на старослов'янську мову, близьку, але досить відмінну від мови народу періоду Київської Русі, і вже в XIV столітті створюється два типи писемно-літературної мови: мова слов'яноруська, що складалась у процесі взаємодії старослов'янської (церковнослов'янської) і книжної періоду Київської Русі, та староруська, що розвинулась на основі книжної вищезгаданої мови і живого народного мовлення.

У міру потреби вживання слів релігійної лексики, зокрема у створенні молитви, частина старослов'янізмів співіснувала разом з українськими словами, вирізняючись більшою книжністю та урочистістю. У молитвах і в публіцистичному стилі значно більший ефект забезпечує використання церковнослов'янської лексики для передачі величі чи урочистості не лише

змісту, але й слова. Наприклад: *Божий перст, Всевидяче око, тлінний прах, житейське море* і т. ін.

Матеріали і методи. Широке застосування одержали в нашій мові слова з префіксами і суфіксами старослов'янського походження, які збагачували активну лексику; це такі префікси, як: *воз-, пре-, пред-, со-*, наприклад: *воздвиження, возвеличення, предтеча, Пречиста, совість, соратник* та ін. Найчастіше вживаються слова із суфіксами: *-тель, -ство, -тай, -иня, -чий*. Наприклад: *попечитель, хоронитель, визволитель, багатство, глашатий, братерство, гординя, всевидячий* тощо.

Увійшли в українську мову ряд старослов'янizmів, з якими утворилися і творяться нові слова, як: *благо* – добро, щастя: *благовіщення, благородство, благодатний, благочинний, благородний*; *власть* – влада: *властитель, властолюбний*; *все* – *вседержитель, всемогутній, всевидячий*; широкого використання набули короткі форми прикметників, як: *свят, зелен, славен* та ін. Вживання їх у молитвах, церковних проповідях, у релігійній літературі свідчить про повноцінне функціонування цих лексем у сучасних текстах у поєднанні із загальноновживаними словами. Українізація цих слів, наприклад, у молитві, тобто їх переклад на сучасну українську мову, позбавила б текст священного змісту. І навпаки, коли у проповіді слово архаїчне, несучасне, наповнене високим божественним зарядом, поставлене у влучному сусідстві із сучасними словами, - воно наповнене відповідним зарядом, його відблиски передаються і на віддалені лексеми тексту. Тут необхідне вміння автора тексту віднайти у мовному арсеналі таке слово, яке взяте з його первісної коліски, але, за висловлюваннями А. Содомори, воно «нагромадило в собі могутню душевну і духовну енергію поколінь, а якщо мовою літературознавства, велику викликувальну силу» [6, 10].

Саме такі слова повинні бути в мові церкви, щоб вони передавали стан душі, ту піднесеність, для вираження якої буденні слова здавались би мізерними. Прикладом, наскільки лексика біблійного походження збагачує та увиразнює українську мову, є наші релігійні колядки.

Українські колядки і щедрівки – величезний цінний скарб нашої національної культури. У колядках, які разом із щедрівками стали одним із найважливіших компонентів Різдвяних свят, звучать заклики до оновлення людини, її душі, прославляються добро, злагода, мир.

Колядки і досі зберігають староукраїнські слова, що є свідченням давнини їх створення. Взяти б хоча коляду «Бог предвічний народився» чи «Днесь поюще купно іграймо», «Ой видить Бог-створитель», у яких слова іменники «створитель», «мир», прикметники «предвічний», дієслова «восхваляймо», «іграймо», прислівник «купно» і т. ін. – не із сучасного словника української мов. Віддавна ці слова мають той предковичний чар слова – небуденний, глибинний, святочний. Саме в цих архаїчних словах наших коляд відчувається духовна енергія, яка йде від поколінь і, передаючись як естафета століттями, єднає нас із далекими предками в єдиній християнській вірі і любові до Бога. Саме у староукраїнських словах колядок, молитов, церковних проповідей –

ключ нашої духовності. Вони є засобом створення урочисто – піднесеного тону, який притаманний молитві, церковним пісням чи проповідям.

Результати досліджень. Найчастіше вільні словосполучення передають афористично, шляхом метафоризації – перенесення найменування на основі схожості предметів, явищ, ознак за дією. Наприклад, «коритися комусь» - у біблійному афоризмі передається «*ставати на коліна*», вислову «улесливо звеличати» глибшої іронії надасть біблійний фразеологізм «*кадити фіам*», а вислів «зняти із себе вину» біблійний афоризм передає «*вмивати руки*»; «кидати світло на щось, прозріти» - «*зняти полуду з очей*»; «починати справу, яка приречена на провал» - «*проти рожна перти*»; «бути готовим до помсти» - «*тримати камінь за пазухою*» і цілий ряд інших.

Метафоризація може стосуватися як усього словосполучення, так і частин компетентного складу, наприклад, з *хреста знятий, гострий на язик, мертва тиша*.

Фразеологічні метафори пов'язані з найрізноманітнішими предметно-чуттєвими сферами, їх функціональна активність у різні часи була неоднаковою, оскільки зумовлена різними суспільно-побутовими чинниками. Наприклад, вислів «*дбати не лиш про одну мету*» передавався вдалим афоризмом «*жити не хлібом єдиним*», «*розібратися у внутрішньому світі*»- «*заглянути в душу*», «*зробити щось, що суперечить сумлінню*»-«*ввести у гріх*», «*на весь час*»-«*від нині й до віку*», «*робити щось, що суперечить сумлінню*»-«*гріх на душу брати*».

Академік О. Потебня писав: «За звичаєм ми розглядаємо слово у такому вигляді, як воно дається у словнику, як воно прижилось у мові. Однак це все одно, коли б ми розглядали рослину, якою вона є у гербарії, тобто не так, як вона насправді живе, а як штучно приготовлена з метою пізнання. Звідси і причина того, що багато явищ мови сприймалися і розумілися помилково» [цит. за 9, 60].

Потенційні можливості слова, його наповненість змістом, щоб слово набуло свіжості, розквітло, засяяло всіма барвами, створюється відповідним сусідством. Фразеологізм складається із декількох слів, які, втрачаючи в ньому свої лексичні значення, стають компонентами загального, цілісного значення.

«Фразеологія – краса будь-якої мови, її виразова сила і образність. Українська фразеологія – це багатющий скарб і невичерпне джерело народної мудрості і культури, духовне багатство народу» [1, 28].

Численні фразеологізми відзначаються виразними художньо-зображальними засобами. «Влучність характеристики, сконденсованість думки, відчутна оцінна функція фразеологічних одиниць пояснюється самою природою їх становлення, оскільки через фразеологію приходять закріплені у стислих, компактних словосполученнях людський досвід почуттів їх і сприймань».

Мають певне використання фразеологічні одиниці, що побудовані на асоціації предметів, дій, явищ за суміжністю у просторі, часі, це так зване метонімічне перенесення назви, як, наприклад, фразеологічний ряд із спільним компонентом: *душа плаче-великий сум; душею кривити-бути нещирим; душу*

Богові віддати-померти; гріх на душу брати-чинити всупереч нормам моралі і т. п. На основі метонімії утворилося чимало зворотів, що виражають внутрішні переживання за допомогою міміки, жесту та ін.: знизувати плечима – виявляти безпорадність; скорчити Лазаря-прикинутися нещасним, безталанним; кривити душею-бути нещирим; заглянути в душу – розібратися у внутрішньому світі. Це т. зв. Суміщені омоніми, тобто омонімія вільних і фразеологічних словосполучень.

Певне стилістичне забарвлення в ораторському мовленні має особливий вид метонімічного перенесення, в основі якого лежать кількісні співвідношення між тим, з чого переносять найменування, і тим, що переносять. Це синекдоха, коли частина, окреме, більш конкретно передає зміст поняття, ніж ціле, більш загальне. Це вирази “*наш брат*”, тобто я і подібні до мене; “*наліво і направо*”, тобто скрізь, “*во время оно*”-в давні часи.

Поширеним є синекдохічне перенесення у фразеологізмах, де називанням частини тіла передається певне людське ставлення: *руку подати*-підтримати морально; *вмивати руки*-знімати з себе вину; *покласти голову*-полягти; *втрачати голову*-розгубитися; *посипати попелом коси*-побиватися за кимсь; *розплести коси*-вінчатися; *зняти полуду з очей*-зрозуміти помилки; *берегти як зіницю ока*-берегти дуже пильно.

Має застосування і група ідіоматичних зворотів-прислівникових утворень, які виникли внаслідок поєднання іменника з прийменником: во дні они - в дуже давні часи; на віки віків-назавжди, раз по раз-постійно, буква в букву-детально та ін.

Сприяє образності частина фразеологізмів, що виникли внаслідок перифрази, коли замість слова - назви дається своєрідна образно-експресивна кваліфікація: *справедливість-перст Божий, монахія – Христова наречена, тавро зради-Каїнова печать, дуже сильний голос-ерихонська труба, дружина – подруга життя, талант-іскра Божя тощо.*

Зустрічаються різновиди перифраз - такі фразеологічні одиниці, що внаслідок евфемізація-заміни точних назв предметів описовими виразами з міркувань пристойності, ввічливості, уникнення страху-надають висловлюванню певного пом'якшення. Так, замість померти-зійти в могилу, відійти у вічність, віддати Богові душу, заснути вічним сном; замість слова голий-у костюмі Адама; замість страждати-нести важкий хрест; замість занедбаний – забутий Богом і людьми; замість перестати гніватися-змінити гнів на милість тощо.

Висновки. Частина самобутніх фразеологічних одиниць біблійного походження трансформувалися в усній народній творчості як прислів'я, приказки і використовуються не лише в розмовній мові, але і в ораторському мовленні, як: береженого і Бог береже; відомо одному Богові; блудна вівця; нести свій хрест; Адамові сльози; все тече, все міняється; невірний Хома; ридма ридати та ін. Активно вживається прислів'я т. зв. Усічені, скорочені: зняти полуду(з очей), як зіницю ока(берегти), не судить

інших (самі не будете осуджені), гріх на душу (брати), змінити гнів (на милість), Богом забутий (і людьми)тощо.

Часто як елемент образності включають фразеологізми гіперболи чи літоту: як піску морського, як зірок на небі, як макове зерно.

Трапляються фразеологічні сполуки : а) антонімами, як: ні туди ні сюди ;ні слуху, ні духу; і сміх і гріх; правдами і неправдами; б) синонімами, як: святі та Божі; скрізь і всюди; в) тавтологічними висловами; як: суєта суєт; душа в душу; г) оксиморонами, як: біла ворона; солодка мука; холодний піт тощо.

Окремі фразеологізми вживаються з порівняльними сполучниками для увиразнення вислову: берегти як зіницю ока; жити як у Бога за пазухою; жити як Господь велів та ін.

Деякі фразеологічні одиниці часто зберігають лексично-граматичні особливості старослов'янської мови, як: “*притча во язи цех*”, “*на сон грядущий*”, “*святая святых*”, “*тьма кромішня*”, “*глас пророка*” та ін. Чимало з них не потребують відновлення їх первісного значення, встановлення, за висловом Ф. Медведєва, “*внутрішньої форми*”.

Важко переоцінити вагу фразеології в розвитку духовного життя народу. Промова, церковна проповідь та інші різновиди публічного мовлення-найбільш вдача ділянка, де пускаються в обіг фразеологічні одиниці і, зокрема, афоризми - крилаті вислови як біблійного, так і світського походження. Ще давній філософ і просвітител Г.Сковорода залишив цілий ряд крилатих висловів у своїх безсмертних творах, як, наприклад, у «Пісні 12» (у перекладі):

Не бажаю наук нових, крім здорового ума.

Крім розумностей Христових, бо солодкість там одна [4,42] чи - Все минає але не Бог і не любов; Бога не узрить вовік, хто засмітив почуття; знай: відкриває Господь від себе серця [4,82, 85].

Не можна обійтись священникові - провіднику без глибокодумних Шевченкових афоризмів, сповнених глибокою вірою у Христа - спасителя, упованням на його милосердя і любов:

Пребезумний в серці скаже, що Бога немає («Давидові псалми») [10, I, 321] ;

Мені Господь пристанище, заступником буде (Псалом) [10, I, 324];

Раз добром нагріте серце вік не прохолоне («Сон») [10, I, 223];

Смирітеся, молітеся Богу, своєю Україну любіть («Чи ми ще зійдемося знову..») [10, I, 351].

Тому варто дбайливо ставитися до здобутків наших предків у царині ораторського мовлення, плекати золотий запас виражальних засобів мови, що таїться у збережених стародавніх лексемах і фразеологічних зворотах, які слугують вираженню духовності і прославленню величності Бога – Творця.

Література

1. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо. Харків-Радянська школа, 1982.

2. Німчук В. В. Українська мова – священна мова. Людина і світ, 1997, № 11-12, С. 26-29.

3. Огієнко І. Цікаві думки. Дивослово, 1997, № 5-6, с. 21.

4.Сковорода Г. Твори. Київ: Наукова думка 1983.

5.Содомора А. Будьмо добрими садівниками. Єдиними устами. Бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів, 1997, № 1, с. 8-13.

6.Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. Київ: Радянська школа, 1988.

7.Чабаненко В. Стилістичне вираження фразеологізмів. Українська мова і література в школі , 1981, № 9, с. 60-63.

8.Шевченко Т. Твори.т.1-111. Київ: 1963.

Summary

Researches deals with the new and interesting from the point of view of lexicology problem of the role of phraseological units of Bible origin in the art of oral speaking. The article describes wide usage of words with prefixes and suffixes of old Slavonic origin.

УДК: 329:339 321:011. 5

Параняк П. Р., асистент, **Костенко В. Г.**, професор©
*Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького*

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН В 1929-39рр.

В даній статті розглянуто питання співробітництва Організації українських націоналістів з демократичними рухами Європи та Америки, що є надзвичайно актуальним оскільки ОУН була підпільною організацією і своїм завданням ставила відродження незалежності української держави шляхом повернення споконвічних земель. Дослідження цього питання допоможе владнати історичні суперечності між Україною і Польщею.

Ключові слова: Версальсько-вашигтонська система договорів, Рада Амбасадорів Антанти, пацифікація.

Питання контактів ОУН з керівництвом Італії та Німеччини у міжвоєнний період є достатньо висвітленим у сучасній історіографії, натомість проблема зовнішньополітичної діяльності організації у демократичних країнах Європи та Америки не є достатньо дослідженою.

Найяскравіше дане питання висвітлювали такі українські дослідники як: Кость Бондаренко, Петро Мірчук, В. Мартинець, О. Кандиба, Я. Оршан, та ін.

Перший Конгрес Українських Націоналістів відбувся у Відні в 1929 році. Було створено кілька комісій, одна з яких мала займатись проведенням зовнішньої політики. Водночас було прийнято рішення змінити назву організації. Замість Української військової організації було прийнято рішення про затвердження назви Організація українських націоналістів [6]

Керівництво ОУН розуміло, що самостійно не зможе встановити свою владу, усвідомлювало необхідність підтримки союзників [6]. Саме тому постало питання, на яку з країн орієнтуватися у своїй зовнішній політиці. Своє основне завданням ОУН вбачала в боротьбі проти польської чи румунської окупації українських земель та у відновленні незалежності української держави [7]. Подібні ідеї, але в дещо іншому контексті вже висловлювались у 1917-23 рр., проте через рішення Ради Амбасадорів Антанти всі сподівання на отримання Україною незалежності були знівельовані Версальсько-вашигтонською системою договорів [3].

Слід зазначити, що, згідно з постановами Великого Збору, ОУН мала свою яскраво виражену політичну програму і проводила відмежування пропаганди української визвольної справи серед союзників та орієнтації на чужі сили. Приділяючи належну увагу політичній роботі, полковник Є. Коновалець, як голова Організації виступав за незалежність своєї партії від сторонніх сил, проте одночасно проводив зустрічі з обома військово-політичними блоками, що

© Параняк П. Р., Костенко В. Г., 2012

починали все виразніше проявлятися на політичній карті світу: в Німеччині та Італії з одного боку та Франції, Англії, США – з іншого [1]. З цією метою Коновалець відіслав провідного діяча ОУН Ляховича до Англії, а опісля до США.

5 липня 1929 р. Є. Коновалець перебував у США, де мали відбутись основоположні збори 1-го відділу ОУН. У своєму слові до членів зібрання Коновалець інформував про діяльність УВО на території України, про ціль свого приїзду до США. Він зауважував, що ОУН є організацією військово-революційного характеру, а в Америці вона повинна стати так званим резервом матеріальних ресурсів, без якої продовження визвольної боротьби на території України буде неможливим, оскільки така боротьба вимагає відповідних коштів та видатків. Є. Коновалець зазначав, що назва – Українська військова організація – є тимчасовою і скоро буде змінена, оскільки УВО носить військово-революційний характер і на легальне існування такої організації американський уряд не дасть офіційного дозволу. Проте зміна назви організації не призведе до її ідеологічних поглядів та самої структури.

Саме тоді було засновано новий Відділ УВО, який мав свою програму і повинен був збиратися на громадські сходи, що мали відбуватися у формі віче. Перше віче в США, скликане заходами новозаснованого 1-го відділу УВО, відбулось 14-го липня 1929р. Після виступу Є. Коновальця було проведено присягу 1-го Відділу УВО [4].

Залучення США, як окремого союзника у боротьбі за державну незалежність України не бралось до уваги через їх ізоляціоністську політику проти європейських держав. Це було зумовлено політикою президента США Ф. Рузвельта.

США були ініціатором Версальсько-вашигтонської системи договорів, і саме завдяки президенту США Вудро Вільсону Польща отримала незалежність, а українське питання було знівельовано. Представником ОУН в американському сенаті був Омелян Сенік [8].

Євген Коновалець розумів, що США і країни Північної та Центральної Америки не зможуть стати для України держави такими, як Італія та Німеччина. Завданням його поїздки було поінформування українських громад в США й Канаді про мету й завдання новоствореної Організації українських націоналістів і створення в цих країнах своєрідної платформи для революційно-визвольної боротьби за відновлення незалежності України і таким чином залучення всієї української діаспори, зокрема інтелігенції, яка виїхала за кордон у 1917-23 рр. для підтримки боротьби ОУН за незалежність держави.

Законодавство США і Канади не дозволяли розвивати діяльність ОУН в тому руслі, в якому її бачив Є. Коновалець та провідні члени ОУН. Таким чином, керівництво організації прийшло до висновку, що неможливо і недоцільним буде розбудовувати на території Північної Америки ОУН як масову політично-військову організацію, що веде підпільно-революційну боротьбу на рідних землях. Тому було вирішено, що на чужині повинні бути організовані тільки невеликі клітини ОУН як зв'язкові центри між проводом

ОУН та українською діаспорою в даній країні. Для організаційного охоплення широких мас потрібно було створити цілком окремі націоналістичні організації, самостійні й пристосовані до правових вимог дотичної країни та пов'язані з ОУН тільки ідейно-політичними вузлами, тобто вони мали стати своєрідними філіями ОУН у США та Канаді.

У зв'язку з прийняттям такої постанови, за вказівкою Є. Коновальця, як голови Проводу Українських Націоналістів було створено такі українські ідеологічно-політичні організації зі суспільно-громадським характером діяльності: Організація Державного Відродження України – ОДВУ в США та Українське Національне Об'єднання – УНО в Канаді. Це мали бути ті українські націоналістичні організації масового характеру, які замість планованих на цих теренах частин ОУН спрямовували акцію постійного залучення української діаспори на території США і Канади до визвольної боротьби українського народу під керівництвом ОУН як єдиної організації, яка виступає за безпечну незалежність Української держави.

ОДВУ та УНО виконували покладені на них функції аж до Другої світової війни. Згодом впливи в цих організаціях перехопила організація полковника А. Мельника (ОУН (м)) [5].

Таку ж працю в ділянці політичної інформації вело Бюро ОУН в Лондоні, яке очолив Є. Ляхович. Крім англомовних видань ОУН, друкованих у Женеві, воно висилало також власні спеціальні статті про українську справу й про ОУН, які були б опубліковані в англійській пресі [6].

Все ж треба відмітити, що, незважаючи на труднощі, праця ОУН з формування зовнішніх зв'язків з демократичними державами Європи та Америки велась дуже інтенсивно та всебічно.

Формальним референтом зовнішньої політики ОУН був Дмитро Андрієвський, але фактично всією діяльністю ОУН за кордоном керував особисто Євген Коновалець і саме за його вказівками приймалися ті, чи інші рішення [2].

На окреме відзначення заслуговує факт, що в зовнішньополітичній діяльності на міжнародному форумі Є. Коновалець щиро й послідовно намагався співпрацювати з діячами всіх інших українських політичних середовищ. У галузі політичної інформації він увесь час співпрацював з українсько-американським політичним діячем Я. Макогоном, а також з членами інших західноукраїнських організацій, зокрема УНДО.

Таким чином, можна стверджувати, що демократичні держави могли стати лише допоміжним чинником у відновленні незалежної Української держави. Через ігнорування українського питання після закінчення 1-ої світової війни ОУН робила основну ставку на право-радикальні режими Гітлера, Муссоліні, Франко, які прагнули ревізії Версальсько-вашингтонської системи договорів, для яких ідеологія націоналізму була ближчою, аніж північно-американський ліберальний демократизм або радянський інтернаціоналізм.

Література

1. Горелов М. Націократичні концепції // Українська державність у ХХ столітті: (Історико-політологічний аналіз). К., 1996 360с.
2. Дмитрук К Безбатченки, - Львів 1974 с. 210
3. Донцов Д. Націоналізм // Донцов Д. Твори. Т. 1. Львів, 2001. 348с.
4. Кардаш Д. Український націоналізм. Пага 1940р.. 260с.
5. Квітковський Д.Боротьба за Українську ідею, Київ 1994 601с.
6. Мірчук «Нарис історії ОУН» том1, Мюнхен-Лондон-Нью-Йорк 1968р. 505с.
7. Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929-1939 роках, Львів 2010 210с.
8. Стахів В. Про українську зовнішню політику, ОУН та політичні вбивства кремля, Гадяч 2005. С. 22

Summary**Paranyak P.R., Kostenko V.G.**

This article analysis question of employee Organization ukrainian nationalists with democracy countries in Europe and America. This question is very actual today because OUN was illegal organization, and their main task was regeneration independence Ukrainian state and returning ethnic regions. Development this question will help to solve immemorial conflict between Poland and Ukraine.

Key words: *Versailles-Washingtonian system of agreements, Advice of Амбасадоріе of the Entente, pacification.*

УДК341.43:94(477),,192”

Плазова Т.І., к. і. н., доцент кафедри політології ©
Національного університету „Львівська політехніка”

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В АВСТРІЇ В 20-Х РР. ХХ СТ.

Досліджується та аналізується питання української політичної еміграції в Австрії в 20-х рр. ХХ ст. Саме в цей період національно-визвольний рух зазнав найбільшої невдачі, українські вояки змушені були покинути батьківщину та перебратися на чужину. Аналізується чисельність, соціальний статус та діяльність української політичної еміграції.

Ключові слова: українська еміграція, національно-визвольний рух, соціальний статус, чисельність.

Актуальність теми та постановка проблеми. На рубежі 20-30-х років ХХ ст. остаточно визначилися основні центри зосередження української політичної еміграції в країнах Європи. Саме вони стали осередками розвитку української політичної думки за межами України, і саме їхня діяльність нагадувала про існування українського народу. Слід відмітити, що в більшості європейських держав загалом мало знали про Україну, не сприймали її як геополітичну одиницю та не переймалися українським питанням. Погляди на українство як на явище малозначуще цілком відповідало проімперській концепції Заходу щодо розвитку колоніальних територій як таких, що не здатні до самостійної державності.

На сучасному етапі для українських науковців стоїть завдання проаналізувати діяльність українських емігрантів за кордоном, їхні прагнення підтримувати дух національної свідомості, дослідити їхній вплив на подальший розвиток ідеї боротьби за незалежність на теренах України. Велике значення має й те, наскільки вони передали своїм нащадкам любов до України та прагнення бачити цю велику державу вільною від російської влади та суверенною.

Мета дослідження полягає у висвітленні функціонування та діяльності української політичної еміграції в Австрії в 20-ті роки ХХ ст, дослідженні її чисельності та соціальної структури.

Для глибшого розуміння сучасного стану розробки проблеми варто дати загальну характеристику попередніх етапів її розвитку. Так, історики-марксистки зображали еміграцію як контрреволюціонерів та зрадників, що втекли під захист „австрійської буржуазії” та вели безтурботне життя за кордоном. В українській зарубіжній історіографії період еміграції якнайповніше висвітлений у спогадах учасників подій, звісно з національно-державницьких позицій. Ця література містить багатий фактичний матеріал, але не позбавлена недоліків, таких як: наявність суб’єктивних оцінок авторів, відсутність дослідницького та

аналітичного елементів тощо. Разом з тим невелика кількість досліджень, здійснених представниками академічного світу зарубіжного українства, становить науковий інтерес. Зокрема йдеться про спогади Д. Дорошенка. На особливу увагу заслуговують різноманітні видання української еміграції, а саме: газети, тижневики, збірники статей, що збереглися до наших днів.

Після 1991 року докорінно змінилася історіографічна ситуація в Україні: утвердився дух плюралізму в науковій творчості, змінилися пріоритети, методологія та методи досліджень, вчені отримали доступ до заборонених раніше архівних матеріалів, частину з яких повернули з-за кордону. Саме завдяки архівним документам можна достеменно відтворити події тих часів, зокрема перебування української політичної еміграції на території Австрії в 20-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. До початку масової цивільної та військової еміграції з України найзначнішим осередком зосередження еміграції став Відень. Ще в 1915 році тут була заснована Загальна Українська Культурна Рада, яка проголосила своєю головною метою організацію українського культурного життя в умовах Першої світової війни, згуртування української інтелігенції Галичини та Наддніпрянської України для науково-видавничої та громадсько-політичної діяльності [10, арк. 10]. В цьому ж році у Відні створюється Загальна Українська Національна Рада, що здійснювала функції політичного представництва та координаційного центру українських політичних партій в період війни. В австрійському парламенті також діяла Українська парламентарна репрезентація [11, арк. 14]. Таким чином, в Австрії створились досить сприятливі умови для перебування української еміграції під час війни, і, особливо, у повоєнні 20-ті роки.

Одним із найчисельнішим та найпомітнішим центрів української політичної еміграції з початку 20-х років ХХ ст. стала Австрія, і, зокрема її столиця – Відень. Попри матеріальні труднощі, незнання мови, проблеми із працевлаштуванням та житлом значна частина емігрантів не відчувала жодних обмежень щодо політичної та партійної діяльності. В той час у Відні друкувалось багато різноманітних видань української еміграції, а саме тижневики „Нова доба”, „Вперед”, „Воля”, збірники „Хліборобська Україна”, „На переломі”. В австрійській столиці перебували найпомітніші державні діячі доби Директорії та Центральної Ради. Але найчисельнішою групою емігрантів були вихідці з Галичини. „Галичани почували себе у Відні, як удома, – писав Д.Дорошенко, – та й не диво: багато з них цілими роками перебували тут, як посли до парламенту, інші служили тут на різних посадах”[1, с.462]. Тут, зокрема, після приїзду уряду ЗУНР був заснований Закордонний центр ЗУНР. Загалом, територіально українська політична еміграція у Відні охоплювала всю Україну та Кубань. Щодо політичних поглядів, то між окремими діячами та цілими групами існували суперечки, особливо щодо місця перебування еміграційного уряду УНР – Тарнів (Польща). З цього приводу 23 грудня 1920 р. було створено організаційний комітет для скликання „Всеукраїнської Національної Ради”. Незабаром, 4 січня 1921 р. в австрійській столиці відбулися

установчі збори Ради за участю представників Галичини, Наддніпрянської України та Кубані, де головою було обрано С. Шелухіна. Саме на цьому зібранні було домовлено про необхідність допомоги усім „українським територіям ... перед рішачими чинниками в обороні наших безспірних і справедливих національно-державних прав”[3, с.72]. Однак незабаром, через внутрішні суперечки, віденська Рада припинила своє існування.

Толерантне ставлення з боку австрійських властей до уряду ЗУНР, дипломатичні акції Євгена Петрушевича здавалось сприяли досягненню поставлених цілей – не допустити утвердження польської влади в Галичині, Крім того, міжнародно-правовими підставами в цьому питанні було й те, що Польща отримала від західних держав тільки право на військову окупацію Галичини ще в липні 1919 р. Разом з тим на основі 91-ї статті Сен-Жерменського мирного договору, підписаного 10 вересня 1919 р. державами-переможцями у Першій світовій війні, з одного боку, і Австрією, з другого, суверенні права на Галичину відійшли до цих держав [5, с. 49].

Для швидкого звільнення краю з-під польської окупації 30 квітня 1921 р. Є. Петрушевич подав на розгляд держав Антанти проект „Основ державного устрою Галицької Республіки”. Проект був складений на основі документів Швейцарії та виходив з того, що три головні народності Галичини, а саме українці, поляки та євреї, мали б користуватися однаковими правами [5, с.58]. Інший напрямок діяльності еміграційного уряду ЗУНР полягав в опікуванні інтернованих колишніх вояків УГА та численної цивільної галицької еміграції, зосередженої найбільше у Відні. Саме тут на різних роботах працювала кількатисячна маса галицьких робітників, організованих у товариство „Єдність”. Молоді політичні емігранти заснували організацію „Молода Галичина”, головою якої був Д. Левицький.

Надзвичайно активним у громадсько-політичному житті у Відні було українське студентське товариство „Січ”. Воно не припиняло своєї діяльності ще з часів заснування – 1867 року. Весною 1922 року членами товариства було 350 молодих людей, де 290 були вихідці з Галичини [6, арк. 1]. Щодо політичних напрямів, то в цей час у „Січі” їх було три: соціалісти, прибічники правих поглядів та демократи. Соціалісти (близько 30 чоловік) гуртувались навколо Драгоманівської громади, прибічники правих поглядів нараховувалось близько 20 чоловік та всі решта належали до демократичного центру [6, арк. 2]. Саме із середовища віденської „Січі” вийшли такі помітні суспільно-політичні діячі, як майбутній провідник ОУН А. Мельник, педагоги та науковці Ю. Полянський, М Тершаковець, Я. Біленький, композитор Б. Кудрик та інші [2, с. 127]. Крім Відня, українські студенти утворили молодіжні товариства в інших австрійських містах, а саме у Граці та Леобені.

Досить значну групу політичних емігрантів в Австрії склали представники української наукової та творчої інтелігенції, які гуртувались навколо створеного у 1919 році М. Грушевським першого наукового закладу – Українського соціологічного інституту [8, арк. 3]. Слід відмітити, що саме інститут слугував основним місцем активної наукової, лекційної та

пропагандистської діяльності вченого протягом всього періоду його перебування за рубежем. Ще одним видом діяльності в Українському соціологічному інституті було видання наукових праць українських вчених, що перебували в еміграції. Так, впродовж 1921-1922 рр. було видано 13 книг, що стало вагомим внеском у розвиток української науки [4, с. 44]. Окрім того, на протязі 1920-1922 рр. систематично виходили збірники „Борітеся–поборете”, що мають значну цінність для дослідження історії політичної думки того часу. Видання інституту надсилались до бібліотек Наукового товариства ім. Шевченка та Ставропігійського інституту у Львові, українського клубу в Женеві, американських та канадських видавництв тощо. Так, в реалізації книг у Львові Грушевському активно допомагали професор К. Студинський, бібліотекар книгарні НТШ К. Данькевич, управитель книгарні Ставропігійського інституту А. Хонацький, які вивчали попит українського населення Галичини на наукові видання вчених Українського соціологічного інституту, складали необхідні замовлення. У США та Канаді подібну роботу виконували колишні студенти Львівського університету – єпископ Української євангелістської церкви в США В. Кузів та редактор вінніпезького журналу „Канадійський ранок” З. Бачинський [9, арк. 267]. Наприкінці 1922 р. видання книг довелося припинити за браком коштів.

На протязі 1921-1922 рр. діяльність Українського соціологічного інституту зосереджувалась на лекторській та видавничій роботі. З ініціативи інституту 1 лютого 1921 року у приміщенні Українського робітничого товариства „Єдність” у Відні відкрилися річні безплатні загальні курси з суспільно-політичних наук для українських емігрантів. Тематика лекцій охоплювала питання політичної та загальної історії, соціології, політекономії. Загалом інститут мав бути автономним, незалежним, позапартійним науково-видавничим та педагогічним закладом, орієнтованим на розвиток суспільно-політичних наук.

Наприкінці 1922 р. через брак коштів поступово згортається діяльність Українського соціологічного інституту. Спершу припиняється видавнича робота, згодом освітянська та наукова. В листопаді 1923 р. М. Грушевський дає згоду обиратися членом Всеукраїнської академії наук та вирішує повернутися в Україну. Після його від'їзду, втративши організатора та керівника, інститут остаточно припиняє свою роботу [9, арк. 285].

В цілому, оцінюючи діяльність Українського соціологічного інституту у Відні, необхідно відзначити, що в нелегких умовах перебування в еміграції, не маючи достатніх коштів, М. Грушевський зумів розгорнути велику освітньо-наукову та видавничу діяльність та згуртувати навколо себе багатьох відомих представників української творчої інтелігенції.

Окрім вищезгаданих українських діячів у Відні перебували ще й професори О. Колеса, С. Дністрянський, С. Рудницький. Саме вони започаткували в австрійській столиці роботу Союзу українських журналістів та письменників на чолі з В. Кушніром та Товариство прихильників освіти на чолі з С. Дністрянським. Згодом вони стали авторами заснування в 1921 року

Українського вільного університету, урочисте відкриття якого відбулося 17 січня в присутності представників усіх українських товариств та організацій [6, арк. 11]. Учасники зборів обрали Сенат Українського вільного університету, оголосили про створення двох факультетів та план роботи на найближчий термін. Слід відмітити, що навчання в університеті було безкоштовним.

При новоствореному університеті на постійній основі починають діяти систематичні навчальні курси. Загалом, в першому семестрі, а саме з лютого по травень 1921 р. було прочитано 315 лекцій. Заняття проходили в залах міських шкіл, які надала муніципальна рада Відня. Про науковий рівень викладання свідчить той факт, що на обох факультетах лекції читали 12 професорів та 3 доценти, серед яких були Д. Дорошенко, С. Дністрянський, М. Лозинський, С. Рудницький, О. Колеса, С. Шелухін [7, арк. 100].

Проте за кілька місяців в діяльності Українського вільного університету виникли труднощі, які унеможливили його існування в Австрії. Насамперед це були ріст інфляції та брак фінансування з боку Союзу українських журналістів та письменників. Також виникли проблеми із набором слухачів, оскільки значна частина української молоді переїхала до Праги. На надзвичайних зборах керівництвом університету було вирішено перенести навчальний заклад до чеської столиці, беручи до уваги ряд сприятливих умов та розуміння з боку влади Чехословаччини. В липні цього ж року Український вільний університет офіційно переїхав до Праги.

Аналізуючи нетривалий віденський період в діяльність університету, слід відмітити його велике значення для подальшого існування. Саме в Австрії була вироблена структура закладу, закладені основи діяльності, апробовані перші лекційні курси. Все це позитивно вплинуло на наступні роки існування університету в Празі (до 1945 р.).

На протязі 1922-1925 рр. чисельність української політичної еміграції в Австрії дещо зменшилась. Цьому слугували ряд суб'єктивних та об'єктивних причин, зокрема ріст інфляції, втрата роботи та повернення більшої частини галичан на батьківщину, переїзд емігрантів до інших країн. Загалом, на кінець міжвоєнного періоду кількість українців в Австрії не перевищувала 4 тис. осіб, які в основному проживали у Відні. Після приєднання Австрії до Німеччини націонал-соціалісти заборонили діяльність майже всіх українських організацій, окрім Українського національного об'єднання та гетьманської Української громади. Нова політика австрійського уряду не сприяла перебуванню української політичної еміграції на її теренах, забороняла видавничу та освітянську діяльність. Зрештою, з середини 30-х років змінилась політика не лише Австрії щодо українців – почали змінюватись відносини між багатьма європейськими державами.

Висновки. Розпорошені по багатьох країнах Європи, відчуваючи нестатки та труднощі життя на чужині, українські емігранти виявили достатні внутрішні сили для самоорганізації. Порятунком від деградації та психологічного нищення стали освіта, духовна і творча праця, самовдосконалення. Цьому сприяла широка культурно-просвітня діяльність, насамперед, найвидатніших

українських політиків та вчених, які волею долі опинилися на чужині. На особливу увагу заслуговує те, що найбільш свідомі кола з-поміж емігрантів в умовах зарубіжжя не припинили політичної діяльності, спрямованої на відродження української державності. Поряд з тим, вони активно пропагували українське слово, історію, філософію, культуру. Завдяки окремим особистостям виходила українська періодика, діяли гуртки та товариства, відкривались інститути та університети. Перебуваючи на чужині, українська молодь активно долучалася до пропагування національних ідей та традицій. І хоча становище української політичної еміграції в Європі змінювалось із віддаленням подій 1917-20 років, змінювався її статус, але попри те вони жили думкою про Україну, про повернення на батьківщину. Вони мріяли бачити її вільною та самостійною. В силу певних воєнних невдач в боротьбі з більшовицькою Росією, пов'язаних в першу чергу із недоотриманням обіцяної допомоги з боку інших держав, ці люди опинилися на чужині. Дехто з них повернувся на батьківщину, але сталінська машина терору згодом поквиталася за їхні національно-свідомі ідеї, дехто переїхав за океан, шукаючи більшого щастя для себе, але більшість все ж таки залишилась поблизу України, з надією повалити нав'язаний більшовицький режим. Ці люди згодом долучилися до боротьби за незалежність України в роки Другої світової війни.

Перспективи подальших наукових розвідок. На сучасному етапі дослідження даної проблематики історики назагал добре розкрили становище української політичної еміграції в Австрії, зокрема у Відні. Проаналізовано діяльність українських організацій та гуртків, наукових центрів. Тим не менше до сьогодні залишається відкритим питання вироблення тактики національно-визвольної боротьби після повернення на Батьківщину та чисельності українців в Австрії у міжвоєнний період. Малодослідженими є питання міжнародно-правового статусу навчально-наукових установ, заснованих українськими видними діячами в Австрії, роль духовенства як провідників національної української свідомості, залучення селянства до участі в політичних організаціях в еміграції.

Література

1. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920). – Мюнхен: Укр. вид-во, 1969. – 542 с.
2. Кухар Р. Українське академічне товариство „Січ” у Відні // Календар-альманах українського народного союзу на 1991 рік – Нью-Йорк: Вид-во „Свобода”, 1990. – 256 с.
3. Мазепа І. Україна в вогні й бурі революції, 1917-1921. – К.: Темпора, 2003. – 607 с.
4. Потульницький В.А. Нариси з української політології (1819-1991). – К.: Либідь, 1994. – 320 с.
5. Трощинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. – К.: вид-чий дім „Альтернативи”, 1994. – 260 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОВУ). – Ф. 4465, оп. 1, спр. 26.

7. ЦДАВОВУ. – Ф. 3859, оп. 1, спр. 134.

8. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі ЦДІА України у м. Києві). – Ф. 1233, оп. 1, спр. 66.

9. ЦДІА України у м. Києві. – Ф. 1235, оп. 1, спр. 266.

10. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІА України у м. Львові). – Ф. 399, оп. 1, спр. 1.

11. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 746, оп. 1, спр. 1.

Summary

Plazova T.I.

Question of Ukrainian political emigration in Austria of the 20-th years XX century are explored and analyzed. At this period the national liberation movement suffered the biggest defeat, Ukrainians warriors was forced to leave their legacy inheritance and move to the foreign country. The article analyzes strength, social status and activity of Ukrainian political emigration.

Key words: *Ukrainian emigration, national liberation movement, social status, strength.*

УДК 378:636.611

Присяжнюк В.Я., к.вет.н., доцент ©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького*

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З АНАТОМІЇ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН

Представлено навчально-методичні розробки з інтенсифікації навчального процесу і самостійного вивчення студентами окремих тем навчальної дисципліни-анатомії свійських тварин.

Ключові слова: навчання, освіта, модуль, самостійна робота, студенти, анатомія, препарати, тема, навчальний процес, розділ, контроль, якість, знання.

Анатомія свійських тварин є однією з фундаментальних дисциплін, важливість якої при підготовці фахівців ветеринарної медицини не викликає сумнівів ні в кого. Вона є науковою основою всіх параклінічних і клінічних навчальних дисциплін, таких як нормальна і патологічна фізіологія, патологічна анатомія, гігієна, ветеринарно-санітарна експертиза і санітарія, фармакологія і токсикологія, клінічна діагностика і терапія, акушерство і біотехнологія, паразитологія та іхтіопатологія, епізоотологія, хірургія.

Анатомія складається з таких розділів: остеологія, синдесмологія, міологія, дерматологія, спланхнологія, ангіологія, неврологія. Формування індивідуального навчального плану студента з анатомії свійських тварин здійснюється на основі переліку змістових модулів, сформованих у кредити з погляду на структурно – логічну схему підготовки фахівців з спеціальності «Ветеринарна медицина» з урахуванням міжпредметних зв'язків і вагомості навчальної дисципліни.

Навчальна програма з анатомії свійських тварин передбачає регулярне проведення лекційних і практичних занять, консультацій, навчальної практики і контрольних заходів. Успішне виконання студентом завдань поточного і підсумкового контролю у певні терміни дає семестрову оцінку якості знань і умінь студента.

Самостійне вивчення студентами матеріалу окремих розділів анатомії свійських тварин є складовою частиною навчальної програми дисципліни і спрямоване на зменшення аудиторного навантаження студентів. Це дає змогу більш широко ознайомитися студентам із сучасною фаховою літературою і науковими розробками з окремих питань, що дає можливість у порівняльному аспекті оцінити наукові здобутки вчених та фахівців.

Планомірна та систематична і послідовна робота студентів над сучасними джерелами наукової інформації сприятиме покращенню аналітичного мислення

і об'єктивної оцінки отриманої науково – популярної інформації, що, в кінцевому результаті впливатиме на вироблення потреби до самонавчання і вдосконалення професійних знань впродовж всього життя (1).

Сучасні підходи і методи вдосконалення навчального процесу у вищих навчальних закладах України в контексті Болонського процесу вимагають поєднання аудиторного і самостійного вивчення навчальних предметів під безпосереднім керівництвом викладача. Виконання студентами програм навчальних дисциплін потребує підбору та створення відповідних джерел інформації. Самостійна робота студентів забезпечується системою навчально – методичних засобів, до яких відносяться підручники, навчальні та методичні посібники, конспекти лекцій, унаочнення, технічні засоби навчання, наукова періодична і фахова монографічна література. Вони дають змогу студентам продуктивно працювати над темами, винесеними на самостійне опрацювання, а викладачу здійснювати методичну допомогу і контроль за ходом і якістю опрацювання цього матеріалу (2,3).

Перелік тем для самостійного опрацювання наведено у логічній послідовності до типової і робочої програм навчальної дисципліни та структурно – логічного зв'язку між окремими розділами дисципліни згідно навчального плану. Кожна тема включає чітко визначену мету і завдання, контрольні питання, відповіді на які студент може дати лише після самостійного опрацювання рекомендованої літератури та короткого конспектування вивченого матеріалу.

Навчально – методична література допомагає студентам опрацювати самостійно матеріал з різних джерел літератури, сконцентрувати увагу на особистому осмисленні прочитаного матеріалу та його власної оцінки. При самостійному вивченні окремих тем навчальної дисципліни студенти аналізують рівень його засвоєння шляхом відповідей на контрольні запитання, які передбачені в кінці кожної теми, де також вказано джерела літератури.

Організаційні засади педагогічного процесу, що забезпечують умови перетворення студента з суб'єкта на об'єкт навчання передбачають не тільки збільшення обсягу самостійної роботи, але й методичне забезпечення цієї роботи. За кредитно - модульної системи навчання доцільно використовувати замість підручників невеликі за обсягом навчально-методичні посібники, що містять стислі тексти, питання та завдання для самоконтролю, завдання для самостійної роботи тощо [4].

Останнім часом, у зв'язку із зменшенням аудиторного навантаження набуває особливого значення самостійна робота студентів як основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у позааудиторний час.

Самостійна робота студентів повинна забезпечуватися відповідною системою навчально-методичних засобів, передбачених для вивчення навчальної дисципліни: підручник, навчальні та методичні посібники, методичні рекомендації, конспект лекцій, фахова та наукова монографічна та методична література. Ефективність самостійної роботи студентів значною

мірою залежить від організаційно-методичних заходів за місцем навчання і проживання студентів, відповідної матеріально-технічної бази кафедри (5).

При вивченні навчальної дисципліни «Анатомія свійських тварин» студентам необхідно засвоїти будову і особливості органів і систем організмів тварин різних видів, що складає основу подальшого успішного вивчення клінічних і спеціальних дисциплін та формування фахівців ветеринарної медицини.

Ці принципи було використано під час розробки методичних рекомендацій з кожного модуля. Вони містять у своїй структурі: теоретичні відомості, завдання для самостійної роботи, питання для самоконтролю знань студентів, рекомендовану літературу.

У зв'язку із впровадженням на факультеті ветеринарної медицини, починаючи з 2006-2007 навчального року, кредитно-модульної системи організації навчального процесу, викладачами кафедри анатомії с/г тварин розроблені методичні рекомендації, що окреслюють обсяги робіт із навчальної дисципліни в кожному семестрі та умови рейтингового оцінювання знань студентів.

На першому занятті кожного семестру передбачено ознайомлення і доведення до відома студентів певної системи організаційних заходів, що включає такі основні моменти:

1. Ознайомлення студентів з методикою вивчення навчального предмета і принципами організації самопідготовки в позааудиторний час.

2. Організація викладачами кафедри щоденних консультацій та надання методичної допомоги при вивченні окремих тем.

3. Використання анатомічного музею у навчальному процесі.

4. Обладнання тематичних навчальних кімнат анатомічними препаратами, унаочненням і пояснюючими текстами до кожного з них.

Тестові питання, що виносяться на підсумковий контроль складаються з тестових питань усіх модулів, вивчення яких передбачено в поточному семестрі. Важливе значення у засвоєнні студентами навчального матеріалу з анатомії тварин має принцип наступності і почерговості в роботі по закріпленню знань, отриманих на теоретичних і лабораторних заняттях, а також під час самостійної роботи.

Отже, правильна організація самостійної підготовки студентів є важливим чинником підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу, самонавчання і самоконтролю знань студентів, що, в кінцевому результаті, забезпечує підвищення якості підготовки фахівців ветеринарної медицини.

Досвід впровадження кредитно-модульної системи навчання і рейтингової системи оцінювання знань студентів на кафедрі анатомії с/г тварин дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Впровадження кредитно-модульної системи навчання забезпечує більш системне та усвідомлене засвоєння знань студентами.

2. Впровадження рейтингової системи оцінювання знань сприяє формуванню позитивної мотивації до навчання у студентів для досягнення високої якості освіти.

3. Забезпечення самостійної роботи студентів методичними матеріалами, в яких містяться завдання для самостійної роботи, питання для самоконтролю, критерії оцінювання знань, навчальна інформація, необхідна основна і додаткова література забезпечує більш якісну підготовку фахівців ветеринарної медицини.

4. Перехід від лекційно-інформативної методики викладання до самостійно-консультативної вимагає відповідних коректив у формуванні індивідуальних планів.

5. Втілення у навчальний процес сучасних технологій і забезпечення ефективності самостійної та індивідуальної роботи студентів вимагає покращення матеріальної бази кафедри.

Література:

1. Бабенко Д.В. Щодо євроінтеграції вищої освіти // Бабенко Д.В., Давиденко В.М. Наука і методика. – 2006. – №6. – С. 7-13.

2. Бондар В.І. Теорія і практика модульного навчання у вищих закладах освіти // Освіта і управління. – 1999. – №1. – Т. 3. – С. 19-40.

3. Бернштейн Л.Ю. Суть та етапи впровадження принципів Болонського процесу у вищих навчальних закладах сучасної України. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 квітня 2005 р. – К.: НАУ, 2005. – Ч.1 – С. 28-34.

4. Професійна освіта: Словник / Уклад.: С.І. Гончаренко та ін. – К.: Вища шк..., 2000. – 380 с.

5. Пастушенко С.І. Методичне забезпечення самостійної роботи студентів за кредитно – модульною системою навчання // Пастушенко С.І., Горбунова К.М. Наука і методика. – 2006, № 6. – С. 38-41.

Summary

Prysyazhnyuk V.Ya., kandidat of sciens veterinary, docent
Lviv national university of veterinary medicine and biotechnologies named after S.Z. Gzhyskyi/

The article lights the problem of the methodical providing of independent work of students on condition of the use of the credit-module departmental teaching, and ways of its decision, which are offered on the example of one of normative disciplines.

УДК: 903.25

Прокопів В.В. (prockopiv@gmail.com) ©

Львівський національний університет імені Івана Франка

КІСТЯНІ ГРЕБЕНІ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Розглядається питання поширення, типологічних особливостей та хронології кістяних гребенів, знайдених на поселеннях і могильниках культур вельбарської культури в першій половині I тис. н.е. на території Дністро-Прип'ятського межиріччя. Коротко охарактеризовано їх значення та використання в тогочасному суспільстві.

Важливою віхою у вивченні косторізного ремесла в першій половині першого тисячоліття нашої ери на території межиріччя Дністра та Прип'яті, зокрема, виробництва гребенів, є дослідження питання поширення цих виробів у вельбарській культурі. Саме з носіями даної культури, очевидно, пов'язане привнесення традиції виробництва даних предметів у згаданий ареал.

За своєю конструкцією кістяні гребені вельбарської культури поділяються на дві великі групи: одношарові та багатошарові. Одношарові вироби в свою чергу, поділяються на два типи: одночастинні та багаточастинні. Кожен тип (група) ділиться на декілька варіантів залежно від форми спинки, які можуть мати декілька підваріантів залежно від її пропорцій [10, с. 1].

Одношарові гребені

Перший тип одношарових гребенів є найбільш простим за способом виготовлення. За формою спинки він має декілька варіантів:

Варіант 1: Гребені з півкруглою спинкою. На пам'ятках вельбарської культури один гребінь цього типу знайдено на поселенні Костянець-Монастирське II [11, с. 203]. Його орнаментовано двома горизонтальними полосами по три врізні горизонтальні лінії в кожній. Вісім таких знахідок відомо на вельбарському могильнику Брест-Трішин [6, с. 53]. За своєю орнаментациєю вони дещо різнилися одна від одної. Гребінь з поховання №14 має спинку прикрашену з обох сторін концентричними кружечками. Екземпляр з поховання №17 оздоблений кружечком і двійними борознами. В похованні №19 знайдено виріб, орнаментований тільки борознами. З поховання №24 походить гребінь, спинка якого з обох сторін вкрита концентричними кружечками, борознами і решітчастими заглибинами. У похованні №29 виявлено екземпляр, прикрашений лише двома борознами.

Розглянемо хронологічні рамки поширення описаних гребенів. Екземпляри з вельбарського могильника Брест-Трішин виявлені в комплексах з фібулами гребінчастого типу, хронологія яких визначена кін. II – поч. III ст. н.е. Найранніші екземпляри таких гребенів, знайдені на території Повіслення та в басейні Одера, датовані I – II ст. н.е. [14, с. 56] Очевидно, саме звідти, за посередництвом носіїв пшеворської культури, вони потрапили в межиріччя Дністра і Прип'яті. В цьому ареалі вони відомі, окрім вельбарських, і на

зубрицьких пам'яток I – II ст. [3, с. 359], тобто мають більш раннє датування. Зважаючи на це, проблемним є визначення шляхів проникнення даного варіанту гребенів у вельбарську культуру. Можна погоджуватись з думкою Г.Нікітіної, що носії вельбарської культури заселившись у Верхів'ях Прип'яті та на Волині з території басейну Вісли, саме звідти привнесли цей варіант виробів [8, с. 153]. Проте, зважаючи на більш ранні знахідки гребенів на зубрицьких пам'ятках, можна припустити, що саме від них вельбарське населення могло запозичити дані вироби.

Варіант 2: одночастинні гребені з трикутноподібною спинкою. Порівняно з попередніми, такі знахідки є доволі рідкісними. П'ять екземплярів цих предметів знайдені на могильнику у Бресті-Трішині [6, 54]. Зокрема, в похованнях № 3, 5, 6, 28, 42 виявлено гребінці з трикутною спинкою, орнаментованою різними комбінаціями концентричних кружків, прямих і пунктирних ліній.

Хронологія одночастинних гребенів з трикутною спинкою є вужчою порівняно з виробами вищеописаного варіанту. Екземпляри з могильника Брест-Трішин за знахідками підв'язних фібул датуються кін. II – сер. III ст. н.е.. Відомі вони і в північних районах Центральної Європи, де трапляються в комплексах другої пол. II – III ст. н.е. Окрім того, такі гребені були типовими на пам'ятках Південної Скандинавії, де побутовали аж до V ст. н.е.

На відміну від попереднього варіанту, гребені з трикутноподібною спинкою поширені в межиріччі Дністра та Прип'яті тільки на вельбарських пам'ятках та одиничними знахідками на черняхівських. Очевидно, що цей варіант виробів був привнесений на даний ареал саме носіями вельбарської культури з Північних районів Центральної Європи, звідки вони просувались на нашу територію.

Варіант 3: Гребені з рельєфною спинкою. Відповідають гребеням типу D класифікації С.Томас. Знахідка такого виробу трапилась на могильнику Брест-Трішин у похованні 24. Спинка гребеня з обох сторін прикрашена рельєфним решітчастим візерунком.

Як і попередні, гребені цього типу порівняно рідкісні, характерні, головним чином, для пам'яток Південної Скандинавії [14, с. 76]. Зрідка вони трапляються і на пам'ятках Приельбських районів, у Помор'ї і в Повісленні. Усюди вони датуються другою половиною I і II ст. н.е.

До другої **підгрупи** знахідок належать одношарові гребені, що склались з трьох частин, скріплених за допомогою поздовжнього залізного штифта. Вони є характерними, окрім вельбарських і для черняхівських пам'яток, проте зустрічаються не часто. Зокрема, один з таких екземплярів виявлений на вельбарському поселенні Дудин-II [9, с. 27]. Він складений з трьох частин, скріплених по довжині залізним стержнем. Спинка дуговидної форми і закінчується конічним пружкоподібним виступом. Орнаментований двома прямими горизонтальними лініями. Довжина гребеня становить 8 см, висота – 6,5 см. На могильнику Брест-Трішин відомі три такі гребені [6, с. 54]. Один з них орнаментований концентричними кружечками і горизонтальними лініями (пох. №61), інший – лише горизонтальними лініями (пох. №29). Знахідки подібних екземплярів зафіксовані на могильниках Стара Вісь, Цецелі,

Могиляни, а також на поселенні Лепесівка. Характерно, що усі вони мали півкруглу спинку.

Зазначена підгрупа гребенів є характерною для території Центральної Європи. Основний район їх розповсюдження знаходиться в межиріччі Одера і Варти, заселений носіями пшеворської культури [14, s. 66]. Відомі вони також в Повісленні [13, s. 60] та на пшеворських пам'ятках Закарпаття. Проникнення даного підтипу в досліджуваний нами ареал пов'язаний з носіями вельбарської культури, оскільки в інших тогочасних культурах, зокрема у зубрицькій їх знахідки взагалі не відомі. Очевидно, що трьохчастинні гребені були проміжною ланкою від одночастинних до багат шарових виробів пізньоримського часу. Цьому відповідає й хронологія їх побутування, визначена др. пол. II – п. пол. III ст. н.е.

Тришарові гребені

Тришарові багаточастинні кістяні гребені становлять другу групу досліджуваних предметів. Вони, на відміну від попередніх, мали два зовнішні та один внутрішній шари. Зовнішні були сформовані з двох широких суцільних кістяних пластин. Натомість внутрішній утворювали декілька (переважно 5-6) розміщених в один ряд пластинок, що мали прорізані зубчики. Конструкція скріплювалася за допомогою бронзових, залізних заклепок або трубочок. В деяких гребенях, для заповнення внутрішнього шару спинки, використовувалась деревина. Вироби цієї конструкції здебільшого є однотипними і відрізняються лише формою спинки та основи. Відповідно до цього вони поділяються на декілька варіантів.

Варіант 1: Гребені з півкруглою спинкою. Представляється найбільш поширеним видом. Часто зустрічається в комплексах культур другої чверті I тис. н.е. межиріччя Дністра та Прип'яті. У вельбарській культурі вони знайдені в Ромоші, Хрінниках, Боратині, Гіркій Полонці, Любомлі, Брест-Трішині. Форма тришарових гребенів з півкруглою спинкою подібна до таких самих виробів одночастинної конструкції.

Вироби цього типу відрізняються формою спинки, утворюючи декілька підваріантів. Найчастіше вона є високою, пропорційно-овальної форми. Такі гребені відомі в комплексах ряду пам'яток римського часу межиріччя Дністра і Прип'яті. Зокрема, вони знайдені у Брест-Трішині. Деяко рідше трапляються гребені з низькою, присадкувато-овальною спинкою. Таку форму мали вироби з Любомля, Брест-Трішина. Частіше трапляються гребені, спинка яких має досить високі пропорції і форму наближену до трикутника із заокругленою верхівкою. Подібні знахідки відомі з Ромоша, Хрінників, Гіркої Полонки, Боратина.

Перший варіант гребенів має доволі варіативні види орнаментів. З Брест-Трішина відомі вироби, поверхня яких прикрашена заштрихованими трикутниками чи оздоблена косими борознами [6, с. 19]. На гребенях з Хрінник в одному випадку спинка орнаментована рядом кілець з крапкою посередині, в другому – складною комбінацією кіл і крапок [5, с. 105]. З поселення в Гіркій Полонці походить знахідка прикрашена прокресленими концентричними кільцями, які утворюють незвичайну композицію з трьох крапок і трьох дуг [2, с. 174].

Хронологічно тришарові багаточастинні гребені з півкруглою або трикутною спинками вважаються дещо пізнішими за одношарові. Екземпляри з Брест-Трішина, на основі гребінчастих і підв'язних фібул, датовані часом не пізніше пер. пол. III ст. н.е. До цього ж періоду належить гребінь з Любомля.

Цікавим є той факт, що в III ст. н.е. співіснували одночасно одношарові та тришарові гребені. Однак в подальшому спостерігається їх поступова заміна останніми. Так, на пам'ятках Верхнього та Середнього Подністров'я одношарові гребені були у побуті в I – II ст. н.е., але вже з кінця II ст. їхні знахідки стають рідшими, натомість з'являються вироби трьохшарової конструкції. Натомість у вельбарській культурі одношарові гребені використовувалися у II – III ст. н.е. і лише наприкінці III ст. на зміну їм приходять тришарові [1, с. 121].

Варіант 2: До ще одного, найбільш пізнього за хронологією, однак досить поширеного варіанту знахідок, відносяться гребені дзвоноподібної форми з прямими або легко піднятими догори плечиками. В досліджуваному нами ареалі такі вироби є типовими переважно для черняхівської культури. У вельбарській культурі гребені цього типу відомі з поселення Городок [4, с. 155] і могильника Баїв-II [7, с. 60] в Західній Волині. Поза нашим ареалом такі екземпляри поширені по всій території від Ельби до Вісли, але майже повністю відсутні в Скандинавії [12, с. 175]. Натомість значна концентрація їх простежується в Середньому Подунав'ї, зокрема і в межах римських провінцій.

Розміри гребенів із дзвоноподібною спинкою, в основному, становлять 8-9 X 5,8-7 см. Цікавою за конструкцією є знахідка з поселення в Городку. Вона має вузьку прямокутну спинку довжиною 8 см. Посередині збереглися залишки дзвоноподібного виступу, який обламався. Для подальшого використання гребеня відламана частина була згладжена напильником.

Вважається, що гребені з плечиками є найпізнішими з виробів тришарової конструкції. Більшість дослідників сходяться на думці, що цей тип сформувався в кінці IV ст. і зникає під кінець V ст. н.е. Однак на пам'ятках межиріччя Дністра і Прип'ятті період функціонування цих гребенів в основному визначається IV – поч. V ст. н.е. IV ст. н.е. можна датувати гребені з Городка та Баєва.

На вельбарських пам'ятках кістяні гребені найчастіше трапляються в могильниках. Зокрема, в кремаційних похованнях вони містяться переважно в урнах і мають сліди перепалення у вогні. Це свідчить про їх присутність на тілі померлого під час обряду спалення. Аналіз інгумаційних захоронень вказує, що гребені наявні в похованнях дорослих особин, що може свідчити, про право носити певні зачіски, для заплетення яких необхідний був гребінь, лиш дорослим членам колективу. Очевидно, що гребінь відігравав за життя покійників важливу для них роль. Можливо, їх носили у волоссі для закріплення зачісок. Такий факт має аналогії серед інших германських племен, наприклад свевів.

Отже, поширення кістяних гребенів у вельбарській культурі мало ряд своїх особливостей. Це єдина археологічна культура для якої властиві вироби усіх конструкцій, як одночастинні, так і багаточастинні та багатшарові. На вельбарських пам'ятках відомі як і найраніші типи гребенів – одночастинні з

півкруглою спинкою, так і найбільш пізні – трьохшарові з спинкою дзвоноподібної форми. Очевидно, більшість типів гребенів були привнесені на територію Дністро-Прип'ятського межиріччя саме носіями вельбарської культури. Тож правомірним є вважати дану культуру зв'язною ланкою між Східною Європою та ареалом поширення черняхівської культури в плані поширення кістяних гребенів.

Література

1. Баран В. Д. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. – Київ, 1981. – 264 с.
2. Брайчавський М.Ю. Погребение в Горке-Полонке на Волини // Древности эпохи сложения восточного славянства. Материалы и исследования по археологии СССР. – № 116. – Москва, 1964. – С.173-175.
3. Козак Д. Венеди. - Київ, 2008. – 472 с.
4. Козак Д., Опрыск В., Шкоропад В. Пам'ятки давньої історії Волині у с. Городок. – Київ, 1999. – 128 с.
5. Козак Д., Прищеп Б., Шкоропад В. Давні землероби Волині (пам'ятки археології на Хрінницькому водоймищі). – Київ, 2004. – 235 с.
6. Кухаренко Ю. Могильник Брест-Тришин. – Москва, 1980. – 130 с.
7. Кухаренко Ю. Баївський могильник (за матеріалами розкопок В.П. Петрова і А.П. Каліщука) // Археологія. – Київ, 1975. – №18. – С. 51-61.
8. Никитина Г. Ф. Гребни черняховской культуры // Советская Археология. – Москва, 1969. – № 1. – С. 147-159.
9. Онищук Я. Германське населення вельбарської культури в етнічній історії Волино-Подільського пограниччя // Вісник Львівського Університету. Серія Історична. – Львів, 2000. – Вип.35-36. – С.13-31.
10. Онищук Я., Прокопів В. Кістяні гребені в археологічних комплексах культур першої половини і тис. Н.е. Дністро-Прип'ятського межиріччя Подано до друку до збірника: АДЛУ. – Вип. 14 – Львів, 2011.
11. Ткач В. Археологічні пам'ятки верхів'я річки Розинки // Археологічні Дослідження Львівського Університету. – Львів, 2008. – Вип. 11. – С. 195- 208.
12. Щукин М. Готский путь: Готы, Рим и черняховская культура. – Санкт-Петербург, 2005. – 592 с.
13. Chmielowska A. Grzebieńie starożytnie i średniowieczne z ziem polskich.- Łódź, 1971. – 160 s.
14. Thomas S. Studien zu den Germanischen Kammen der Romischen Kaiserzeit.// Arbeits- und Forschungsberichte zur sachsichen Bodendenkmalpflege. – Leipzig, 1960. – В.8. – S.53-120.

Summary

The article discusses the distribution, typological characteristics and chronology of bone combs found on settlements and cemeteries Vielbark culture in the first half I thousand BC in Dniester- Pripjat interfluve. Briefly described value and use of combs in the then society.

УДК 796.011.3

Семенів Б.С., Лапшина Г.Г. ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
ім. С.З. Гжицького**Українська академія друкарства, м. Львів***ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДЛЯ ЛЮДЕЙ РІЗНОГО ВІКУ**

Соціологічні опитування, які проводилися в різних країнах на усіх континентах, підтвердили, що тема здоров'я входить в першу двадцятку сучасних актуальних проблем. Вона на першому місці у тих, хто втратив працездатність внаслідок тяжких травм чи захворювань, хто має особливі потреби з народження, а також у тих фахівців, що спілкуються із важкохворими. І як мало замислюється над цим людина, яка відчуває себе відносно здоровою.

Заняття з дітьми дошкільного віку.

Спостерігаючи за здоровими дітьми, ми помічаємо, що вони постійно перебувають в стані рухливої активності. У новонароджених - це хаотичні рухи руками, ніжками, тулубом. Підростаючи, дитина перекидається, повзає і її рухи вже носять мотивований характер. Далі вона стає на ніжки і може годинами підстрибувати у ліжечку чи в манежі.

Мала рухлива активність дітей може призвести до патологічної зміни в нервовій системі. Такі явища спостерігалися у малюків, які від 2-х до 3-х місяців були прикуті до ліжка недугою.

Дослідження науковців Інституту фізіології дітей та підлітків довели, що у дітей, які починали рано ходити, швидше відбувався і розвиток мовлення. Це пояснюється анатомічною близькістю мовленнєвих центрів з руховою зоною кори головного мозку. Функціональний стан рухової зони відбивається на стані мовленнєвих центрів.

Величина рухової активності у дитини залежить від генотипу, тобто вродженої якості, і від умов, у яких маля розвивається.

Різний рівень рухової активності дозволяє поділити їх умовно на чотири групи: лежні, спостерігаючі, сидні і бігунки (за Т.І. Константиною). Найкращі показники психологічного розвитку спостерігалися у «бігунків».

Систематичні, правильно зорганізовані заняття з малюками підвищують рівень спонтанної рухової активності і мають оздоровче та виховне значення.

Цілеспрямоване заняття фізичними вправами, особливо ритмічною гімнастикою, змушує рівномірно працювати всім групам м'язів, суглобів, стимулюють серцево-судинну діяльність і дихальну систему.

З якого ж віку можна займатися ритмічною гімнастикою?

В рік - півтора дитина спроможна виконувати фізичні вправи під музику. Це корисно і мамі, щоб вона після пологів повернулася до своєї фізичної форми. Отже, їй потрібно займатися разом із своєю дитиною. В цьому випадку йдеться про поєднання приємного з корисним, тому що вправи дають задоволення малюкові і розвивають мамину силу (дитина відіграватиме роль обтяження рухів). Паузи можна заповнювати спеціальними вправами для малюка.

Вправи для дітей повинні бути легкими, цікавими і приємними. Необхідно зважати на те, що діти швидко стомлюються і не здатні довго виконувати одні і ті ж рухи. Тому слід урізноманітнювати вправи і позиції, темп їх виконання. Легше засвоюються і запам'ятовуються ті вправи, що за своєю структурою мають той чи інший зоровий образ. У дітей дошкільного віку абстрактне мислення ще розвинуто дуже слабо. Тому кожній вправі у комплексі слід давати назву - «коник», «пташка» тощо.

Гімнастика для малюків повинна мати яскраво виражений ігровий характер. «Дитині потрібно, щоб старші, дорослі терпляче з нею бавилися, займали її, щось їй казали», — зазначає професор І. А. Аршавський.

Емоційність заняття посиляться, якщо діти будуть займатися групою і під музичний супровід. Краще, якщо це будуть дитячі пісеньки. Однак у кожному випадку слід зважати на особливості розвитку дитини. Головне, щоб музика була ритмічна, життєрадісна, емоційна.

Загальна тривалість занять дітей віком від двох років - 8-10 хвилин. Але ритмічна гімнастика досить інтенсивна і не має великих пар, тому тривалість можна зменшити. Для дітей до 2-х років — 5-7 хвилин; від 2 до 3-х — 10 хвилин; від 3-5 років - до 15 хвилин; з 5 до 7-20 хвилин.

Всі подані дані - орієнтовні. Якщо дитині набридне і вона раніш перестав займатися, то не слід її змушувати. Треба виявити причину втрати зацікавленості, підібрати інші вправи, змінити музичний супровід. Маленькі діти інстинктивно самі можуть регулювати інтенсивність і тривалість заняття, виконуючи ту чи іншу вправу, тому краще її не стримувати і надати повну свободу дій.

Вправи для дітей 8-12 років.

Період «другого дитинства» триває у хлопчиків з 8 до 12 років, а в дівчаток - з 8 до 11. В цей час виявляються статеві відмінності у розмірах і формі тіла, починається прискорений ріст, швидший у дівчаток, ніж у хлопчиків. У них довшають нижні кінцівки, збільшується маса скелету. Це починається прискорений ріст, швидший у дівчаток, ніж у хлопчиків. Це пояснюється статевим дозріванням, яке відбувається в середньому на два роки раніш, ніж у хлопчиків.

З віком збільшується маса м'язів, але вони розвиваються нерівномірно : на ногах швидше, на руках - повільніше; згинальні затримуються в розвитку, а розгинальні їх випереджають.

Особливості обміну речовин у дітей полягають в тому, що значна доля енергії йде на процеси зростання. Із розвитком організму енергетичні процеси стають

«економнішими». Одночасно спостерігається «економізація» роботи серцево-судинної та дихальної систем. Так, ЧСС у спокої знижується з 85-90 ударів на хвилину у семирічному віці до 70-75 в 11-12 років. Зменшується і частота дихання із 21-26 до 18-20 на хвилину. У період з 7 до 9 років вища нервова діяльність досягає високого рівня розвитку. Велике збудження і реактивність, а також висока пластичність нервової системи у дитячому віці допомагає кращому і швидшому засвоєнню рухового навичку. В 11-12 років посилюється концентрація нервових процесів збудження і гальмування, вища нервова діяльність досягає певної зрілості. У молодшому шкільному віці інтенсивно розвиваються здатності до просторового орієнтування.

Диференціювання м'язевого відчуття.

У 8-12 років починають активно розвиватися фізичні якості. Цей віковий період сприятливий для розвитку рухливості у суглобах. З 8 до 11 років рівномірно підвищується максимальна відносна сила, швидко-силова якість, швидкість.

Слід зважати, що в цьому віці дитина різко знижує свою рухову активність, виникає насильницька імібілізація, відлучення від рухливих ігор, оскільки шкільні заняття та виконання завдань вдома забирають багато часу. Уроки фізкультури двічі на тиждень з малою інтенсивністю навантаження не можуть вирішити проблеми «рухового голоду». А саме у цьому віці потреба в русі особливо велика тому, що починається формування рухового аналізатора. В результаті малої рухової активності і переїдання може виникати ожиріння. Як бачимо, в полон «хвороб цивілізації» потрапляють і діти.

Не можна обійти увагою і таке сучасне явище, як акселерація. За останні 100-150 років спостерігається прискорений соматичний і фізіологічний розвиток у дітей та підлітків. У дітей шкільного віку довжина тіла збільшується на 10-15 см. При цьому збільшення розмірів деяких антропометричних ознак було незначним по відношенню до суттєвого зростання довжини тіла (діти і підлітки стають «вузькогрудими»). Таким чином акселерація охоплює цілий організм, впливаючи на розміри і зріст тіла, внутрішні органи, статеві залози і скелет.

Існує кілька гіпотез щодо причин акселерації - генетичний фактор, зміна кліматичних умов та умов життя, але жодна з них не пояснює цього феномену. Сучасна акселерація виявляється навіть у першому поколінні. Все це потребує посиленої уваги до фізичної підготовки дітей, до їхнього гармонійного розвитку. Існує навіть думка, що рухова активність стримує ріст тіла в довжину, а «готує» присадкуватий м'язевий тип людини - живучіший у фізіологічному понятті.

Основні закономірності розвитку дитячого організму, соціальні умови життя нового покоління повинні братися до уваги при побудові занять ритмічною гімнастикою та аеробікою. Найхарактерніші ознаки їх змісту та методики проведення такі:

- уведення достатньо складних в координаційному відношенні вправ спортивного та танцювального типу;

- використання різноманітних фізичних вправ, які різносторонньо розвивають фізичні якості;
- панівний розвиток гнучкості, сили, спритності;
- уникання довгих монотонних навантажень; часте чергування вправ, різних за характером та інтенсивністю;
- широке використання чіткої і довершеної демонстрації вправ;
- формування правильної осанки;
- проведення спільних занять хлопчиків та дівчаток з використанням різних атрибутів.

Вправи для юнаків та дівчат.

Цей період збігається із настанням та стабілізацією статевої зрілості (пубертатний період). Він триває у хлопчиків з 13 до 16 років. У дівчаток - з 12 до 15.

Час першої менструації у дівчат коливається у великому діапазоні - від 11 до 18 років, в середньому він починається в 13-14 років. Тривалість менструального циклу визначається з першого дня до першого дня наступної менструації. Це частіш складає 28 днів (60 %), 21 день (28 %), 30-35 днів (10-12 %). Середня тривалість менструації 3-6 днів. При 28-ми денному циклі можна визначити такі фази: менструальна — 1-5 днів; пост-менструальна - 19-23; передменструальна - 24-27. Згідно цих фаз спостерігаються зміни у молочних залозах, у щитоподібній, у функціональному стані центральної нервової системи, в працездатності. Це може бути однією із причин, коли одне і те ж навантаження на заняттях аеробікою чи ритмічною гімнастикою витримується по-різному. До недавнього часу вважалося, що тренуватися в період менструації шкідливо. Дослідження останніх років це заперечили. Якщо у передменструальному і перші дні менструального циклу спостерігається різке погіршення самопочуття, що супроводжується запамороченням, головними болями, нудотою, **то слід** знизити навантаження, а не переривати заняття. В цьому випадку йдеться не лише про дівчат, а й про жінок зрілого віку.

У пубертатному періоді спостерігається швидке зростання тіла. Найбільше «видовжуються» дівчата між 12-13 роками, хлопці - між 14-15. До кінця підліткового періоду розміри тіла складають 90-97% своєї кінцевої величини. Ось чому так важливо зберігати, а то і збільшувати рухову активність, стежачи одночасно за раціональним харчуванням.

До 17-18 років практично завершується ріст тіла і закріплення довгих трубчатих кісток. Хребет стає міцнішим. Він менше піддається деформації і здатен витримувати навіть значні навантаження.

У цьому віці настає перебудова основних фізіологічних систем організму - м'язової, кровоносної, дихальної. Особливо стрімко розвивається м'язева система у хлопців. Її розвиток проходить за рахунок росту діаметру м'язевого волокна. Дівчата цього віку розвиненіші щодо координації рухів. М'язи у юнацькому віці еластичні, за своєю будовою і скорочувальністю наближаються до характеристик м'язів у дорослих. Серцевий м'яз продовжує розвиватися до 18-20 років. Завдяки досконалій нервовій регуляції серцево-судинної системи

організм витримує великі фізичні навантаження. Серцевий ритм у дівчат набагато частіший за ритм у юнаків.

В ці роки завершується розвиток центральної нервової системи, значно удосконалюється аналізаторсько-синтетична діяльність кори головного мозку. Нервові процеси відрізняються великою рухливістю, хоча збудження переважає над гальмуванням. Активні заняття ритмічною гімнастикою та аеробікою допомагають зняти зайву дратівливість, психічну неврівноваженість підлітків.

Таким чином, заняття ритмічною гімнастикою з врахуванням фізіологічних особливостей цього віку вибудовуються на таких засадах:

- музичні твори, які використовуються як супровід, повинні бути сучасними і користуватися популярністю серед молоді;

- на тренуваннях з дівчатами слід широко застосовувати танцювальні елементи (джазовий танок, сучасний танок);

- на тренуваннях із хлопцями займатися вправами, що розвивають силу, спритність, але й не забувати і про танцювальні елементи;

- вводити в заняття складно координовані вправи, культивувати імпровізацію;

- комплекс аеробіки для підлітків та юнаків повинен мати змішаний аеробно-анаеробний характер і впливати на підвищення працездатності;

- на заняттях з дівчатами застосовувати різні атрибути: палиці, м'ячі, обручі та інші, які надають вправам різноманітності, розвивають спритність та пластичність;

- слід використовувати і психорегуляторне тренування.

Заняття можна проводити тричі на тиждень по 60 хвилин, 4 рази – по 30-45 хвилин, щодня 25-30 хвилин.

Вправи для людей зрілого віку.

Зрілий вік поділяється на два періоди: перший - 22-35 років для чоловіків та 21-35 років для жінок; другий - 36-60 (чол.) і 36-55 (жін.) . Тому ми окремо зупинимося на особливостях проведення занять для таких категорій аматорів.

Заняття з людьми зрілою віку 1-го періоду (25-35 років).

21-25 років - які прекрасні роки! Роки творчості, активної роботи, кохання, створення сім'ї, народження дітей. Здається життя нескінчене, все попереду... Нас не турбує здоров'я, ми повні сил і енергії. Але і в цей період життя регулярні заняття фізичною культурою необхідні. Рухлива активність в цей час - це запорука здоров'я на майбутнє. Слід пам'ятати, що до 21 року закінчується розвиток рухового аналізатора, стабілізуються основні функції організму. Однак і після цього можна добитися значних успіхів у розвитку фізичних якостей, вихованні витривалості, засвоєнні складних технічних прийомів у різних видах спорту. У 85% випадків вищих досягнень у сучасному спорті досягають у віці від 22 до 46 років. Ф. Еспозито (Канада) у віці 34 роки став одним з найбільш видатних і результативних гравців сучасного професійного північноамериканського хокею. Олімпійська чемпіонка А.Колчина у 36 років стала двократною чемпіонкою світу в лижних перегонах. Видатна ковзанярка М. Ісакова у 35 років встановила світовий рекорд 1953 р. Якщо у більш ранньому

віці людина здібна добитись максимальних досягнень головним чином у видах спорту, пов'язаних переважно з координацією, встановила світовий рекорд 1953 року. Якщо у більш ранньому віці людина здібна добитись максимальних досягнень, головним чином у видах спорту, пов'язаних переважно з координацією рухів і мистецтвом рухів (гімнастика, фігурне катання), то в зрілому віці - у видах, де є потреба проявлення максимальної сили і витривалості, точності рухів (фехтування, стрільба, кінний спорт).

Всі багато чисельні дослідження, спрямовані на вивчення динаміки розвитку рухливих якостей людини, свідчать про те, що людина в рухливому відношенні свого максимального розвитку досягає у віці 25-26 років. В цьому віці і до 35 років, в залежності від індивідуальних схильностей, ви можете самостійно або з групою займатися ритмічною гімнастикою. Вам під силу юнацький комплекс 5. Ви можете використовувати на заняттях обтяження, еспандери. Перед вами великий вибір різних варіантів - кожен може вибрати собі за смаком.

Заняття з людьми зрілого віку періоду 36-60 років.

Ви ходите по вулицях, їдете в автобусах, сидите в кафе, працюєте за письмовим столом... За вашими плечима по крайній мірі половина прожитого життя: школа, інститут, коледж; у вас діти, сім'я... погляньте на своїх колег, друзів, знайомих, на ваших ровесників і погляньте критичним поглядом на ваше відображення у дзеркалі. Фігура втратила бувшу форму, ви потовстішали, чітко виділяється живіт, зсутилася спина. «Що ж поробиш — заспокоюєте ви себе, - мрія людей зберегти молодість - вічна утопія...» Але так чи це? Початок старіння не має чітких границь, відправним періодом рахується третє десятиліття життя. Одним із основних факторів довгожителів є генетична спадковість. По даних американських вчених, 86% 90-100 річних людей мали довголітніх батьків. При цьому довголіття матері відіграє більш важливу роль, ніж довголіття батька. Однак на темпи старіння організму більш важливе значення мають і екологічні фактори. Певний вплив має і соматотип: довгожитель частіше всього людина худорлява. Різні захворювання також призводять до передчасної старості. Що таке старість? З роками в організмі людини спостерігається зниження адаптаційних можливостей, життєдіяльності різних систем, в першу чергу, нервової і кровоносної. І хоча природа і причини старіння на сьогоднішній день не мають єдиного пояснення, більшість вчених переконані - рух продовжує життя, віддаляючи старіння. Однак в другому періоді зрілого віку потрібно особливо помірковано підходити до методики занять, їх завантаженості, особливо в ритмічній гімнастиці, аеробіці слід:

- повільний темп музики і рухів;
- зменшувати, а з віком (50-60 років) зовсім виключати обтяження;
- зменшити амплітуду рухів, замінити активні вправи на розтягування пасивними;
- ширше використовувати елементи психорегулюючого тренування;

- поступово виключити анаеробний режим роботи за рахунок скорочення довготривалих бігових серій, виключити стрибки, підскоки, енергійні танці;
- збільшити час роботи і кількість вправ у партері;
  - полегшити координаційну складність вправ, не з'єднувати їх у довгі комбінації;
  - точніше індивідуалізувати навантаження, строгіше підходити до комплектування груп;
  - постійно проводити оперативний контроль на заняттях;
  - часто використовувати дихальні вправи;
  - вводити паузи відпочинку не тільки між серіями, але і між окремими ланцюжками вправ.

В цьому віці треба віддавати перевагу груповим заняттям під керівництвом досвідченого викладача, ніж самостійним.

Література

1. Апанасенко Г.А., Волков В.В. К проблеме распределения студентов медицинских групп для занятий физическими упражнениями. //Теория и практика физической культуры». 1985-№10-с.45-47.
2. Бауер В.А., Солодков С.С. Рациональное дозирование нагрузок при обучении технике движений. //Теория и практика физической культуры-2990-№11-с.18-21.
3. Лапшина Г.Г. Содержание и методика подготовки студентов к использованию средств физической культуры и спорта в своей будущей профессиональной деятельности. //Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук.К.1992.
4. Полиевский С.А., Старцева И.Д. Физическая культура и профессия.- М: ФиС, 1988.
5. Романенко В.А., Максимович В.А., Круговая тренировка при массовых занятиях физической культурой. М:ФиС, 1986-143с.
6. Романенко В.А. Двигательные способности человека. Донецк, 1999-с.47, 296.

УДК 619(47+57)(091)''19''

Стегней М.М., кандидат ветеринарних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД 1917-1921 рр.

Досліджували історію розвитку ветеринарної медицини України в період 1917-1921 рр. Встановлено, що Перша світова війна майже повністю зупинила діяльність ветеринарного персоналу. Першопрчиною збільшення кількості ветеринарного персоналу в країні в період становлення радянської влади була складна епізоотична ситуація. В описуваний період діяльність ветеринарної організації була підпорядкована головному завданню - ліквідації заразних захворювань, в першу чергу – чуми рогатої худоби. Епізоотії охопили територію практично усього Радянського Союзу, що змушувало уряд організувати законодавчий орган ветеринарної медицини - Центральний ветеринарний відділ Народного Комісаріату внутрішніх справ.

Ключові слова: історичні аспекти, ветеринарна медицина, епізоотії, ветеринарне управління, ветеринарний відділ.

Вступ. Висвітлюючи історію ветеринарної медицини України важливим є висвітлення послідовності подій пов'язаних як із удосконаленням методів дослідження, так і подій, що сприяли розвитку тієї чи іншої галузі науки зумовленої розвитком суспільства.

Виявлення послідовності подій у науці, що призвели до її сучасного стану, і для виявлення в історичному плані проблем і досягнень, стали відповіддю на вимоги практичної діяльності людини. Поглиблене вивчення подій зумовлених діяльністю людей, спонукали розвиток тієї чи іншої сфери діяльності людини, зокрема ветеринарної медицини. Адже, на початку ХХ ст. стимулом для розвитку ветеринарної медицини в країні була боротьба з епізоотіями тварин, що потребувало збільшення чисельності ветеринарних фахівців, підвищення їх кваліфікації і розширення мережі ветеринарних установ.

Матеріал і методи досліджень. Матеріалом дослідження були видання періодичної преси, архівні матеріали Державного архіву м. Києва. Основою методологічного дослідження є фундаментальні дані наукового аналізу - принцип історизму і системності. При проведенні досліджень використані хронологічний, системний, порівняно-історичний і аналітичний методи.

Результати дослідження. Перша світова війна (1914-1917 рр.) майже повністю призупинила діяльність ветеринарного персоналу. Значна частина ветеринарних працівників була мобілізована в армію [1]. Прикордонні охоронно-карантинні пункти і транспортні ветеринарні ділянки, у більшості випадків, припинили своє існування, що також погано відбилося на ветеринарному благополуччі країни. Значна кількість земських і міських ветеринарних лікарень і пунктів не діяла. У зв'язку з цим у багатьох губерніях

країни організовувалися шеститижневі курси для підготовки осіб з проведення щеплення тваринам і для виконання деяких видів ветеринарної роботи. Особам, які пройшли підготовчі курси, дозволялося проводити туберкулінізацію і малейнізацію, проводити відбір патологічного матеріалу, дезінфекцію, термометрію, збирати дані про поширення епізоотій в увіреному регіоні. При проходженні цих курсів основна увага приділялася боротьбі з епізоотіями, які під час війни були особливо поширені [2].

До того ж залишилася важка спадщина від царської Росії, де не було єдиного державного ветеринарного законодавства і ветеринарні заходи не носили планового характеру.

У період громадянської війни стан тваринництва ще більше погіршав, і поширення інфекційних хвороб набуло великих масштабів.

Якщо до початку війни чума рогатої худоби була тільки в Закавказзі і в Східному Сибіру, то в 1917 р. вона прийняла небувалі розміри, поширившись із Закавказзя в Донську, Ставропольську, Астраханську, Пензенську, Тульську, Калузьку і Московську губернії, в Кубано-Чорноморську область, на Україну, у Білорусію, Киргизькі степи. У губерніях південно-східної частини Росії загинуло від чуми за 1917-1918 рр. більше 500 тис. голів великої рогатої худоби.

В січні 1920 р. чума лютувала в губерніях Астраханською, Царицинською, Саратовською, Тамбовською, Воронежською, Курською, Ставропольською, в Кубано-Чорноморській області, в 43 повітах і 635 пунктах. У лютому чума з'явилася в Донській області, в травні - в Пензенській губернії, в липні - у Вітебській, Гомельській, Смоленській, Тульській, Калузькій губерніях і у Білорусії, у вересні - в Рязанській губернії. Таким чином, у вересні 1920 р. чума була в 18 губерніях і у Білорусії [3]. У вересні 1921 р. чумою рогатої худоби було охоплено 24 губернії, 95 повітів і 3060 пунктів.

У перші роки молодій Радянській республіці довелося провести велику роботу по зміцненню тваринництва і в першу чергу організувати комплекс державних заходів, спрямованих на боротьбу з епізоотіями[4].

Реалізація заходів у боротьбі з епізоотіями утруднювалася у зв'язку з недостатністю ветеринарних фахівців; тому Рада Народних Комісарів прийняла постанову про доцільність діяльності ветеринарних лікарів і фельдшерів.

У березні 1917 р. в Україні була створена Українська Центральна Рада, главою якої був обраний М. Грушевський [5]. У зв'язку з цим було організовано тимчасовий уряд Міністерства внутрішніх справ у розпорядженні, якого знаходилося і ветеринарне управління. Пізніше тимчасовий уряд передав увесь правлінський ветеринарний нагляд в розпорядження губернських земств і міських самоуправ, які виділилися в самостійні земські одиниці. З проголошенням Української Народної Республіки ветеринарне управління було консультативним органом і підкорялося Українській ветеринарній раді, до складу якої входили делегати від губернських ветеринарних з'їздів і ветеринарного відділення при Генеральному секретаріаті у військових справах. У обов'язки Української ветеринарної ради входило: – консультація і

забезпечення потреб української народної республіки; – видання плану ветеринарної організації в Україні; – об'єднання ветеринарної справи громадських організацій; - організація ветеринарно-санітарного законодавства в Україні. Таким чином, була створена законодавча база ветеринарії в Україні[6,7].

Видання декретів мало велике значення для підвищення ефективності заходів, спрямованих на ліквідацію заразних хвороб і, в першу чергу, чуми великої рогатої худоби і сапа коней.

В травні 1918 р. було затверджено положення про реорганізацію Ветеринарного управління у Ветеринарний відділ Народного Комісаріату внутрішніх справ, на який покладено загальне керівництво усією ветеринарною справою в країні.

Цей документ мав велике значення для розвитку ветеринарії. Положенням визначався принцип об'єднання керівництва ветеринарною справою в країні одним законодавчим органом. Пропонувалося приступити до розробки ветеринарного Статуту і ветеринарно-санітарних правил, створення колегії ветеринарного відділу і Головної ветеринарної наради, а також створення обласних ветеринарних управлінь або відділів при обласних і губернських радах. Встановлено підпорядкування Інституту експериментальної ветеринарії ветеринарному відділу Народного Комісаріату внутрішніх справ.

Проект вказаної постанови був підготовлений на нараді ветеринарних лікарів і фельдшерів, скликаний Комісаріатом внутрішніх справ в квітні 1918 р. в Москві. У роботі наради взяло участь 56 чоловік ветеринарних фахівців.

У травні 1918 р. Головний військово-ветеринарний комітет був реорганізований Народним Комісаріатом у військових справах в колегію Військово-ветеринарного управління армії. Головою цієї колегії і начальником Військово-ветеринарного управління був призначений А. Р., Евграфов, колишній голова Ветеринарного фронтового комітету Західного фронту.

Щоб знайти чіткі форми організації ветеринарної справи і проведення заходів у боротьбі із захворюваннями тварин Центральний ветеринарний відділ Народного Комісаріату внутрішніх справ скликав в червні 1918 р. в Москві Всеросійську нараду представників ветеринарних організацій.

На нараді, що відбулася, був схвалений принцип єдності радянської ветеринарії і зосередження усієї ветеринарної справи в одному органі; були затверджені проекти положень про Центральний ветеринарний відділ Народного Комісаріату внутрішніх справ, прийнято положення про організаційну структуру губернських і обласних ветеринарних організацій, причому в завдання губернської ветеринарної Ради повинно було входити "провадження в життя загальних для Російської Федеративної Республіки законів і розпоряджень в галузі ветеринарії і тваринництва".

Крім того, була затверджена схема організації військової ветеринарії, на чолі якої повинне було стояти Головне військово-ветеринарне управління.

Слід зазначити, що військова ветеринарія була організована ще в 1851-1852 рр., коли були введені посади корпусних ветеринарних лікарів, старших і

молодших ветеринарних лікарів, який підкорялися корпусним ветеринарам. У 1864 р. посада корпусного ветеринарного лікаря і старших ветеринарних лікарів була скорочена, але введена посада окружного ветеринара, який підкорявся медичному інспекторові і при цьому був повністю позбавлений самостійності [8].

У рішеннях боротьби з епізоотіями вказувалося, що безладне переміщення худоби під час війни, що призначалася для продовольства армії, по різних напрямках, без дотримання встановлених заходів відносно попередження поширення епізоотії, стали причиною загрозливого розвитку найбільш небезпечних з них – чуми і повального запалення легенів рогатої худоби. З іншого боку, при спішній демобілізації кінського складу армії, сап і короста, що досягли за час війни дуже значного поширення серед військових коней, були рознесені всюди по території країни і отримали настільки сильне поширення і розвиток, що боротьба з ними, так само як і з двома згаданими вище епізоотіями, могла дати позитивні результати лише при проведенні заходів в державному масштабі.

Нарада визнала необхідним видати декрети, що регламентують загальні основи заходів проти епізоотії чуми рогатої худоби, повального запалення легенів і сапа; вироблення загального для країни ветеринарно-санітарного закону, який діяв би аж до видання такого підтвердження з боку центральної влади, при цьому слід залишити в силі усі видані по губерніях країни обов'язкові постанови по ветеринарії; швидке видання декрету про відновлення закону відносно перевезення гуртової худоби по залізницях і водних шляхах; утворення особливого епізоотичного фонду на заходи проти заразних хвороб тварин; організацію Централізованого постачання ветеринарним відділом місцеві ветеринарні організації інструментами, медикаментами і дезінфекційними засобами; широку інформацію про появу нових вогнищ чуми рогатої худоби і повального запалення легенів; видання Центральним ветеринарним відділом популярних брошур, листівок, плакатів і ін. в цілях ознайомлення населення з суттю заразних хвороб і заходами боротьби з ними і широке постачання вказаною популярною літературою і в першу чергу найбільш загрозливих відносно тих або інших епізоотії губерній.

Висновки. 1. Перша світова війна стала чинником руйнування ветеринарії в країні. Протиепізоотичні заходи і лікувальна робота проводилися згідно рішення нарад ветеринарних лікарів.

2. Складна епізоотична ситуація в досліджений період, супроводила відкриття нових посад ветеринарних фахівців і розширення ветеринарної мережі в країні. В першу чергу це бактеріологічні лабораторії і інститути, робота яких була спрямована на знищення епізоотичних вогнищ.

Література

1. Вербицький П.І., Достоєвський П.П., Рудик С.К. Історія ветеринарної медицини України за ред. проф. Рудика С.К. / П.І. Вербицький. – К.: «Ветінфом», 2002. – 384 с.

2. Общая характеристика ветеринарно-санитарного состояния Киевской губернии за январь 1916 // Ветеринарная хроника Киевской губернии. – 1916. – №1. – С. 3-4.
3. Коропов В.М. История ветеринарии СССР / В. Коропов. – М.:, 1954. – 430 с.
4. Никитин И. Н., Калугин В. И. История ветеринарии / И. Никитин. – М.:, 1988. – 128 с.
5. Письмо ветеринарного управления временного правительства Министерства внутренних дел Губернским комиссарам №262 от 27.08.1917 г. // Державний архів м. Києва. – Ф.163., Оп. 11., ЕД.хр. 11. – С. 11-12.
6. Верстюк В. Українська центральна Рада. / В. Верстюк. – К.:, Заповіт. – 1977. – 344 с.
7. Твердження ухвалені I Всеукраїнським ветеринарним з'їздом у м. Києві 30 листопада 1917 р. // Вісник ветеринарної медицини. – 1918. – Ч.2. – С. 19-21.
8. Евсеенко С.С. Сто лет назад и теперь / С. Евсеенко Вестник общественной ветеринарии. – 1913. - №6. – С. 271-286

Summary

Investigated the history of development of veterinary medicine of Ukraine at the 1917-1921 years. It is set, that the World War I almost completely stopped the work of veterinary stuff. The origin of amount growth of veterinary stuff in the country by the period of the authority establishment was the complicated epizootic situation. In the described period, activity of veterinary organization was under the most important task – to eliminate the contagious disease, firstly to eliminate plague of cattle. Epizootics covered the territory of almost all Soviet Union, what made the authorities to organize the legislature of veterinary medicine – Central veterinary department of Public Commissary of internal affairs.

Key words. *History aspects, veterinary medicine, epizootic, veterinary direction, veterinary department.*

УДК 378.1

Тищенко В.М., доктор філософії, професор©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького*

ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЇ

Давно це було, а як запам'яталося! Дев'ятий клас – у припущливому захваті. Одухотворені обличчя, допитливі палаючі очі. Здається, учні бояться навіть поворухнутися. Увага юних до слів свого вчителя досягла вищого виміру. У дев'ятому “А” – урок історії. Видно, наскільки учні люблять цей предмет, і як з усім безоглядним юнацьким максималізмом закохані вони у вчителя, що цей предмет викладає...

Давно було. Але фільм Станіслава Ростоцького “Доживемо до понеділка” з його блискучим учителем Мельниковим (В'ячеслав Тихонов) пригадується часто. Пригадується одним із кращих творів кіномистецтва, присвячених вчительській професії. Уточнимо – професії вчителя середньої школи. Тут є з чого вибирати: “Сільська вчителька”, “Перший учитель”, “Першокласниця”, “Атестат зрілості”, „Весна на Зарічній вулиці”, “Друг мій Миколка”, “Уроки французької”, “Розиграш”, “Сонце світить усім”, “Ключ без права передачі”, “Опудало”, “За вікнами йдуть поїзди”, „Увага: черепаха!”, “Велика перерва”, – і багато інших картин, де фігура вчителя або головна, або одна з головних – з тих, кому найбільше вдається осягнення людської душі, благородство дій, думок, почуттів.

Є два вагомих показники популярності (або більш сучасно – престижності) тієї чи іншої професії¹ – кіноекран і пісня. Скільки фільмів розповідали нам про льотчиків, моряків, розвідників, десантників, правоохоронців, лікарів, шкільних вчителів, – список можна значно подовжити. А скільки пісень написано про них. І яких пісень! Все це заслужено, і все це прекрасно.

І дивно, що у показаному та оспіваному фаховому розмаїтті загубленою, обділеною падчеркою залишається професія викладача вищої школи... Чому?

Невже наша професія не цікава ані у чисто зовнішньому, ситуаційному, ані в психологічному аспектах? Адже викладання у вищій школі все більше стає мистецтвом думки, філософії, роздумів. Сила викладача в умінні передати глибину, складність навчального матеріалу, у володінні даром моментальної характеристики, чіткого мовного креслення, майстерному викладацькому лаконізмі. І ще: педагог вищої школи – це професія із загостреним відчуттям правди. Найменша фальш перед студентською аудиторією сама по собі виводить викладача із творчого стану, паралізуючи його здібності й натхнення.

© Тищенко В.М., 2012

¹ Поняття престижності – динамічне. Воно напряму пов'язано із пріоритетом цінностей в даному суспільстві у даний час. Є „професії”, які не хотілося б тут називати, але для певної частини наших громадян вони вважаються сьогодні престижними. – В.Т.

Шкода, що все це опинилося поза увагою, скажімо, тих же кіномитців. На екрані, з його невичерпними образотворчими можливостями, у талановитій постановці, – вузівське² життя могло б засяяти багатьма барвами драматичної палітри і не розвалитися на звичну антитезу добра і зла, таланту і бездарності, оскільки воно вище і масштабніше за ці банальні версії. Хоча... Може саме це і зупиняє тих, хто робив і робить кіно. Залишається сподіватися, що таке буде не вічно, і що екран колись поверне нам борг: шанобливо обрмить “ професійний портрет в інтер’єрі” – особу вузівського викладача. Аналогічне побажаємо нашим драматургам, композиторам, письменникам, поетам.

Але найбільш не зрозуміло й прикро те, що і наукова нива не рясніє відповідними дослідженнями.

Вища атестаційна комісія України визначає три види дослідницьких тем:

- тема як частка загальної проблематики, що над нею працює науковий заклад, кафедра чи науково-виробнича установа;
- замовлена тема;
- ініціативна тема.

Перша і друга розвивають проблему, де є певна теоретична база і практичні напрацювання, коло досвідчених фахівців; де не виникає труднощів із вибором керівника чи консультанта.

Ініціативна тема – це результат власного наукового пошуку автора.

Усвідомлюються всі труднощі, пов’язані з таким вибором наукового дослідження. Але погодимось, що саме цей вибір не може не бути привабливим для професіонала, який віддає перевагу маловідомій теоретичній дорозі.

На кафедрах українських вузів працює немало спеціалістів, чия робота відзначається глибинним знанням предмета, органічною внутрішньою єдністю, вагомою аргументацією, яскравістю і проникливістю. Наголосимо: таких викладачів буде більшість, і саме вони визначають в цілому стан вітчизняного вузівського навчання. Але є, на жаль, і протилежні випадки...

Від невдач не застрахований ніхто. У професії викладача, як і в будь-якій іншій, закономірні успіхи і невдачі: це діалектика людської діяльності як такої. Засмучує інше – коли помітних успіхів протягом довгого часу немає зовсім, а очікування їх поступово набуває утопічного характеру.

Неприємно і болісно відчувати прогалини у будь-якій ділянці складної нашої роботи, прикро ще й ще раз переконуватися в тому, що випадки педагогічної беспорядності, ненадійної пам’яті, психологічної скутості викладача і, що вже зовсім небажано, – суцільного читання лекційного матеріалу «з листа», неминуче породжують дві основні реакції студентів: іронічно-фамільярне спостереження за викладачем або сонну байдужість.

Не розкриємо великих професійних таємниць, коли скажемо: ми різні. Хтось робить свою справу добре, а хтось і не дуже добре. Це, зрештою, загальновідома істина. Але істиною є й інше: способи реалізації навчальних

---

² Вживаємо у статті абревіатуру „ВУЗ”, оскільки з новозапропонованих „ВНЗ”, „ВЗО”, „ЗВО”, „ВИШ”, – складно утворювати прикметники. – *В.Т.*

програм стають дедалі складнішими, і відповідно все актуальнішим стає питання про професіоналізм тих, хто становить науково-педагогічний корпус держави.

Їх об'єктивна оцінка можлива лише за умов вироблення й прийняття **критеріїв придатності людини до викладання у вищому навчальному закладі** – роботи, при виконанні якої обов'язковим є поєднання педагогічних і наукових здібностей, потужного логічного мислення, широкої ерудиції, майстерності усного й письмового слова, надійної пам'яті, уваги, естетичної та етичної бездоганності.

Оскільки назвати ще професії з обов'язковим комплексом тих же вимог, мабуть, не вдасться, залишається погодитись: у даному випадку маємо справу з важливим й одночасно рідкісним, виключним явищем, – тобто з таким, які у науковому обігу визначаються терміном **феномен**. А коли так, то можна зрозуміти, чому вузівське викладання повинно б передбачати, щоби кожна особа, зайнята у цій галузі, проходила через **обов'язкове попереднє визначення та періодичні наступні оцінки стану професійної придатності**; і щоби така практика стала звичною (і усвідомленою) нормою для всіх, хто хоче працювати в університетах, академіях, інститутах – тобто на максимальному рівні вітчизняної Школи.

Суттєво вплинути на подальше зростання якості вузівського навчання могла би **рання евристика здібної для нашої роботи молоді**. Бачимо доцільність створення у вищих навчальних закладах **факультетів підготовки викладацьких кадрів**, куди, починаючи з четвертого курсу, переводили б студентів, що за своїми очевидними даними (і бажанням, звісно) після двох років навчання на ФПВК (предмети за спеціальністю плюс педагогіка, логіка, психологія, риторика), здатні працювати на кафедрі, виконуючи асистентське, а потім, здобувши вчений ступінь і звання, – лекторське педнавантаження. І не варто, мабуть, артіогі розглядати ФПВК як альтернативу аспірантурі чи її конкурента. Навпаки: реальним та ефективним бачиться їх співробітництво, оскільки інститут аспірантури отримуватиме людський матеріал належної професійної проби. Адже сама аспірантура, по-перше, приділяє викладацькій підготовці своїх кадрів, відверто скажемо, символічний час, а по-друге – далеко не кожен з тих, що пишуть дисертації, має здібності до педагогічної роботи. **Але аспіранти, які ще у студентські роки були рекомендовані на ФПВК і навчалися там, допоможуть зняти у подальшому чимало наших виробничих проблем.**

В аксіоматичну площину вписується й підсумкова теза: рівень одержаних знань та можливості їх застосування, загальний інтелект соціуму та пануюча у ньому мораль – ось фактори, що значною мірою визначатимуть образ і долю кожної держави у ХХІ столітті. При цьому роль вищої освіти, вищої школи є очевидною.

Література

Стаття є авторським матеріалом, частиною власної концепції, з найбільш повним висвітленням якої Шановні Читачі можуть, зокрема, ознайомитись у

монографіях: Тищенко В.М. У володіннях Логоса. – Львів: Сполом, 2002. – 342 с.; Тищенко В.М. Викладач вищої школи: феномен професії. – Львів: Сполом, 2006. – 398 с. А також у навчальному посібнику: Тищенко В.М. Лаконічна Україна. – Львів: Сполом, 2009. – 320 с. (Гриф МОН).

Summary

V.M.Tyshchenko

Lviv National Academy of Veterinary Medicine named after S.Z.Gzhytskyj PHENOMENON OF PROFESSION

Quite a bit specialists work on the departments of the Ukrainian institutes of higher, whose work is marked deep knowledge of object, organic internal unity, ponderable argumentation, brightness and penetrating. Will mark: such teachers there will be majority, and exactly they determine the state of domestic institute of higher studies on the whole. But is, unfortunately, and opposite cases.

Against failures nobody is insured. In the profession of teacher, as well as in any other, appropriate successes and failures : it is dialectics of human activity as such. Distresses other - when noticeable successes during great while are not quite, and expectation of them acquires utopian character gradually.

УДК 378.1

Тищенко В.М., доктор філософії, професор©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ДІАЛЕКТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Працівник вищого навчального закладу, як і представники будь-якої іншої професії, пізнається на своєму робочому місці. Таким для нас є аудиторія в обох відомих значеннях цього слова. Саме тут наші бажання і можливості утворюють пари, що діють у єдності чи у протиріччі з фаховим обов'язком, з власною совістю та з правом студентів на отримання знань.

Праця в аудиторії визначає й доводить, хто ми – і у професійному, і у громадянському, і у суто людському аспектах. Будь це лише особистою проблемою, й тоді, гадаємо, не багато знайшлося б таких, кому це абсолютно байдуже. Однак справа складніше. Неякісна наша робота (коли трапляється таке) напряму націлена у Життя з наступним ефектом бумеранга – тільки не проти нас, а проти наших учнів. Це також діалектика.

Праця в аудиторії... Саме ті години, з яких складаються в основному роки професійного життя педагога, викладача навчальних закладів усіх рівнів. І час цей знаходиться під невблаганним впливом не лише астрономічних, але й діалектичних законів.

Якщо погодитись з автором і визначати професію викладача вищої школи як **науково-мистецький феномен**, то у середині самої професії **комунікаційним феноменом можна вважати вузівську лекцію**.

Кращі зразки викладацької й, насамперед, лекторської роботи поєднують вимоги конкретної науки та педагогічні концепції з розмахом мистецтва. Якщо про архітектуру кажуть, що це музика, яка застигла у камені, то спробуємо аналогічно визначити академічну лекцію, як музику *verbo*, музику слів. Не буде при цьому перебільшенням вважати лекторське мистецтво частиною культури того чи іншого народу.

Якісне сприйняття навчального матеріалу малоімовірно поза особистим впливом того, хто стоїть перед аудиторією, хто шукає разом із нею істину, закликаючи до розумової праці, до внутрішнього неспокою, – тобто робить (або не робить) те, що визначає вищий гатунок навчання. Лекція – основна форма педагогічної роботи у навчальних закладах III-IV рівнів акредитації. Саме тому на підготовці до лекції та на її проведенні зосереджена в основному увага викладача. На лекції реалізуються його знання, мовна майстерність, життєвий і педагогічний досвід.

Слухачі сприймають Слово. Слово – лише звук. Але звук цей унікальний. Він містить зміст, обсяг якого визначається лише у кожному, окремо взятому випадку. Професіонали вузівської кафедри стараються уникати розпливчатих понять, а тому йдуть асоціативним вербальним рядом. Можливо,

історикам робити це легше. Легше створювати в аудиторії словесну картину, яскраві штрихи якої іноді надають подіям майже фізичну реальність. Більшість викладачів історичних дисциплін вміють не лише розповідати про минуле, але й **показати** з допомогою Його Величності Слова епохи, події, народи; ввести нинішню молодь у таємничу давнину століть, передати у словесних барвах те, що не повинно навечно канути в Лету – зловісну підземну ріку забуття.

Історія – це, мабуть, єдина наука, яка особливо багата на драми та трагедії. Спрямувати мовний промінь ретроспективи в епіцентр колишніх бурхливих подій, воскресити тиранів і героїв, оживити громовісні майдани і затишні кабінетні лаштунки, відчуті вертикалі перемог і прірви поразок, ціну клейнодів і доносів, вагу корони і сокири, зіставити одиниці героїв-вождів і незліченні безіменні маси виконавців, – значить стати за кафедрою немов би уповноваженим представником минулих століть, спробувати дати студентам можливість взяти участь у пошуку **недоторканої Правди Минулого для очищення від спотворення Правди Сьогодення**.

Факти, за одним відомим висловом, це свого роду сировина для думки. З факту, з прикладу найчастіше починається розмірковування. Викладач вищої школи повинен вміти будувати навчальний матеріал від факту до його осмислення, від конкретного до абстрактного. Індуктивний метод пізнання на відміну від дедуктивного підвищує активність розуму. Не випадково професіонал сповідує правило: прагнути до натхненного слова при бездоганній точності фактів. Саме це здійснює академічну лекцію на висоті творчості, де новизна матеріалу, його об'єктивність поєднуються з вишуканою формою викладу. Оригінальна думка і мовний дар забезпечують, загальну ідею теми, її цілісність. Закони невпинного руху керують розвитком усного навчання. Ми робимо (вдало чи не дуже) своєрідний монтаж своєї лекції, використовуючи тематичний контрапункт, регулюючи частоту невідомого студентам матеріалу та власної оцінки його педагогом.

Форма викладу як важлива складова роботи за кафедрою це, перш за все, **мистецтво українського літературного слова**, його відповідність особливостям навчальної дисципліни. Кожен раз, входячи у студентську аудиторію, лектор зобов'язаний мати лінгвістичні схеми (не на папері – в голові) даної лекції, внутрішній зв'язок її частин, логічну послідовність. Здатність обрамити словом інтелектуально-практичні досягнення, створити мотиваційне поле навчання, посилити педагогічну експресію – ось дія діалектичного цілого “викладач-лекція”, дія, що спроможна перетворювати робочий матеріал дисципліни у міцні конструкції студентських знань та вчинків.

Говорячи про роботу викладача в аудиторії, згадаємо такий фактор, як **натхнення**. За Платоном, Шеллінгом та іншими представниками ідеалістичної естетики, – це особлива якість обдарованих натур, раптове осяяння надприродного походження. Коли так, то натхнення, мабуть, не часто навідувалося б у наше середовище. Чи не точніше визначити й усвідомити натхнення як результат напружених пошуків, невтомної праці. Звичайно, натхнення є певним збудником творчої роботи, але воно може з'являється у **процесі** успішного труда, як його наслідок. Одне не викликає сумніву: вагом

досягнення на викладацькій ниві зростаються за наявності натхнення.

Методи і прийоми, що забезпечуватимуть ефективність вузівської лекції, різноманітні. **Цілісність структури** – одна з найважливіших для цього вимог. Вона досягається лише тоді, коли всі ланки органічно з'єднані між собою та коли вони вірно співвідносяться. На якість нашої роботи за кафедрою суттєво впливають дві крайнощі: нестача матеріалу і перенасиченість ним. Перша крайність містить найбільшу небезпеку. Кому хоч раз у житті довелося чекати рятівного закінчення часу лекції (а кожна хвилинка тоді здається, мабуть, безкінечною) під іронічними поглядами студентів, ніколи не захоче повторення цих переживань.

Точне дозування у передачі знань (не менше, але й не більше необхідного) – типова вимога до професіонала. Але це, як правило, приходить із досвідом. Саме він допомагає швидко перебудовуватись на ходу, не повторюватись у змісті та формі викладу. Багато вузівських педагогів долають цей бар'єр. Їх лекції – не механічна калька минулорічного чи позаминулорічного і т.д. курсу, а варіант, який передбачає пошук та удосконалення. В епоху інформаційної революції навчальний матеріал стає ефективним, коли він пов'язаний з актуальними потребами тих, кого ми навчаємо. Викладацька робота у діалектичному взаємозв'язку з іншими джерелами інформації повинна бути **конкурентноздатною**.

Література

Стаття є авторським матеріалом, частиною власної концепції, з найбільш повним висвітленням якої Шановні Читачі можуть, зокрема, ознайомитись у монографіях: *Тищенко В.М. У володіннях Логоса.* – Львів: Сполом, 2002. – 342 с.; *Тищенко В.М. Викладач вищої школи: феномен професії.* – Львів: Сполом, 2006. – 398 с. А також у навчальному посібнику: *Тищенко В.М. Лаконічна Україна.* – Львів: Сполом, 2009. – 320 с. (Гриф МОН).

Summary

V.M.Tyshchenko

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj*

TEACHING At HIGHER SCHOOL: DIALECTICAL ASPECT

Listeners perceive Word. A word - a sound only. But a sound is this unique. He contains maintenance the volume of which is determined only in each, to the separately taken case. The professionals of institute of higher department try to avoid diffuse concepts, and that is why go an associative verbal row. Possibly, doing it historians more easily. More easily to create in an audience a verbal picture the bright strokes of which sometimes give almost physical reality to the events. Most teachers of historical disciplines are able not only to tell about the past but also show with the help of His Majesty of Word of epoch, event, people; enter present young people in the mysterious remoteness of centuries, to pass in verbal paints that which must not forever drip in Лему - the ominous underground river of oblivion.

УДК 378.1

Тищенко В.М., доктор філософії, професор ©*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького***ДОПОМІЖНІ ЛІТЕРАТУРНІ ВПРАВИ ЯК МЕТОД УДОСКОНАЛЕННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ МОВИ**

Уточнимо відразу: стаття не містить категоричного твердження, що викладачам ВУЗів для удосконалення письмового слова необхідно обов'язково мати навички у суто літературних жанрах – публіцистиці, перекладах, прозі, поезії... Будемо вважати це справою вільного вибору.

Але залишається інформація для роздумів. Власні переклади, власний поетичний пошук, власні публіцистичні матеріали, – чи назвемо їх зайвими для нашого професійного арсеналу? Скоріш за все, – навпаки: додаткове мовне збагачення згодиться спеціалісту, основним робочим інструментом якого є саме мова – усна і письмова. Остання вимагає якісної техніки, а значить, – постійного, різнобічного тренування, у тому числі й на суто літературному полі.

Однією з ланок цього методу є те, що назвемо „вправами з римованими рядками”. Чому це пропонується. Насамперед тому, що помітною складовою роботи над текстом був, є і залишиться вибір слова. Гадаємо, кожен автор зіткнувся з вербальною багатозначністю, знає її типи. Серед них виділимо **метафору**, яка здавна використовується в українській літературній мові, будучи дійовим образним засобом.

У поезії метафори особливо ємкі і часто виникають як переосмислення термінів, що звично діють в одній з галузей нашого життя. Потенціал такої трансформації – широкий і різнобічний. Оволодівши навичками швидкого й точного вибору слів, що мають кілька значень, викладач може зробити свою мову більш гнучкою та образною.

Перстень Соломона³

Три слова на персні: “Минеться і це”
Початок – Кінець. То є істина вічна.
Три слова, справованих в наше лице,
Великих три слова. Три слова магічних.
...Три слова на персні – і крах, і надія.
Несміла долонька, лице як ікона...
О, міг би я замість злиденних копійок
Подати тій бабці метал Соломона!
Подати його усім дітям-калікам,
А також всім гнаним, голодним, убогим:
Хай все це мине з цим жорстоким століттям!
За них, поки зможу, проситиму Бога...
І ще про одне і молю і благаю:
Постав, Боже, **зздрість** за грати, бар'єри,
Бо скільки братів може вбити ще Каїн!

© Тищенко В.М., 2012

³ Подається у скороченому варіанті. Повністю див.: *Тищенко В.М.* Переклади. Поетичні рядки. Публіцистика. – Львів: Сполом, 2005. – С. 69-72.

І скільки вина ще в буфеті Сальєрі!
 У думках і втратах білють вітії,
 Чорніє лиш попіл від пишної крони;
 Високою ноту бере ностальгія
 І більшає сума трьох слів Соломона.
 Той перстень не стане хрестом на могилі,
 Але зрівняє і нари, і трони...
 Хто сказав, що немає Перпетуум Мобіле?
 Є! Час обертає вердикт Соломона.

Однією з найефективніших форм роботи над Словом є переклади: тут завжди думаєш за двох – за себе і за автора твору.

В особистісному аспекті праця перекладача пролягає через систему його потреб, інтересів, цілей, мотивів, прагнень та уподобань. Перекладач у більшій чи меншій мірі дає собі звіт, чому він обирає саме цього автора, саме цей твір. Навіть тоді, коли мета не може бути точно сформульована, вона все ж об'єктивно існує. Літературний матеріал, який взятий для перекладу, має конкретний зміст, але перекладач не пасивно „перекладає” слова з однієї мови на іншу, не сліпо копіює текст, а активно взаємодіє із ним у процесі створення **оригінального літературного продукту**. Особливості структури і форми твору, обраного для перекладу, а також специфіка, характер та обсяг інформації визначають дозволена автономію перекладача, реалізацію ним власної стильової палітри.

Для викладачів, педагогів вищої школи перекладацькі спроби видаються нам корисними. Адже будь-який літературний матеріал є поліфункціональним, а тому його переклад, окрім шліфування власної мовної техніки, її універсалізації, – ще й перевірка власних (власних!) життєвих принципів. Вони так чи інакше виявляються в ході роботи, яка для автора і для перекладача відбувається на різному за висотою та віртуальному за змістом, але у неодмінному емоційному контакті.

ВАСИЛЬ СТУС

*Порідшала земна тужава твердь,⁴
 міський мурашник поточив планету.
 Міліціонери, фізики, поети
 вигадливо майструють власну смерть.
 Протрухлий український материк
 росте, як гриб. Вже навіть немовлятко
 й те обіцяє стати нашим катом
 і порубати віковий поріг,
 дідівським вимішлий патріотизмом,
 де зрідка тільки човганя чобіт
 нагадує: іще існує світ,
 справіку заборонений, як схизма.
 Ця твердь земна трухлявіє щодня,
 а ми все визначаємось. До суті
 доходимо. І господом забуті,
 вітчизни просимо, як подання.*

*Как размягчилась ты, земная твердь,
 Как полис-муравейник подточил планету...
 Милиционеры, физики, поэты –
 те мастераят все собственную смерть.
 Прогнивший украинский островок
 растет, как гриб. А там уже с пеленок
 стать палачем готовится ребенок
 рубить замишлый вековой порог,
 поросиши дедовским патриотизмом,
 где только буханье сапог –
 тупой набат про светлый мир,
 зачеркнутый, отброшенный, как схизма.
 Но он живет – и истинно, и явно,
 а мы все добираемся до сути...
 Ты нас забыл, О Господи Иисусе!
 Пошли Отчизну нам – как подаянье.*

⁴ Василь Стус. Веселий цвинтар. Поезії: Видавниче агентство об'єднання українців у Польщі. – Варшава, 1990. – С. 12,13. Цей і наступний твір в оригіналі без назви. На російську мову перекладені вперше.

***

Цей біль – як алкоголь агоній,
як вимерзлий до хрусту жаль.
Передруковуйте прокльони
і переписуйте печаль.
Давно забуто, що є жити
і що є світ і що є ти.
У власне тіло увійти
дано лише несамовитим.
А ти ще довго сатаній,
ще довго сатаній, допоки
помреш, відчувши власні кроки
на сивій голові своїй.

Есть боль агоний и объятий,
есть боль, которую не жаль.
Перекопируйте проклятья,
перекопируйте печаль.
В каких крупицах есть соль жизни,
и что есть мир, и что есть ты.
В свою же душу нам войти –
дано лишь избранным до тризны.
А ты бесись пока смелей,
умрешь – гробницы станут рядом,
и ты пройдешь тяжелым шагом
по белой голове своей.

МАРИНА ЦВЕТАЕВА

Пригвождена...⁵

Пригвождена к позорному столбу
Славянской совести старинной,
С змеєю в сердце и с клеймом на лбу,
Я утверждаю, что – невинна.
Я утверждаю, что во мне покой
Причастницы перед причастьем.
Что не моя вина, что я с рукой
По площадям стою – за счастьем.
Пересмотрите всё мое добро,
Скажите – или я ослепла?
Где золото мое? Где серебро?
В моей руке – лишь горстка пепла!
И это всё, что лестью и мольбой
Я выпросила у счастливых.
И это всё, что я возьму с собой
В край целований молчаливых.

Розі'ята...

Я розі'ята на хресті давно
Слов'янського сумління старовинного,
І цвях в чоло – ганебнеє тавро,
Та все ж повірте: я невинна.
Я омовита чистою рікою
Причасниці перед причастям.
Моя "вина" – з несмілою рукою
На площі мовчки я стою за щастям.
Передивіться скарби ви мої:
Де золото, де срібло, діаманти?
Вкриває попіл згашені вогні,
Що долею мені обітовані.
І це все те, що старанним молінням
Я випросила у заможних.
Його й візьму я – всупереч гонінням
В край поцілунків заморожених.

Вивчення допоміжної роботи викладача вищої школи над змістом своєї друкованої продукції нашоветується на певну недооцінку уявлення про багаторівневе динамічне спілкування між автором і читачем, опосередковане тим чи іншим текстом. Книги, брошури, статті мають діахронний характер, тобто написане може бути об'єктом не лише тривалого використання, але й різного сприйняття читачами. Догодити усім неможливо і авторам не слід ставити перед собою таку мету. Але є вимоги до публікацій, так би мовити, класичні. І професійне слово відрізняється від непрофесійного так само легко, як білий колір відрізняється від чорного.

Трапляється задиркувате опонування з вигуками: „Я не журналіст! І не зобов'язаний аж дуже добре писати!” Ну, мабуть, „аж дуже добре” і не треба, – тут би кваліфікаційну норму, як кажуть спортсмени, здолати. А щодо посилення на відсутність журналістського хисту, то воно видається не зовсім коректним. Більше того, хотілося, аби викладач вищого навчального закладу, педагог-професіонал (доцент, професор) писав би те так, як пишуть журналісти.

⁵ Марина Цветаева. За всех – против всех. – Москва: Высшая школа, 1992. – С. 146.
Українською мовою перекладено вперше.

У нас різні завдання, різна першооснова тексту. У викладацькій практиці ми поєднуємо факти і логіку з літературними прийомами, котрі застосовуються в мові **науково-навчально-виховної** спрямованості. Ця тріада є визначальною при виборі змісту й форми думки, що фіксується на папері, тиражується і, як вже було сказано, набуває з цього моменту діахронного характеру.

Процес удосконалення усних і письмових людських комунікацій не має межі. Але цей процес постійно залучатиме працівників освіти у своє потужне енергетичне поле. Вітчизняні ВУЗи мають добру репутацію значною мірою завдяки оригінальним педагогічним досягненням, творчій невтомності, що живить дослідницький пошук, не дає зупинятися, диктує рух і поступ, окреслює людську масштабність за кожним відомим викладацьким іменем. Але скільки б їх не було, попит на яскраві особистості повинен постійно збільшуватись, бо саме вони прокладають найнадійніший і найкоротший інтелектуально-емоціональний шлях до своїх учнів. Шлях же цей так чи інакше завжди буде пролягати через володіння Логоса, через царство Слова, яке ми, професіонали, – всі разом і кожен окремо – зобов'язані підносити до апогею. Лише там воно виблискує усіма перлинами свого практичного та естетичного розсипу.

Література

Стаття є авторським матеріалом, частиною власної концепції, з найбільш повним висвітленням якої Шановні Читачі можуть, зокрема, ознайомитись у монографіях: *Тищенко В.М. У володіннях Логоса.* – Львів: Сполом, 2002. – 342 с.; *Тищенко В.М. Викладач вищої школи: феномен професії.* – Львів: Сполом, 2006. – 398 с. А також у навчальному посібнику: *Тищенко В.М. Лаконічна Україна.* – Львів: Сполом, 2009. – 320 с. (Гриф МОН).

Summary

V.M.Tyshchenko

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z.Gzhytskyj*

AUXILIARY LITERARY EXERCISES AS METHOD OF IMPROVEMENT OF EDUCATIONAL LANGUAGE

Will specify at once: the article does not contain asseveration, that the teachers of Institutes of higher for the improvement of writing word need necessarily mother of skill in especially literary genres - publicism, translations, prose, poetries.. Will count it by the matter of free choice.

But there is information for reflections. Own translations, own poetic search, own publicism materials, - or will name them superfluous for our professional arsenal? Probably, - vice versa: the additional linguistic enriching will be useful for a specialist the basic working instrument of which is exactly a language - verbal and writing. The last requires a high-quality technique, and, - permanent, scalene training, including on the especially literary field.

УДК 141. 7.

Халецькій О.В., доктор філософії, доцент кафедри філософії і політології
ЛНУВМ ім.С.З.Гжицького,м.Львів, Україна©

Халецька О.О., аспірантка кафедри історії культури ЛНУ ім. І.Франка

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА В ЕЛІТИСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Актуалізований у науково-філософській думці елітистський дискурс коріниться у соціально-культурній парадигмі суспільного розвитку, яка постає його сучасним обґрунтуванням. У народжуваній філософії універсального еволюціонізму історія не є данність, а постає як процес її творення через 1) подієво-часове “гілкування” (ідея синергетики), 2) соціально-культурний проект (ідея так званої “ нової історії”) як 3) множинність розмислів новоозначень (“бісовська текстура” Р.Барта або “лабіринт” за У.Еко). Своєрідним геномом соціального життя виступають універсалії культури, а тип цивілізаційного розвитку визначається генетичними кодами, якими виступають системи цінностей. Соціально-культурна парадигма у сучасній науково-філософській думці розуміється трояко: по-перше, як історично-духовна тотальність (школа “Анналів” та всі “анналоїди”), по-друге, як здійснення соціально-культурних проектів (постмодерністський постструктуралізм) і, по-третє, як визначальність свідомісно-духовних (здебільшого званих культурними) чинників розвою суспільства. Коли свідомісно-духовні детермінанти від середини ХХ ст. набувають вирішального значення постає соціально-культурний розвиток.

Ключові слова: еліта, елітистський дискурс, перфекційний розвиток, поступально-прогресивний розвій, свідомісно-духовні (культурні) чинники історичного розвитку, світова множинноєдина глобально-ойкуменічна цивілізація, історично-духовна визначальність.

Надзвичайно актуалізований у науково-філософській думці елітистський дискурс (розмисел) засновується на соціально-культурній парадигмі суспільного розвитку, яка фактично постає його сучасним обґрунтуванням при переході до постіндустріального (друг.пол. ХХ ст.) та інформаційного (поч. ХХІ ст.) суспільства і утворенні незалежної України [9, 455]. Метою даного дослідження є спроба з'ясувати засади соціально-культурної парадигми у сучасному елітистському дискурсі. В аспекті досліджуваної теми, на нашу думку, соціально-культурна парадигма коріниться не стільки у соціально-гуманітарних, скільки у сучасних загальносвітоглядних викладах так званих нових напрямків науки від сер. ХХІ ст. [7]. У космологічному контексті на цю проблематику імпліцитно виходить антропний принцип Б.Картера 1974 р., з провідною ідеєю людиномірності космосу, синергетика Г.Гакена або

© Халецькій О.В., Халецька О.О., 2012

І.Пригожина 1977 р., з ідеєю самоорганізації від хаосу до порядку через атрактор-направник (“порядком творчих катастроф”, за висловлюванням Є.Маланюка), квантова гравітація С.Хокінга 1982 р., з ідеєю тотожності творіння і розвитку (еволюції) або інфляційно-сценарна модель Всесвіту А.Гутта-А.Лінде 1989 р., з ідеєю як первеня творчій силі, теорія семантично насиченого менту В.Налімова – Л.Лескова 1994 р., з ідеєю значеннєвого поля світорозвитку [7], у галузі філософії – узагальнюючий їх всіх і всю сучасну нову науку, народжуваній від поч. ХХІ ст., так званий універсальний еволюціонізм, якій іде на зміну постмодерністському постструктуралізму [10, 283-285].

У галузі історії (сукупність всіх історичних наук, за Й.Дройзеном 1858 р., М.Кареевим 1913 р., М. Гандельсманом 1921 р., М. Семеновим 2003 р. та інш.) чинник культури отримує нову актуалізацію від сер. ХХ ст. у “новій історії”: школі “Анналів” (М.Блок, Л.Февр, Ф.Бродель, Ж.Ле Гофф, Ж. Дюбі, Е.Ле Руа Лядюрі, А.Гуревич, Н.Яковенко та інш.), з її провідною ідеєю антропо-соціально-культурної тотальності (а відтак – її соціально-філософського відгалуження – світ – системного аналізу І. Валлерстайна 1974 р. – Ф.Броделя 1976, 1979 рр.), через так звану інтелектуальну історію кін. ХХ ст. (від конференції істориків у Вінгспреді 1977 р.) Д.Хайяма, К.Брінтона, Р.Стромберга, Р.Дарнтон, Д.Холінджера, А.Вейсі, Д.Вуда, С.Аверінцева, так званої “мислячої історії” Ліни Костенко та інш., з її засадничою ідеєю історії як інтелектуального проекту, а також у новітній соціології (Н.Черниш, К.Баранцева та інш.), у так званий еволюційній політекономії (М.Павловський та інш.), у різних галузях гуманітаристики (В.Шинкарук, В.Іванов, В.Табачковський, М.Попович, В.Шевченко, Я.Дашкевич, С.Грабовський, О.Пріцак, Я.Грицак, Ю.Павленко, Ю.Канигін, Ю.Шилов, Т.Возняк та інш.), що отримали філософське та філософсько-історичне узагальнення у постмодерністському кін. ХХ ст. постструктуралізмі Ж.-Ф.Ліотара, Ж.Дерріда, Ж.Дельоза, У.Еко, у платоністичних ремінісценціях В.Біблера, Г.Померанца, С.Кримського, тоталогії В.Кизими (від 1994 р.) та інш. [10, 283-285], у яких історія не є даністю, а є процесом її творення через 1) подієво-часове “гілкування” (ідея синергетики), 2) соціально (інтелектуально) – культурний проект (ідея “нової історії”) як 3) множинність розмислів-новоозначень (“бісовська текстура” за Р.Бартом або “лабіринт” за У.Еко) [10, 284]. Друга надзвичайно актуалізована (чи то від комп’ютерних ігор – стратегій, чи то від синергетики) у сучасній суспільній думці (від неоеволюціонізму Л.Уайта, Д.Стюарта, А.Ле Руа-Гурана, К.Ренфрю та інш.) ідея (так звана нелінійність, тобто багатолінійність, тобто багатоваріантність, так зване “гілкування”) світорозвитку, знаком чого стала Нобелівська премія 1993 р. історіку економіки Р.Фогелю за ретропрогноз американської історії ХІХ ст. (так звана альтернативна історія), де точка біфуркації (розгалуження варіантів розвитку) – це новий соціально-культурний проект [7; 10, 284].

У вітчизняній філософії одним із найбільш значущих результатів антропологічного повороту 1960-1980-х рр. був вихід Київської школи на

проблематику діяльнісно-культурних (духовних) чинників суспільного буття і розвитку [9, 456], де В.Табачковським, Є.Бистрицьким, Н.Тарасенко, В.Івановим, О.Яценко, В.Звигляничем, М.Єсипчуком, Є.Андросом, М.Булатовим, А.Лоем, Є.Козловським, В.Пролєєвим, С.Малаховим, Г.Горак, В.Дем'яновським, Ю.Джулаєм, С.Кошарним, І.Лосєвим, А.Лисенко, В.Семеновим, Л.Соловйовим та інш. були розроблені повні і глибокі дослідження цілком відповідні напрямкам розвитку світової філософської думки. Не втримаємось, також, від зауваження про те, що дослідження Київської світоглядно-антропологічної школи можуть бути одним із найбільш яскравих прикладів наповнення вже вичерпаних себе радянських марксистсько-ленінських стереотипів, ще цілком “марксоїдним”, але вже новим змістом, які так і сприймалися тодішньою генерацією “кухонних” інтелектуалів, незважаючи на неоковирний стиль і жахливе нагромадження філософсько-тарабарської термінології. У десятках монографій була розгорнута проблематика абсолютного в культурі і суспільної динаміки (В.Пролєєв, 1992 р.), культури і духовно-практичного відношення до світу в їх соціально-історичній перспективі (М.Тарасенко, 1985 р.), доцільності культури і універсального розвитку сутнісних сил людини (О.Яценко, 1983 р.), природної історичності буття людини у культурі, буття і діяльності, всезагальності і фактичності діяльнісної позиції людини у культурі (Є.Бистрицький, 1991 р.), особи у світлі культури і проблем сутності та існування (Є.Бистрицький, 1992 р.), культури і особистісного буття, співвідношення технології і діяльності, культурно-історичної специфіки технологічних засобів (В.Табачковський, 1985 р.), культурно-історичних передумов категоризації світу (Є.Бистрицький, 1983 р.), простору і часу культури: діяльності, буття, часу, хронотопу, тілесності (Є.Козловський, 1992 р.), часу і особистісного виміру культури (Є.Бистрицький, 1991 р.) і, нарешті, вироблено (у монографії “Діалектика діяльності і культура” 1983 р. тощо) саме поняття “соціально-культурного розвитку” [4, 182]. Так, наприклад, на думку О.Яценко, “сама модель культури ... виявляє генеральну тенденцію розвитку людства” [4, 192], або у Є.Бистрицького: “детермінація культурою виявляється ... більш фундаментальною, ніж ... від суспільного буття. Відмінності їх впливу на людину можна було би порівняти ... з так званими сильними і слабкими взаємодіями між фізичними тілами, маючи на увазі, що більш “сильний” – матеріальний інтерес визначає деякі порівняно “близькі”... суспільно-практичні зв'язки. У той же час сили культурного тяжіння ... утворюють все ж такі більш глобальний людський зв'язок, охоплюючи всю багатоманітність життя, а також будь які життєві можливості майбутнього” [2, 154-155] і тому подібне.

Слідом за ними, В.Біблер у 1991 р. запропонував розглядати феномен культури у його дійсній загальності [3], у 1996 р. зростаючу роль культури у суспільному розвитку відзначав М.Коган [5]. Специфіка соціокультурної методології за О.Ахієзером 1998, 2000 рр., полягає у тому, що її предметом є не лише культура, але цілісна діяльність, причому зміни у відповідних культурних програмах невідворотньо змінюють зміст самої діяльності, а причинами

суспільного розвитку є суперечності між старими соціальними відносинами і новими культурними програмами [1, 29-36]. На думку академіка М.Лапіна 2000 р., який спирається на концепцію П.Сорокіна, культура виступає як сукупність способів і результатів діяльності, а соціальність трактується ним як сукупність відносин людини, що також формується у процесі діяльності. Сучасне суспільство, трактоване ним на основі синергетики, характеризується паритетною взаємодією культури і соціальності [6, 3-4]. На думку директора Інституту філософії РАН В.Стьопіна 2003, 2004 рр., який проголошує себе прибічником синергетики і філософії універсального еволюціонізму, своєрідним геномом соціального життя виступають універсалії культури, а тип цивілізаційного розвитку визначається генетичними кодами, якими виступають системи цінностей [8, 37-43]. За визначенням Н.Черниш 2003 р., сукупність соціокультурного підходу виступає як цілісний процес соціального розвитку за допомогою культурної творчості. Наскільки ми розуміємо історико-філософський процес, на зміну вичерпалому себе постмодерністському постструктуралізму (знаком чого стало самогубство Ж.Дельоза 1995 р.) від початку ХХІ ст. приходить нова філософська парадигма універсального еволюціонізму (П.Девіс, Д.Болі, С.Хокінг, Г.Круг, Л.Польман, Р.Раджананан, М.Розенталь, Г.Вайсберг, В.Ахназаров, Б.Режабек, В.Стьопін, М.Веллер та інші) або глобального еволюціонізму (А.Крушанов, І.Фролов, М.Горлач, В.Кремінь, Л.Мельник та інші), яка виростає на фундаментальному узагальненні всіх нових наукових досягнень [8, 182-183; 10].

Якщо виходити з новітніх науково-філософських уявлень від сер. ХХ ст. синергетики, квантової гравітації, інфляційно-сценарної моделі Всесвіту, теорії семантично насиченого меона, математичних моделей “подорожей у часі” К.Геделя або А.Орі, тунеляції Всесвіту із ніщо (енерговакууму, т.з. чистої силодії) А.Віленкіна-У.Тафтса 1982 р., із енергії т.з. Петлі Всесвіту та її відгалужень Д.Готта-Лі Цзін-лі 1998 р., Мультивсесвіту у енергетичного “бреніння” (вібрації) т.з. “струн” П.Штейнхардта-Н.Турока 2002 р. “і прочая, і прочая, і прочая” [10, 283-285], з надією на якесь наближення до сучасного універсального еволюціонізму, то світ не є даність, а є його світотворення [7; 10, 283]. Оскільки творення є різновидом дії (а саме – здійсненням нової якості), то, відповідно, первенем Всесвіту є дієтворення ($\upsilon\beta\rho\iota\varsigma$, – шаленство творчого процесу за Г.Аренд або М.Фуко), чим виявляється належність універсального еволюціонізму до філософського напрямку динамізму або актуалізму (Геракліт, Парацельс, Г.Ляйбниц, Ф.Шеллінг, А.Шопенгауер, Е.Гартман, Ф.Ніцше, В.Вундт, Г.Спенсер, Д.Джентіле, Д.Донцов, П.Тілліх та інші), який визнає первенем світу не матерію або дух, а дію (у Бергсона - дієтворення) або силодію (динамізм або актуалістичний динамізм), від якої (“порожнеча, пронизана дією” за Ольжечем) вони є похідними [9, 298]. У цьому сенсі із минулих філософів (енергетизму В.Оствальда, А.Ейнштейна, В.Гейзенберга і Е.Шредингера, З.Фрейда і К.-Г. Юнга, емерджентного еволюціонізму С.Олександера, А.Уайтхеда, Я.Сметса, А.Лавджоя, М.Вернадського, теїстичного еволюціонізму П.Тейяра і А.Тойнбі та інші) найближче до сучасного універсального

еволюціонізму А.Бергсон [10, 285], якого можна вважати (за Бергсоном “у світі не має речей, а є лише дії”) його філософським попередником, а сучасний народжуваний універсальний еволюціонізм – осучасненим і прогресованим бергсоніанством. Утворювані потоком дійснення світу два береги матеріальної та ідеальної реальності, немов стрічка Мебіуса, мережать все “тантричне плетиво світотворення” (Е.Юнгер). Так чи інакше, через все це “нагромадження Пеліона на Оссу”, у сучасних науці, богослів’ї і філософії універсального еволюціонізму або енергоеволюціонізму (М.Веллер, 2010 р. і світовий конгрес філософії в Афінах 2011 р.) постає ідея тотожності творення – розвитку світу [10, 285]. Наш погляд постає лише у тому, що: 1) субстанцією-суб’єктом (Б.Спіноза, Г.Гегель) світотворення або світорозвитку (Універсуму) є певна творчісна силодія (енергія, енерговакuum і т.д.); 2) яка розгортається в усі світи і все в них, проходячи певні етапи розвитку: космогенез літосфери, біосферу життя і антропоноосферу дієрозуму; 3) світова антропоноосферизація, в свою чергу, визначає розвиток суспільства як історично-духовний процес; 4) який проходить ступені розвитку (формації), на яких утворюються певні локальні способи розвитку (цивілізації), що розгортаються (розглядаються) конкретно; 5) в процесі історії зростає значення свідомісно-духовних чинників розвитку, через що відбувається антропоноосферизаційне одухотворення Всесвіту.

У синергетиці (так зване перевідкриття часу) утверджується ідея всепоступальності розвитку (“від хаосу до порядку”, за І.Пригожиным), який, на думку сучасних мислителів, відбувається хвилеподібно (О.Тофлер) – “гілковано” (синергетика) – “різномно” (постмодерністський постструктуралізм Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі), а розвій по колу (уявлення давніх суспільств), лінійний (уявлення середньовіччя) або по спіралі (новочасні уявлення XVIII–XIX ст.ст.) є його певними локальними проявами. На нашу думку, все ж таки, слід говорити про поступально-прогресивний розвиток, певним чином розрізняючи ці поняття. Поступ (фундований у всепоступальності синергетики) – це рух вперед, а прогрес – саме здійснення поступального руху [10, 285-288]. “Гілки” (різні варіанти розвитку) прямують в різні боки, але Світове Древо Мегаісторії (А.Тойнбі) в цілому тягнеться (звідси – тяглість або номадологія у Ж.Дельоза і Ф.Гваттарі, або поверхня у М.Гайдеггера чи у постструктуралізмі Ж.Дельоза і Ж.Дерріда та інш.) вгору (всепоступальність синергетики або поступально-прогресивний розвій універсального еволюціонізму). Узагальнюючи всі попередні визначення прогресу, у сучасній, переважно науковій думці, він визначається як перфекційний, тобто удосконалююче-перевершуючий розвиток [10, 286]. В свою чергу, удосконалення визначається як “повнота здійснення законотенденцій розвитку”, а старе перевершується новим [11; 10, 286]. Все є його (тобто творення) розвитком, який розгортається як поступ. Отже, критеріями (мірилом) поступально-прогресивного розвою, на нашу думку, виступають: у всесвітньому процесі – його антропо-ноосферизаційне одухотворення, у суспільному розвитку – збільшення його свідомісно-духовної визначальності, на сучасному етапі переходу до інфо-суспільства – його

інтелектуалізація, для України – досягнення євроукраїнської ідентичності (самовідповідності) [9, 461]. Узагальнюючи все вищесказане, можна сказати, що все є ланцюгом поступальних дій (або подій, творення, розвитку, універсальної еволюції тощо), або ж, одним словом, все є дієпоступ [10, 295], як осучаснена і прогресована бергсоніада світотворення. Дієпоступ у всій його повноті є $\alpha\omega\beta\alpha\zeta\iota\zeta$ – світосходження, а світосходження в його конкретності є дієпоступ.

Дієпоступ світотворення (хаосмос як поєднання хаосу, осмосу – шарпанини і космосу за Д.Джойсом) відбувається як космогенез літосфери утворення, біосфера самовідтворення (Г.Уелс), антропоносфера перетворення. Антропоносфера – сфера дієрозуму (М.Вернадський і Е.Ле Руа на семінарі у А.Бергсона 1924 р., П.Тейяр де Шарден, М.Мойсеєв, М.Булатов, В.Загороднюк та інш.). Отже, світорозвиток (тотожний світотворенню) сьогодні – це ноосферизаційне (свідомісно-духовне) одухотворення світу [10, 286]. Сакраментальне “так навіщо пишем кров’ю на піску” (Булат Окуджава) знаходить відповідь у світотворенні антропоносферизаційного одухотворення. А відтак, через світотворче (як здійснення нової якості світу) ноосферизаційне одухотворення антропо-соціально-історичний розвиток є власне історично-духовним сходженням [10, 288-292]. Тобто свідомісно-духовна компонента (одухотворення) історичного розвитку виступає його головним чинником, головною смислоутворюючою детермінантою (визначником) (Е.Калер) [10, 292]. Антропо-ноосферизація розгортається від силодійної 1) субстанції-суб’єкта оствальдового енергетизму і бергсоніанського 2) “життєвого пориву” і творчої еволюції до 3) історично-духовної тойнбіанської “ефірізації” (т.б. антропоносферизації) до синергетично-універсал-еволюціоністської соціально-культурної парадигми як 4) збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку і 5) сучасної антропоносферизації як глобалізації (висновки Інституту Філософії ім. Г.Сковороди НАНУ 1995 р., М.Булатова, В.Загороднюка та інш.)

Головна для нас ідея діє-історично-духовного розвитку все наполегливіше пробиває собі дорогу у науково-філософській думці. Кроками її розвитку, на нашу думку, є, по-перше, концепція антропоносферизації (М.Вернадський, Е.Ле Руа, П.Тейяр де Шарден, М.Моїсеєв, М.Булатов, В.Загороднюк та інш.) про те, що сучасний світорозвиток є його антропоносферизацією, т.б. одухотворенням. По-друге, це, розвинута від А.Бергсона (“життєвий порив” як творча еволюція і т.з. “відкрите”, т.б. динамічне суспільство і релігія), концепція А.Тойнбі подолання круговерті локальних цивілізацій (у т.І 1934 р.) ідеєю “релігійної одиниці” (у т. VI 1937 р.) та історично-духовного, переважно релігійно-філософського, поступу у трьох генераціях давніх локальних цивілізацій (у т. VII 1954 р.), що приводить загалом до “трьохчленної формули” ступенів (1) первісного, 2) давніх локальних цивілізацій 3 генерацій і вже 3) глобального новочасного так званого Західного суспільства), запозиченого від Г.Уелса (книгу якого “Нариси історії світової цивілізації” 1921 р. Тойнбі назвав геніальною), поступально-прогресивного розвитку людства (у

т.Х 1954 р.) як його “ефірізації”, т.б. одухотворення т.б. антропоносферизації (у т. VII 1954 р.) і визначення “емерджентів” – якісних ступенів світорозвитку (1) Бог як уособлена творчісна силодія, здійснювана в історично-духовному розвитку і досяжна у релігійно-філософській думці, 2) космос, 3) життя, 4) дух у т. X 1954 р.), що свідчить про належність А.Тойнбі до напрямку емерджентного еволюціонізму (як своєрідного продовжувача релігійного еволюціонізму П.Тейяра) і, нарешті, до генерального висновку (у т. XII, під промовистою назвою “Перегляд” 1961 р.) про те, що всі цивілізації є гілками “єдиного Дерева Світової Історії”. По-третє, ця ідея історично-духовної тотальності школи “Анналів” (М.Блок, Л.Февр, Ф.Бродель, А.Гуревич, Н.Яковенко та інш.) др.пол. XX ст. та т.з. “школи історії ідей” (Д.Хайям, К.Брінтон, Р.Отромберг, С.Аверінцев, “мисляча історія” Ліни Костенко, Л.Унікалов та інш.) кін. XX ст. По-четверте, це сучасна, поч. XXI ст., соціально-культурна парадигма, т.б. збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку. Всі вони логічно випливають із ідеї антропоносферизації і є окремими проявами діє-історично-духовного розвитку як збільшення його чинників.

Одухотворення історичного процесу – це збільшення ролі свідомісно-духовних чинників, або визначників його розвитку. Блиски ідей і сліпуче сяйво світла духовного спалахують лише у темному потоці історії. Історичний процес постає виведенням світла духовного із темного потоку історії (Г.Гегель, А.Шопенгауер, Ф.Ніцше, Е.Юнгер, Й.Рінтілен, А.Тойнбі). Ідеї входять у життя як ніж у тіло, або промінь світла у темряву. Вочевидь роль свідомісно-духовного чинника в історичному розвою суспільства весь час зростає [9, 461-462; 10,284]. Діє (υβρις) поступ (αναβασις) історично-духовний (αιωυ) розвій і цивілізації співвідносяться як океан і хвиля. Роздмухуваний духовними вітрами історичний процес відбувається як ланцюг (чи коштовне намисто) здійснення соціально-культурних проєктів (універсальних образів світу) [10, 288-292] через безконечний семіозис новоозначування (“бісовську текстуру” Р.Барта або “лабіринт” У.Еко) особистісну трансгресію (Г.Аренд, М.Бланшо, М.Фуко та інш.) в Еон духовної вічності у Вирії [10, 284]. Правда, іноді мерехтливі блиски світла духовного на темному потоці історії стають веспопеляючими блискавками (“дух, що тіло рве до бою” І.Франка або “дух одвічної стихії” Декалогу ОУН – найвищий вияв мужності, героїзму, самопосвяти і самопожертви за всю тисячолітню історію України). Соціально-культурний проєкт – це дієусвідомлення законотенденцій доби. Наскрізна для нинішнього часу ідея “люди як боги”, тобто світотворці (Г.Уелс, Б.Шоу, А.Кларк та інш.) знаходить своє звершення (від “гри у бісер” Г.Гессе до “лабіринта” У.Еко) у безконечному семіозисі новоозначування як нинішньому продовжуваному світотворенні (за А.Кларком, “у малому масштабі гра у Бога”). Свідомісно-духовне новотворення – це і є Еон духовної вічності [10, 284]. Явища духовні, по аналогії з співвідношенням невизначеностей В.Гейзенберга 1927 р., мають, так би мовити, корпускулярно-хвильову природу. Вони поширюються у сфері духовній як бесконечна хвиля. На нашу думку, в обітованній філософії універсального еволюціонізму головним способом дослідження історично-

духовного процесу постає історіологія (М.Карєєв 1915 р., Ю.Семенов 2003 р., О.Халецький 2003 р. та інш.) як наука про розвитковість історичного процесу [10, 293]. Універсальний еволюціонізм, поступово концентруючись в історії неухильно перетворюється в історіологію – теорію середнього рівня.

Сучасний рівень знань дозволяє нам неясно і смутно [11], але все ж таки збагнути “чому” і “як” відбувається творення (новотворення). Але “таємницею таємниць” залишається питання: із якої безодні з’являється це незбагненне “нове”? Спроба дослідити це гностично-агональним (протиборчим) методом “вписування в традицію” була зроблена Г.Блумом (із Йельських критиків 1970-х рр.) через використання історико-філософської спадщини християнського гностицизму II ст., каббали XIII–XIV ст.ст. вчень Д.Віко, Ф.Ніцше, З.Фрейда, тлумачень іудейської містики Г.Шолемом і М.Бубером (а до цього слід було би додати надзвичайно актуалізовані від 2000-х рр. ваджраяністські методики), який виділяє шість етапів новотворення: по-перше, клінамен – відхилення від шляху традиції, по-друге, тессера – доповнення традиції, по-третє, кенозис – спільне применшування традиції та іновації, по-четверте, даймонізація – протиставлення нового старому, по-п’яте, аскезис – спільне обмеження пристосування старого і нового, по-шосте, апофрадес – “повернення” традиції в інновацію, тобто перетворення нового на традицію [11]. Можливо поєднання з історіологією у єдиний історіологічно-духовний підхід (разом з природничо-науковою теорією єдиної силодії) дозволить хоча би щось прояснити. У підсумку, постає думка, що 1) світ є його світосходження (*αναβασις*), яке 2) поступально-прогресивно (хвилеподібно-“гілковано”-“різомно”) проходить (відбувається, буттєвиться), з появою людини, як його 3) антропоноосферизаційне одухотворення (діяльнісно-свідомісне перетворення), а відтак – розвиток суспільства є, власне, 4) історично-духовним сходженням, в якому (через формації, цивілізації, події) 5) зростає значення (роль, визначальність, значення) його свідомісно-духовних чинників. Отже, соціально-культурна парадигма у суспільній думці розуміється трояко: по-перше, як історично-духовна тотальність (школа “Анналів” та всі інші “анналоїди”), по-друге, як здійснення соціально-культурних проєктів (постмодерністський постструктуралізм) і, по-третє, як визначальність свідомісно-духовного (здебільшу називаємого культурним) чинника в історично-духовному розвитку (універсальний еволюціонізм).

Сам зміст поняття “соціально-культурного” розкривається переважно як його значення. На нашу думку, відміннісна сутність соціального (наприклад, від природнього) постає у тому, що воно діяльнісне [10, 289-292], що не суперечить тоталогії, оскільки в ній єдність визначається як сталий взаємозв’язок, а зв’язок – як стала взаємодія, тобто похідне від дії, чим долається притаманний науці, за вдалим висловом А.Бергсона, “умертвляючий погляд Медузи” і досягається динамічний аспект тоталогії. А, оскільки, людська діяльність, по-перше, завжди опосередкована [10, 295] свідомістю (може бути під- або над- свідомою, але завжди свідомісною), по-друге, за вдалим висловом українського неогегельянця В.Залозецького-Саса, завжди має “світоглядне підпорядкування”

(А.Рігль, М.Дворжак, Е.Пановські, Г.Зедльмайр та інш.) або, за визначенням Київської антропологічно-світоглядної школи др.пол. ХХ ст., концептуалізується і семантизується [4, 170], по-третє, у процесі історичного розвитку роль його свідомісно-духовного чинника (компоненти) зростає (що знайшло відображення у філософській літературі від так званого антропологічного повороту в українській філософії 1960-х рр. В.Шинкарука, В.Табачковського, О.Яценко, В.Іванова, М.Булатова та інш. до Ю.Павленка, І.Бойченка або М.Поповича та інш. і до сучасної “буремної миті” тощо), а від початку НТР (О.Богданов, Д.Бернал, Д.Белл, Г.Кан, Й.Галтунг, З.Бжезінський, О.Тофлер та інш.) сер. ХХ ст. – стає вирішальною [9, 461], по-четверте, ноосферизаційне одухотворення світу становить сенс [6] його нинішнього розвитку (В.Соловйов, А.Бергсон, Е.Колер, Г.Уелс, К.Цюлковський, В.Вернадський, П.Тейяр, Олесь Бердник та інш.), то суспільне – значить свідомісно-діяльнісне [10, 289-295]. Термін “свідомісне” нам видається більш вдалим ніж “свідоме”, який має багато інших значень, до того ж свідомість дворівнева: нижча буденна свідомість, узагальнена у модній нині ментальності, і вищий її рівень – духовність, тобто головним чином, наукова, мистецька і релігійно-філософська сфери.

Багатоманітність визначень культури (за П.Клакхоном і А.Кребером, близько 314 у 1987 р.) давно стала “притчею во язицех”, на нашу думку, всі визначення культури, не стільки суперечать, скільки доповнюють одне одного. Тому, не вдаючись до незкінченної і безплідної полеміки, скажемо лише, що, на нашу думку, до сер. ХХ ст. найбільш усталеним (принаймі, поширеним) було визначення культури як “сукупності досягнутих результатів”, тобто сукупності цінностей, а від сер. ХХ ст. все більше посилюється визначення культури як способу діяльності людини в цілому (який включає в себе як саму діяльність, так і її види і результати, тобто сукупність цінностей), оскільки він так чи інакше охоплює всі інші визначення [9, 458-459]. Наприклад, спосіб діяльності людини постає в його свідомості, вона ж – свідомість, духовність, виступає якісним мірилом розвитку суспільства. Якість у філософії визначається як визначальні властивості, визначальною властивістю людської діяльності є її свідомість. Таким чином, культура виступає як способом діяльності людини, так і якісним мірилом розвитку суспільства (Н.Черниш). Причому, роль свідомісно-духовних чинників у розвитку суспільства весь час зростає.

Ознакою інфо-суспільства у галузі економічній є НТР, яка проходить три етапи [9, 461]: сер. ХХ ст. – перший етап комп’ютеризації та інш., від 1980-х рр. (власне, від 1979 р.) – другий етап електронізації та інш. і від 1999 р. – третій етап високих технологій (Д.Белл 1973 р., Е.Масуда 1973 р., Ю.Павленко 1996 р., О.Халецький 2002 р. та інш.). Сутність НТР постає як перетворення науки на безпосередню продуктивну силу. Наука – один із видів духовного виробництва. Отже, вперше в історії людства духовне (наука) починає визначати матеріальне, що приводить до так званої інтелектуалізації [9, 461] всіх сфер суспільного життя. Тим самим, роль свідомісно-духовної компоненти (чинників або

визначників) суспільного розвитку набуває вирішального значення [9, 461-462]. На нашу думку, досягнення вирішального значення свідомісно-духовних чинників суспільного розвитку є головною детермінантою і системоутворюючою ознакою соціально-культурного розвитку. Іншими словами кажучи, соціально-культурний розвиток суспільства – це не просто будь-яке співвідношення соціального і культурного, яке існує завжди, а такий етап його розвитку, коли свідомісно-духовні чинники суспільного розвитку набувають вирішального значення. На нашу думку, це досягається від сер.–кін. ХХ ст. [9, 462]. Проблеми суб'єкта – здійснювача культурно-історичного процесу і еліти, яка активно, творчо і поступально-прогресивно діє в усіх сферах суспільного розвитку, набувають подекуди вирішального значення у вітчизняній соціально-філософській думці після здійснення національно-демократичної революції 1989-1992 рр. і утворення суверенної України, коли особливо гостро постають завдання оновлення всіх сфер суспільного життя [9, 461]. Іще більше парадоксальним чином загострює проблему здійснювача і діяльнісної творчої верстви зволікання і не здійснення радикальних реформ оновлення в Україні через брак еліти. Аналіз провідних лейтмотивів в українському елітистському дискурсі дає змогу виокремити переважно ціннісний і рольовий (або функціональний) способи дослідження (Л.Бевзенко, В.Скотний). Більше уваги надається політичній еліті (В.Скиба, Б.Кухта, П.Теплоухова, В.Бебик, І.Кучерів, О.Небоженко, А.Коваль, С.Рутар, О.Брень, Т.Возняк, К.Баранцева та інш.). На нашу думку, у сучасних дослідженнях (С.Вовканич, Н.Черниш, О.Лазоренко, О.Друль та інш.) намітилася нова хвиля – відхід від соціально-економічних до культурологічних інтерпретацій, що зумовлено вже соціально-культурним розвитком сучасного пост-індустріального суспільства [10, 295]. В українській історіософській думці, серед головних завдань (“головної ланки за яку можна витягнути весь ланцюг”, за В.Леніним), на нашу думку, переважали: на поч. 1990-х рр. – формування модерної нації (І.Дзюба “Україна і світ” 1990 р., Я.Дашкевич “Україна між Сходом і Заходом” або Міро Продум – Ю.Буряк “Нація золотих комерців” у 1991 р., нарада Львівських істориків Я.Грицака, О.Джиджори та інш. у Брюховичах у серпні 1993 р. та інш.), у добу “кучмозою”, приблизно від 1996 р., “вирішальною ланкою” вважалося формування громадянського суспільства (“Феномен громадянства” В.Лісового 1996 р., “Україна: альтернативи поступу” В.Кременя, Д.Табачника і зав. від. історіософії Інституту історії НАН М.Ткаченка 1996 р., збірник статей 1996 – 2000 рр. “Від Малоросії до України” і “Дилеми українського Фауста” М.Рябчука та весь напрямок часопису “Критика” Г.Грабовича 1997 р. тощо). Визначальність історично-духовних чинників розвитку суспільства у повній мірі була дієусвідомлена українською протоелітою у промові Ліни Костенко “Гуманітарна аура України або дефект головного дзеркала” у Києво-Могилянській академії у вересні 1999 р. і почала дуже мляво і непослідовно здійснюватись донині [9, 461] через протиборство соціально-культурних проектів розбудови України: євроукраїнського, до якого належать так звані націонал-патріотичні сили: соціальні демократи

(Батьківщина Ю.Тимошенко, Національна самооборона Ю.Луценка, М.Павловський та інш.), націонал-демократи («Рух» Тарасюка, І.Дзюби, Л.Лук'яненко, В.Яворівський, О. Довгий, Д.Павличко та інш.), націонал-ліберали («Фронт змін» А.Яценюка, Європейська партія України М.Катеринчука, Удар В.Кличка, М.Попович, часопис «Г» Т.Возняка і «Критика» Г.Грабовича і М.Рябчука, Ю.Макаров, історики Н.Яковенко і Я.Грицак, економіст Пасхавер та інш.), націонал-консерватори (УНП Ю.Костенка, П.Мовчан, І.Заяць та інш.), націоналісти («Свобода» Тягнибока, Ір.Фаріон, Ю.Ілленко, часопис Смолоскип, історик Климович та інш.) інтелектуального опору (Ліна Костенко, О.Пахльовська, С.Кримський та інш.) і неукраїнської України як Малоросії (т.з. Україна без українців): партія регіонів і вся так звана тушка (В.Янукович, Д.Табачник, В.Колісниченко, О.Бондаренко, Ір.Богословська та інш.), КПУ і УПЦ Московського патріархату – найактивніші будівники «русского мира» (або Путінської Євразії чи Азіопи) в Україні.

Нам залишається зробити висновок, що, по-перше соціально-культурна парадигма у своїх мандрах у світовому науковому співтоваристві не оминула і Україну. Серед її трьох розумінь (або «концептів», «по-модньому», як незабутній Голохвастов, кажучи) 1) історично-духовні тотальності, як 2) здійснення соціально-культурних проєктів і як 3) визначальності свідомісно-духовних (культурних) чинників історичного розвитку найбільше йому адекватних (тобто відповідних) нам видається останнє, яке не тільки усвідомлюється, але, власне, дієусвідомлюється (тобто здійснюється) у сучасному розвитку суспільства від сер. ХХ ст. Проблема соціально-культурної парадигми в елітистському дискурсі, вочевидь, вимагає подальших досліджень, одним із напрямків яких повинно стати вивчення вітчизняного розвитку на засадах історіології.

Література

1. Ахиезер А.С. Философские основы социально-культурной теории и методологии / Ахиезер А.С. // Вопросы философии. – 2000. - №9. С.29-45.
2. Быстрицкий Е.К. Феномен личности: мировоззрение, культура, бытие / Быстрицкий Е.К. - К.: Наукова думка. 1991. 200 с.
3. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры: Два философских введения в XXI век / Библер В.С – М.: Политиздат, 1991. 413 с.
4. Диалектика деятельности и культура / В.Г.Табачковский, Н.Ф.Тарасенко, Е.М.Есипчук, А.И.Яценко, Э.К.Быстрицкий, А.Н.Лой – К.: Наукова думка. 1983. 296 с.
5. Каган М.С. Философия культуры / Каган М.С. – СПб.: Петрополис, 1996. 413 ст.
6. Лапин Н.Н. Социокультурный подход и социально-функциональные структуры / Лапин Н.Н. // Социо. – 2000. - №7. - С.3-4
7. Синергетическая парадигма. Человек и общество в условиях нестабильности / В.В.Василькова, Е.Н.Князева, С.П.Курдюмов и др. – М.: Прогресс – Традиция. 2003. 592 с.

8. Стёпин В.С. Генезис социально-гуманитарных наук (философские и методологические аспекты) / Стёпин В.С. // Вопросы философии.- 2004. - №3. - С.37-43.

9. Халецька О.О. Соціально-культурна парадигма у наукових дослідженнях / Халецька О.О. // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім.С.З.Гжицького. – 2008. – Т.10, № 1 (36).- Ч.1. – С.455-464.

10. Халецький О.В., Халецька О.О. Діє-історично-духовний розвиток як збільшення його чинників або історичний еволюціонізм / Халецький О.В., Халецька О.О. // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім.С.З.Гжицького. – 2011. – Т.13, № 2 (48).- Ч.3. – С.283-296.

11. Blum H. A map of Misreading. N.Y., 1975. 213 p.

Summary

Khaletsky O.V., Khalecka O.O.

SOCIAL AND CULTURAL PARADIGM IN ELITISTIC DISCURSION

Social and cultural paradigm has his root in modern commonly-conceptualstatement, so-called new directions of science, legitimated in birthrated philosophy of universal evolutionism. History isn't the contribution, but a process of it's creation because of: 1) eventually-partially branching (the idea of sinergetics), 2) social and intellectual cultural project (the idea of so-called "new history"), as 3) plurality of discussions – new meanings ("demon texture" by R.Barton, or "labyrinth" by U.Ecko). Peculiar genome of socisl life are culture decree, are the type of civilizational development is determined with the help of genetic codes, which are the systems of valuation. Social and cultural development in social thought are means treably: Firstly, as historical and spiritual totality (school of "Annales" and all others "annaloides"), Secondly, as fulfilment of social and cultural projects (postmodernism and poststructuralism) and, Thirdly, as determined role of consciousness and spiritual determinantes from the middle of the XX century are gaining an important meaning, and social and cultural development is presented.

УДК 378.046.4

Хміляр Д.Д., к.в.н., професор, ©
Лаба О.І., методист

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького*

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ СЛУХАЧІВ В ІНСТИТУТІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ КАДРІВ АПК ЛНУВМ ТА БТ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО

Ключові слова: *оптимізація, інновація, інформаційні технології.*

Оптимізація навчальної роботи сприяє функціонування комп'ютерних класів, проведення відкритих лекцій і лабораторно-практичних занять з наступним їх обговоренням; звітування кафедр на ректораті, методичних радах університету. Особливості реалізації навчального процесу визначаються, перш за все, специфікою контингенту слухачів. Це дорослі люди із значним життєвим та професійним досвідом, відповідним соціальним статусом, що вимагає застосування нетрадиційних методів і технологій навчання. Тому, під час розробки навчально-тематичних програм велика перевага надається фаховим дисциплінам, які формують у слухачів практичні знання та навички.

У галузі тваринництва значна увага приділяється впровадженню нових (відповідно до вимог СОТ) стандартів якості продукції, питань інформаційних технологій, менеджменту та маркетингу, управління якістю та персоналом в залежності від напрямку та специфіки навчання, охорона праці, безпека життєдіяльності, екологічне оздоровлення тощо. В навчально - тематичні програми для керівників та спеціалістів місцевих органів управління сільського господарства, підприємств різних форм власності і господарювання, установ та організацій АПК і робітничих кадрів з питань вивчення та запровадження економічних інструментів господарювання в умовах ринкової економіки включено розділи :“ Аграрна політика “, “ Аграрний ринок“, “ Інтенсифікація сільського господарства в умовах ринкової економіки “, тощо. Поряд з активними формами навчання (засідання ”круглих столів”, семінарські заняття, розбір конкретних ситуацій, обмін досвідом та інше) велика увага приділяється в навчальному процесі виїзним практичним заняттям на базових господарствах, клініках, лабораторіях, науково-дослідних інститутах.

Важливим фактором під час відвідування слухачами навчальних центрів є безпосередній контакт слухачів з керівниками і спеціалістами, завдяки чому вони отримують можливість вникнути у зміст інновацій та інноваційної діяльності й усвідомити для себе шляхи їх застосування у своїй практичній діяльності.

Стажування викладачів I-II рівня акредитації проводиться на загальноуніверситетських кафедрах відповідного профілю з призначенням високопрофесійного наукового керівника.

Для урізноманітнення форм та методів активного навчання і контролю знань у навчальному центрі на належному рівні організована та функціонує методична рада, робота якої спрямована на:

- науково-методичне забезпечення навчального процесу;
- інтенсифікацію навчального процесу, впровадження активних форм і методів навчання, технічних засобів, комп'ютеризацію, програмно-інформаційне забезпечення;
- вивчення і впровадження в навчальний процес передового педагогічного досвіду;
- забезпечення занять з основних розділів програми, систематизації інформаційного матеріалу про досягнення науки, техніки, інноваційних технологій, у тому числі закордонних;
- вивчення наявності кадрів АПК в області, прогнозування та організацію нових профілів навчання.

У центрі уваги слухачів постійно перебувають питання розвитку агропромислового виробництва, для розв'язання яких пропонуються конкретні рекомендації з годівлі сільськогосподарських тварин, захисту їх від інфекційних та інвазійних хвороб, поліпшення племінної роботи у тваринництві, вдосконалення економічних відносин, нормативного забезпечення, технічного сервісу та інше.

Об'єктивну основу для радикальних інновацій у системі підвищення кваліфікації створюють освітні інформаційні технології на базі сучасних систем мультимедіа і телекомунікацій, перевагами яких є індивідуальні темпи навчання та максимальне врахування індивідуальних особливостей слухачів, що має важливе значення для слухачів різного віку з неоднаковим рівнем знань.

Навчальні - тематичні програми підвищення кваліфікації передбачають аудиторний блок (теоретичні та практичні заняття, майстер-класи, тренінги, ділові ігри тощо), самостійну роботу слухачів, практичне навчання (виїзні заняття в перспективні базові господарства, тощо).

У своїй роботі ПО використовує навчальні розробки, напрацювання, які працівники нашого ВНЗ розробили на базі господарств та навчально-дослідних закладів. Щороку переглядаються, змінюються і доповнюються навчальні плани та програми, оновлюються лекційні курси, урізноманітнюються форми проведення практичних і семінарських занять.

Слухачі, які закінчують навчання, готують реферати, на основі яких викладачі разом із випускниками готують і проводять конференцію з питань ефективності навчально-методичного процесу, та пошуки нових форм роботи, мають можливість користуватися Інтернетом, бібліотекою і двома читальними залами університету.

Література

1. Блейк Р.Р., Моутон О.С. Научные методы управления. – К.: Наукова думка, 1990. – 248 с.
2. Жариков Е.С. Психология управления. Книга для руководителя и менеджера по персоналу. –М.: МЦФЕР, 2002.-512 с.
3. Савельева В.С. Система трудового потенціалу групи керівників, фахівців, службовців (КФС) . Теоретичні та прикладні проблеми психології та педагогіки: Зб. Наук.пр. – Луганськ: СЛУ, 2001. -№ 2(2)-с.129-134.
4. Хміляр Д.Д., Чепига М.П. Аспекти управління підготовкою і перепідготовкою фахівців АПК. / Методичний посібник/ -Львів: Добра справа, 2009. -115с.
5. Щекин Г.В. Теория и практика управления персоналом. – К.: МАУП, 1998.- 256 с.
6. Щекин Г.В. Социальная теория и кадровая политика. –К.: МАУП, 2000.- 576 с.
7. Яхонтова Е.С. Эффективность управленческого лидерства. – М.: ТЕИС, 2002.- 501 с.

УДК 378.14

Чепига М.П., проф., к.б.н., **Галяс В.Л.**, проф., к.б.н.,
Верес Є., доц., к.б.н., **Федець О.**, доц., к.б.н. ©

*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З.Гжицького*

ТЕХНОЛОГІЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СПРИЙМАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ВІД ЛЕКТОРА ДО СТУДЕНТА

Розглядається проблема важливості підвищення сприйняття і усвідомлення навчальної інформації шляхом створення оптимального довкілля.

Ключові слова: навчання, викладач, студент, емоції, мислеформи, музика.

Завданням керівництва ВНЗ і всього педагогічного колективу є зробити все можливе, щоби студенти легко сприймали навчальну інформацію, вчилися мислити, зокрема, виробляли фахове мислення і ще при цьому були активними та веселими. Ситуація більш ніж проблемна.

Частина викладачів усвідомлюють, що страх паралізує мислення і студент пристосовується до ситуації. Але ті з них, які відчули радість успішної праці, нагромаджують великий запас оптимізму, створюючої енергії, діяльної активності. Неприпустимо, щоб студент на занятті був пасивний. Активується сприйняття навчального матеріалу також проблемним його викладом.

У вік різкого підвищення кількості навчальної інформації і зменшення часу контакту викладача зі студентами проблемною є передача суми знань і вироблення фахового мислення.

Проблемним у педагогіці вищої школи є з одного боку вплив словесної навчальної інформації педагога на студента, а з іншого – підвищення здатності студента до запам'ятовування і розуміння змісту навчального матеріалу. Тут не обійтись без стимуляторів інтелекту студентів і педагогічних прийомів викладачами. Мають значення і вроджені задатки, і педагогічна підготовка та фахові знання викладача, які, зокрема, підвищують сприйнятливості слів лектора слухачами. У їх числі:

- Особлива будова голосових зв'язок, що дає можливість мати приємну, високоенергетичну вимову, яка із радістю сприймається слухачами, як доказ високих педагогічних можливостей викладача;
- Налаштування викладача на радісну передачу знань і вмінь;
- Розмова на свічку підсилює дохідливість слів до слухача (вважається що, довгі хвилі, які генерують голосові зв'язки при проходженні через полум'я свічки перетворюються в короткі;
- Читання лекцій у музичному супроводі піднімає настрій і працездатність лектора, а, значить, і голосових зв'язок.

Використання певної музики дозволяє виконувати напружену розумову роботу, залишаючись сконцентрованим. Зокрема, при напруженій розумовій роботі без музичного супроводу пульс прискорюється,

кров'яний тиск підвищується; мозкові хвилі прискорюються, а м'язи напружуються. При цій же роботі із відповідною музикою пульс сповільнюється, кров'яний тиск зменшується; мозкові хвилі сповільнюються, а м'язи розслаблюються.

Здатність засвоювати інформацію студентами можна підсилити, якщо:

- у навчальному приміщенні (чи в домашніх умовах) негolosно лунає класична музика і ароматизоване приміщення...

- кольорове представлення інформації

- пишемо конспект у доброму настрої, із позитивними емоціями, красивим почерком, із нормальними інтервалами (через лінійку) то конспект випромінює позитивну енергетику, яка викликає позитивне налаштування на запам'ятовування. Від почерку йде певна енергетика, яка до деякої міри відображає енергетику і здоров'я студента тощо. Тому із свого конспекта легше здобувати суму знань, або іншого конспекта позитивно налаштованого студента.

Перед початком навчання (I курс університету, а краще ще в школі) визначають тип сприйняття інформації (зоровий, слуховий...). Якщо студенти легше запам'ятовують інформацію із розмови то записують її на диктофон (чи інший пристрій) – краще на фоні музики.

Використання певної (класичної) музики дозволяє виконувати напружену розмову роботу, залишаючись розслабленим і сконцентрованим. Без музики: пульс прискорюється, кров'яний тиск підвищується; мозкові хвилі прискорюються; м'язи напружуються. З відповідною музикою: пульс сповільнюється, кров'яний тиск зменшується; мозкові хвилі сповільнюються; м'язи розслаблюються. Вчіться і відпочивати під музику.

Важливим при підготовці навчального процесу і формуванні студентських груп за біоенергетикою, як це має місце при підборі космонавтів чи футболістів. До таких груп також підбирають викладача за енергетикою, щоб було повне взаєморозуміння. Іноді також зустрічаються випадки, коли студенти відмовляються від викладача, який нервує їх своєю енергетикою, як кіт собаку. В такому дискомфорті передача знань різко ускладнюється і успішність знижується.

Важливою для успішного педагогічного процесу є навчальна атмосфера, в тому числі і біоенергетична. Остання є в основі емоцій, які надзвичайно важливі як для викладання інформації, так і для її сприйняття студентами. Так формують і творчі колективи вчених.

Розглянемо одну із важливих складових навчальної атмосфери. Коли ми про щось думаємо, то над нами появляються мислеформи – енергетичні хмаринки. Коли група людей думає про щось одне і те ж, то їх мислеформи об'єднуються – утворюється егрегор. Є егрегори студентської групи, курсу, університету... В психології має є таке визначення: «Ефект сотої мавпи», наприклад, коли більше сотні студентів весь час думають, як не вчитись, то виникає патологічний егрегор, який зомбує, в першу чергу, студентів із слабкою і середньою нервовою системою – не вчитись. Ці студенти не можуть справитись із нав'язливою думкою: не вчитись, а хитрувати. Мотивація до навчання падає навіть у студентів із середніми розумовими здібностями.

Відкорегувати таку атмосферу, звичайно, важко. Можна використати для підсилення переконання стимулятори інтелекту: музику, аромати, колір, які на фізичному рівні об'єднують хвильова основа впливу.

У навчальних технологіях музику використовуємо у трьох типах ситуацій:

- Музика (разом з дихальними вправами), що впроваджує учасників курсу в оптимальний стан готовності до навчання, а, водночас, і розслаблює.
- «Активний» концерт, під час якого інформацію, яку треба засвоїти, читаємо уголос у супроводі експресивної музики.
- «Пасивний» концерт, під час якого студентів читаємо матеріал м'яким тихим голосом на тлі барокової музики, що допомагає транспортувати інформацію в блоки довготривалої пам'яті.
- Студентів заохочуємо до слухання барокової музики перед сном під час перегляду ілюстрацій з підручника – повторення «дії», що вивчали в день. Завдяки цьому підсвідомість утримує інформацію впродовж ночі.

Підвищити дохідливість змісту навчання можна за допомогою вдихання ефірних олій.

Японська фірма «Суміцу» з цією метою організувала спеціальну кімнату відпочинку для енергетичної підзарядки працівників. Директорам великих підприємств рекомендували розсіювати «ароматичні активатори» перед тим, як скликати співробітників на важливу нараду. Фірмою «Суміцу» розроблено понад 20 варіантів фітокомпозицій ароматів квітів та інших частин рослин для поліпшення якості роботи програмістів і друкарів. При вдиханні запаху жасмину кількість помилок у програмістів знижувалась на 30%, лаванди – на 20%, лимона – на 54 %.

Для підвищення працездатності, уваги, короткочасної пам'яті, прийняття швидких рішень у критичних ситуаціях використовуються лаванда, полин лимонний, шавлія мускатна, гвоздика, жасмин, піхта, лимон, сосна, ялина, кедр.

Розумове напруження знімають базилік, вербена, гвоздика, ялівець, пальмет, евкаліпт, петіт-грейн, левзея, чебрець, м'ята, бергамот. Підвищують настрій, емоційний тонус лимон, жасмин, китайський лимонник, кипарис, герань, бергамот, кориця, меліса, левзея.

При синдромі хронічної втоми використовують вербену, ладан, мирру, мелісу, ялівець, м'яту, шавлію, чебрець, левзею.

Японські вчені і інженери розробили синтезатор ароматів до комп'ютерів, що збільшує дохідливість навчальної інформації. Для різної мети і видів діяльності ми використовуємо ефективну музичну суміш. Вона допомагає створювати адекватний настрій і регулювати його. Наприклад, коли студенти зосереджені на вивченні академічних предметів, як фон звучить тиха музика в стилі бароко, а на перервах – голосніша ритмічна популярна музика, оскільки вона стимулює бадьорий настрій. Декілька хвилин такої перерви дозволяє студентам швидко зосередитись на навчанні.

Рекомендується вмикати таку музику і вдома під час праці, навчання чи іншої творчої діяльності.

Отже, для стимуляції творчості молоді можна використати такі фактори:

- вчитись під тиху музику бароко;
- у перерві між навчанням слухати популярну музику;

- дихати (періодично) ароматизованим повітрям (детальніше описано раніше);
- використовувати різноколірне освітлення до різних частин уроку: до вступної – рожеве, до основної – червоне, до заключної – зелене чи голубе;
- кольорові килимки (яскраві різнобарвні клаптики тканини чи паперу 9×9 см) для активізації мислення в похмуру погоду;
- писати кольоровою крейдою, фломастерами чи кульковими ручками;
- користуватись кольоровими плакатами, слайдами чи малюнками;
- у приміщенні, де відбувається заняття, стіни повинні бути пастельного жовтого кольору;
- синя лампа і жовті чи сині штори сприятимуть навчанню і відпочинку;
- для відпочинку очей під час напруженої розумової праці, дивіться на квіти.

Література

1. Васягина С. Волшебная сила ароматов. – Рига, 1997.
2. Кащенко Г.Ф., Солдатченко С.С., Короленко Е.С. и др. Эфирные масла – ароматы здоровья. – Ялта, 1996.
3. Миргородская С. Ароматотерапия: Мир запахов – запахи мира. – ИЦ-Гарант, 1996.
4. Николаевский В.В., Зинькович В.И. Ароматы исцеляют. – Ялта-Тольятти, 1995.
5. Николаевский В.В., Еременко А.Е., Иванов И.К. Биологическая активность эфирных масел. – М.: Медицина, 1987.
6. Николаевский В.В., Зинькович В.И. Растительные ароматические биорегуляторы. – Тольятти: ВАЗ, 1995.
7. Райт Р.Х. Наука о запахах. – М.: Мир, 1966. – 224 с.
8. Танасенко Ф.С. Эфирные масла. Содержание и состав в растениях. – К.: Наук. Думка, 1985.
9. Чепига М.П. Методи активізації навчання і самонавчання // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Л., 1997. – С.729-730.
10. Чепига М.П., Гривул Т.М., Ваврисевич Я.С., Мірошніченко О.М. Створення сприятливої атмосфери для навчання // Наук. Вісник Львівської державної академії ветеринарної медицини ім.С.З.Гжицького. –Л., 1999. – Вип.3 (II) . – С.122-125.
11. Чепига М.П., Чепига С.М. Стимуляція здоров'я та інтелекту.- 2-ге вид.перер.і доп. –К.:Знання,2006.- 347.

Summary

It has been handled the problem of increase importance of perception and awareness of educational information by creating an optimal environment.

УДК 801.82:811.111(73).42

Череповська Т.В., ас., Падура М.Ф., проф. ©

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького**ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

*Дане дослідження присвячене проблемі фразеологізмів в англійській мові. У статті наводяться структурні класифікації даних мовних одиниць. Окремо розглядаються сталі ідіоматичні порівняння типів *as + adj + as* та *like + noun*. Пропонуються семантичні групи ідіом в англійській мові. Пояснюються шляхи перекладу англійських фразеологічних одиниць українською мовою.*

Ключові слова: фразеологізм, ідіома, структурна класифікація, семантична класифікація, сталі ідіоматичні порівняння.

Вступ. Одним з найцікавіших аспектів вивчення будь-якої мови є фразеологічні сполучення та вирази, тобто мовні одиниці, значення яких не виводиться із суми компонентів, а мотивується внутрішнім образом [1, 38]. Фразеологізація як мовне явище – універсальна, оскільки фразеологічні одиниці властиві всім мовам, та в кожній мові вона має свої особливі форми виразу [2, 59].

Фразеологічний (ідіоматичний) аспект мови завжди був найважчим для опанування іноземцем. Вивчення ідіоматичних особливостей мов є надзвичайно корисним не лише як помічний засіб усунення помилок, але й як шлях удосконалення практичних навичок володіння мовою [3, 282].

Проблематикою фразеологізації займаються багато дослідників, зокрема Р.П. Зорівчак [4], С.Н. Денисенко та В.А.Хлівний [5], Л.П. Терентьева [6], Т.З. Черданцева [7], Н.В. Черкас [8], С. Anderson [9], D. Peaty [10]. Складено словники англійських ([11], [12]) та українських ([13]) фразеологізмів.

Метою нашої статті є дослідження структурних та семантичних типів фразеологізмів в англійській мові та співставлення даних одиниць з українськими відповідниками. **Матеріалами** слугували словники ідіоматичних виразів [14], [15].

Перш за все, уточнимо термінологію. Отже, сталі ідіоматичні вирази вивчаються у фразеології, що становить галузь лінгвістики, яка має справу з лексично і (часто) структурно сталими одиницями [16, 165]. Фразеологічна одиниця, яка має яскраво виражені стилістичні властивості, називається ідіомою. Не слід плутати власне ідіоми, значення складових частин яких не є мотивованим, з ідіоматичними виразами, [17, 95], значення яких можна зрозуміти.

Невід'ємною частиною ідіоматичного (фразеологічного) виразу є його метафорична природа, яка робить його відмінним від тотожних вільних комбінацій слів (*red tape* – червона стрічка та бюрократизм) [3, 282].

Ідіоми можна класифікувати у різні способи, зокрема у структурний та семантичний. Структурна організація являє собою об'єднання ідіом у групи відповідно до спільних компонентів, що входять до їхньої структури. Так, виділяють наступні групи ідіом: 1) phrasal verbs without objects (*to wake up* – проснути); 2) separable phrasal verbs (*to put (something) on* – одягнутися); 3) inseparable phrasal verbs (*to call on (someone)* – відвідати когось); 4) phrasal verbs with extra prepositions (*to get along with (someone)* – бути у хороших стосунках з кимось); 5) verb-noun combinations (*to catch a cold* – застудитися); 6) verb-noun-preposition combinations (*find fault with (someone/something)* – критикувати); 7) preposition-noun combinations (*in time* – вчасно); 8) preposition-noun and preposition-adjective-noun combinations (*of course* – звичайно, *in the long run* – протягом довгого періоду); 9) preposition-noun-preposition combinations (*in spite of* – всупереч); 10) preposition-adverb and preposition-adjective combinations (*at once* – негайно); 11) adjective-noun combinations (*golden opportunity* – прекрасна можливість); 12) noun phrases (*sandwich course* – курс, що поєднує теоретичне та практичне навчання); 13) idioms from metaphors (*white elephant* – непотрібна річ); 14) verbal idioms from metaphors (*put (one's) foot down* – наполягати на чомусь); 15) short idioms (*pig-headed* – впертий); 16) pair idioms (*day after day* – день за днем); 17) adjectival idioms (*tired of* – втомлений від); 18) verb-preposition combinations (*accuse someone of something* – звинуватити когось у чомусь); 19) miscellaneous verbal expressions (*to come true* – здійснитись); 20) everyday expressions (*on the other hand* – з іншого боку) [10].

Розглянемо більш детально таку структурну форму ідіом, як порівняння
as + adj + as + noun

1. *as + adj + as*. До класу таких словосполучень належать звичні порівняння, які є такими чисельними в мовленні: *as wet as a fish, as plump as a partridge, as strong as a horse, as gay as a lark, as savage as a tiger, as blind as a bat, as poor as a rat, as weak as a cat, as soft as a mole, as rough as a bear, as cold as a frog, as sick as a dog, as mild as a dove, as sharp as an owl, as sly as a fox, as live as a bird, as proud as a peacock, as gentle as a lamb, as blue as a sky, as busy as a bee, as busy as a child at play, as slippery as an eel, as sound as a bell, as active as quicksilver, as cool as a cucumber, as meek as a lamb, as right as rain, as black as a crow, as big as an elephant*.

Структурними відповідниками в українській мові є “прикметник + мов, як, наче, неначе”: *працьовитий як бджола, впертий як віслик, холодний як лід, хитрий мов лис*.

Дослідки пропонують різну термінологію для таких виразів. Н.М. Раєвська класифікує такі фразеологічні одиниці як стандартні словосполучення [3, 283]. І.Г. Чередниченко називає їх фразеологічним сполученням [17, 96].

2. *v+like + noun* (український відповідник “дієслово+частка+іменник або дієслово+іменник у орудному відмінку”): *like water off a duck's back, like a bull in a china shop, like cat and dog, like a bear with a sore head, like a pig (to eat like a pig), крутитись як дзига, лити як дощ із відра, пуститися як стріла, лізти як оса, стояти горою, лежати мертвою колодою*.

Н.М. Раєвська називає такі вирази незмінюваними ідіомами (unchangeable idioms, cast-iron idioms, phraseological fusions) [3, 290]. Чередниченко класифікує їх як фразеологічний зворот [17, 96]. І.В. Корунець - word-group idioms [16, 165].

Трапляються фразеологічні синоніми серед фразеологічних одиниць: *like a shot – in half a trice, in the twinkling of an eye – like winkling, like lightning – like a streak of lightning – with lightning speed (стрілою, як очманілий)* [3, 306].

Синонімічні фрази часто подібні своєю синтаксичною структурою та відмінні лексичними елементами: *like draws to like, like will to like (рибак рибака бачить здалека)* [3, 308].

Джерелами ідіоматики є Біблія (*берегти як зіницю ока*), антична література (*Ахіллесова п'ята*), усна народна творчість (*як горох при дорозі*), професійна лексика, політична, наукова, публіцистична, художня літератури [17, 96].

У теорії перекладу пропонують такі шляхи адекватного перекладу ідіоматичних виразів:

1) підбір абсолютних еквівалентів, коли кожен компонент ідіоми мови-джерела є збережений у цільовій мові. Це стосується, переважно, біблійних, історичних, міфологічних, художніх ідіом: *a bone of contention – яблуко незгоди;*

2) підбір приблизних еквівалентів, коли один чи більше компонентів є відмінними: *as short as a dog's tail – короткий, як осінній день; as pale as a paper – блідий мов стіна; to know smth as one knows his ten fingers – знати, як своїх п'ять пальців; as clear as day light – Ясно, як Божий день; to lead a cat and dog life – жити як кіт із собакою*. Незначні відмінності приблизних еквівалентів можуть проявлятися у таких аспектах: 1) у заміні риси або образу в мові-джерелі на більш підхожі або традиційно очікувані у цільовій мові; 2) у конкретизації деяких рис оригіналу: *to follow like St. Anthony's pig – ходити за кимось як тіль/переслідувати когось;*

3) переклад шляхом пошуку справжніх або приблизних ідіоматичних аналогій. Більшість англійських ідіоматичних виразів мають подібні за значенням одиниці в українській мові. Вони деколи дуже близькі конотативно (метафорично): *like mistress, like maid – яблуко від яблуні недалеко падає;*

4) дескриптивний переклад сталих виразів (одним словом, вільною комбінацією слів, реченням чи довшим поясненням). Йдеться про так звані національні ідіоми, властиві лише даній мові [16, 166-167]. Значення багатьох ідіоматичних виразів, завдяки відсутності подібних ідіом у цільовій мові, може бути передане лише дескриптивно, тобто описово, через звичайне пояснення. Це стосується, наприклад, колоритних ідіом, прислів'їв, висловів, які мають національні літературні образи та відображають традиції, звичаї, поведінку та спосіб життя нації. Зрозуміло, що такі фразеологізми не можуть перекладатись слово в слово, оскільки образи, які входять у їхній склад, втрачатимуть у такому випадку своє конотативне, тобто метафоричне значення у цільовій мові. Деякі з таких виразів мають досить прозоре значення, і їх можна легко перекласти: *to treat one like a lord – щедро частувати (як лорда) когось, fight like Kilkenney cats – битися до взаємного знищення*. До речі, деколи може бути декілька стилістично нейтральних еквівалентів ключового виразу: *to drop like a hot*

potato – швидко позбутися когось, обірвати стосунки, раптово припинити знайомство.

Проаналізуємо фразеологічні одиниці, наведені у довіднику [15]. Відповідно до семантичного компоненту, пропонуємо наступну класифікацію ідіом на позначення **людини та її найближчого оточення**: 1) ідіоми, до складу яких входять слова на позначення **частин тіла** (**око** (1 конститuent, надалі к.): *to be the apple of someone's eye* – бути найдорожчим комусь, $\approx$ когось бережуть як **зіницю ока**; **рука** (3 к.): *to keep someone at one's arm's length* – тримати когось на відстані; **спина** (8 к.): *they were fighting with their backs to the wall* – їх загнали в глухий кут; **хребет** (1 к.): *to have no backbone* – бути безвольним; **кістка** (5 к.): *to feel something in one's bones* – **серцем** відчувати; **мозок** (2 к.) *to rack one's brains over something* – ламати **голову** над чимось; **груди** (1 к.): *to make a clean breast of something* – зізнатися у всьому; **підборіддя** (1 к.): *keep your chin up!* – вище **голову!**; **вухо** (7 к.): *to be wet behind the ears* – ще молоко на **губах** не обсохло; **лікоть** (1 к.): *to be up to the elbows in work* – мати роботи по **горло**; **око** (13 к.): *his eyes were bigger than his stomach* – великі **очі** – малий **живіт**; **обличчя** (10 к.): *to save face* – зберегти свою репутацію; **ступня** (6 к.): *to have two left feet* – бути незграбним; **палець на руці** (9 к.): *to keep one's fingers crossed* – тримати за когось **кулаки**; **великий палець на руці** (4 к.): *to be all thumbs* – у когось дві ліві **руки**; **палець на носі** (2 к.): *to be on one's toes* – бути насторожі; **язик** (6 к.): *has the cat got your tongue?* – ти що, **язика** проковтнув?; **волосся** (6 к.): *not to turn a hair* – і **пальцем** не поворухнути; **кисть руки** (28 к.): *to be in good hands* – потрапити в хороші **руки**; **голова** (22 к.): *use your head to save your feet* – за дурною **головою** нема **ногам** спокою; **серце** (26 к.): *from the bottom of one's heart* – з глибини душі; **п'ята** (2 к.): *to drag one's heels* – тягнути час; **рот** (4 к.): *to be down in the mouth* – бути пригніченим; **шия** (6 к.): *to be breathing down one's neck* – стояти в когось над душею; **ніс** (11 к.): *to pay through the nose* – платити шалені гроші; **плече** (4 к.): *to give someone the cold shoulder* – повернутися **спиною** до когось; **шкіра** (5 к.): *to be soaked to the skin* – промокнути до нитки; **шлунок** (2 к.): *to have a cast-iron stomach* – мати залізний **шлунок**; **зуби** (3 к.): *to be armed to the teeth* – бути озброєним до **зубів**; **зуб** (1 к.): *to have a sweet tooth* – бути ласуном; **горло** (2 к.): *to thrust something down someone's throat* – продзижчати комусь вуха; **легені** (1 к.): *at the top of one's lungs* – на все **горло**); 2) ідіоми, до складу яких входять слова на позначення назв **тварин** (**мураха** (1 к.): *have ants in one's pants* – бути непосидючим, бути живчиком; **птаха** (6 к.): *a bird in the hand is worth two in the bush* – краще **синиця** в руках, ніж **журавель** в небі; **бик** (2 к.): *to take the bull by the horns* – взяти **бика** за роги; **кіт** (2 к.): *to let the cat out of the bag* – вибквати таємницю; **курчата** (2 к.): *to count one's chickens before they hatch* – **курчат** восени рахують; **ворона** (1 к.): *as the crow flies* – навропростець; **пес** (4 к.): *barking dog seldom bites* – **пес**, який багато бреше, не кусається; **качка** (2 к.): *to take to something like a duck to water* – відчувати себе як **риба** у воді; **риба** (4 к.): *like a fish out of water* – як **риба** на суші; **муха** (2 к.): *to harm not a fly* – і **мухи** не скривдити; **коза** (1 к.): *to get someone's goat* – розізлити когось; **гусак** (3 к.): *to cook one's goose* – насолити комусь; **кінь** (5 к.): *hold your horses!* – спокійніше! **жайворонок** (1 к.): *to do something as a lark* – зробити щось жартома; **леопард** (1 к.): *a leopard can't change*

its spots – горбатого могила виправить; **лев** (1 к.): to receive the lion's share – отримати левову частку; **миша** (2 к.): as quiet as a mouse – тихіше води, ніжче трави; **свиня** (2 к.): to buy a pig in a poke – купити кота в мішку; **ластівка** (1 к.): one swallow does not make a summer – одна ластівка весни не робить; **вовк** (3 к.): to cry wolf – здійсмати фальшиву тривогу); 3) ідіоми, до складу яких входять яких входять слова на позначення **продуктів** (**боби** (1 к.): to spill the beans – вибовкати таємницю; **хліб** (2 к.): to know which side one's bread is buttered on – знати, де раки зимують; **торт** (2 к.): hat takes the cake! – світ такого не бачив! **яйце** (1 к.): to put all one's eggs in one basket – ризикувати всім; **джем** (1 к.) to be in a jam – потрапити в халепу; **горіх** (1 к.): a hard nut to crack – міцний горішок; **олія** (2 к.): to burn the midnight oil – засиджуватися за роботою до глибокої ночі; **горох** (1 к.): to be as like as two peas in a pod – бути схожим як дві краплі води; **пиріг** (1 к.): to eat humble pie – принизливо просити вибачення; **картопля** (1 к.): a hot potato – спірне питання; **сіль** (3 к.): the salt of the earth – сіль землі; **сендвіч** (1 к.): to be sandwiched in between – бути затиснутим між; **сардини** (1 к.): to be packed in like sardines – як оселедці в бочці); 4) ідіоми, до складу яких входять яких входять слова на позначення назв **предметів одягу** (**фартух** (1 к.): to be tied to one's mother's apron – триматися за мамину спідницю; **капелюх** (10 к.): to be old hat – чути щось уже сто разів); **штани** (1 к.): to wear the pants in the family – заправляти в сім'ї; **сорочка** (1 к.) to lose one's shirt – залишитися без сорочки; **черевики** (7 к.): not to want to be in one's shoes – не хотіти бути на чиемусь місці); 5) ідіоми, до складу яких входять яких входять слова на позначення **назв предметів побуту** (**сокира** (1 к.): to get the axe – бути звільненим, дістати по шапці; **діжка** (1 к.): to have someone over a barrel – тримати когось під каблуком; **ліжко** (2 к.): to get up on the wrong side of the bed – встати не з тої ноги; **ковдра** (1 к.): to be a wet blanket – бути занудою, псувати іншим задоволення; **килим** (1 к.): to call someone on the carpet – викликати когось на килим; **голка** (1 к.): it's like looking for a needle in a haystack – шукати голку в копиці сіна; **рушник** (1 к.): to throw in the towel – здатися, визнати себе переможеним); 6) ідіоми, до складу яких входять яких входять слова на позначення **назв кольорів** (**чорний** (2 к.): to paint a thing black – змальовувати щось у похмурому світлі; **блакитний** (3 к.): till you are blue in the face – до посиніння); 7) ідіоми, до складу яких входять яких входять слова на позначення **видів транспорту** (**човен** (3 к.): to be in the same boat – бути в однаковому становищі; **каное** (1 к.) to paddle one's own canoe – йти своїм шляхом); 8) ідіоми, до складу яких входять яких входять слова на позначення **назв споруд** (**міст** (2 к.): don't cross your bridges before you come to them – не створюй собі проблем передчасно; **огорожа** (1 к.): to sit on the fence – займати вичікувальну позицію; **млин** (2 к.): to put someone through the mill – змусити когось пройти сувору школу; **вежа** (2 к.): to live in an ivory tower – дивитися на речі нереально; **стіна** (4 к.): to be up against a brick wall – зайти в глухий кут); 9) ідіоми, до складу яких входять яких входять слова на позначення **частин доби** (**світанок** (2 к.): the dawn of a new age – початок нової епохи; **день** (18 к.): he has known better days – у нього були кращі часи; **ніч** (2 к.) in the dead of night – глухої ночі); 10) ідіоми, до складу яких входять яких входять слова на позначення **родинних стосунків** (**сім'я** (1 к.): to run in the family – передаватися з покоління в покоління; **батько**

(1 к.): like father, like son – який батько, такий і син; **мати** (1 к.) necessity is the mother of invention – біда навчить)); 11) ідіоми, до складу яких входять яких входять слова на позначення назв **музичних інструментів** (**скрипка** (1 к.): to play first/second fiddle – грати першу/другу скрипку; **труба** (1 к.): to blow one's own trumpet – хвали мене, моя губонько).

Отже, проведене **дослідження** показало такі **результати**. Наповнюваність та варіативність зазначених вище лексико-семантичних груп є різними. З наведеної нижче таблиці видно, що найбільш чисельними є групи на позначення частин тіла та тварин (відповідно, 203 та 46 конститuentів з 342 аналізованих ідіом). Ці ж групи є також найбільш варіативними, тобто до їхнього складу входить найбільша кількість підгруп (46 та 18, відповідно).

Таблиця

Група	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кількість конститuentів	203	46	18	20	8	5	4	11	22	3	2
Кількість підгруп	32	18	14	5	7	2	2	4	3	3	2

Стосовно перекладу, серед наведених ідіом є приклади усіх видів перекладу: шляхом підбору абсолютних еквівалентів (*looking for a needle in a haystack* – *шукати голку в копиці сіна*, *the salt of the earth* – *сіль землі*), шляхом підбору відповідників, у яких один чи два компоненти є відмінними (*to be tied to one's mother's apron* – *триматися за мамину спідницю*, *feel something in one's bones* – *серцем чути*), шляхом пошуку справжніх або приблизних аналогій (*to cook one's goose* – *насолити комусь*, *a leopard can't change its spots* – *горбатого могила виправить*), шляхом дескриптивного перекладу (*to burn the midnight oil* – *працювати до ночі*, *to cry wolf* – *здіймати фальшиву тривогу*).

Висновки. Найбільш частотними серед 342 аналізованих ідіоматичних одиниць виявилися семантичні групи на позначення частин тіла, тварин, продуктів, одягу, частин доби. Більшість ідіом мають абсолютні чи приблизні відповідники в українській мові. Деякі з наведених одиниць потребують дескриптивного перекладу.

Література

1. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
2. Зорівчак Р.П. До методології вивчення фразеологічних одиниць у контрактивних дослідженнях // Нариси з контрактивної лінгвістики / Р.П. Зорівчак. – Київ, 1989. – С. 59–65.
3. Раєвська Н.М. English Lexicology // Н.М. Раєвська. – К., Вища шк., 1971. – 336 с.
4. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р.П. Зорівчак. – Львів: Вища школа. Вид-во ЛНУ, 1983. – 112 с.
5. Телия В.Н. Что такое фразеология / В.Н. Телия. – М.: В.шк., 1966. – 86 с.

6. Ахманова О.С. Основы фразеологии / О.С. Ахманова. – М.: В.шк., 1985. – 276 с.
7. Weinreich, U. Problems in the Analysis of Idioms: Substance and Structure of Language / U. Weinreich. – Los Angeles, University of California Press, 1984 – 234 p.
8. Бабич Н.Д. Фразеологія української мови / Н.Д. Бабич. – Чернівці, 1992. – 286 с.
9. Anderson C. Easy Approach to English Idioms and Idiomatic Expressions: In 2 vols / C. Anderson. – Hong Kong: Book Marketing, Inc., 1974.
10. Peaty David. Working With English Idioms / David Peaty. – Harlow: Longman, 1996. – 110 p.
11. Longman Idioms. Dictionary. – Harlow: Pearson Education Limited, 2000.
12. Словарь американських ідиом. – СПб.: Лань, 1997.
13. Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн.. – К.: Наук. думка, 1993.
14. Англо-український фразеологічний словник. – К.: Рад. школа, 1969.
15. Шерік А.Д., Савічук В.Я., Старко В.Ф. Довідник англійських, німецьких та українських ідіом та виразів / А.Д. Шерік, В.Я. Савічук. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. – 173 с.
16. Korunets’ Ilko. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages / Ilko Korunets’. – Вінниця, Nova Knyha, 2003. – 459 p.
17. Чередниченко І.Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І.Г. Чередниченко. – К.: Рад. школа, 1962. – 496 с.

Summary

TO THE PROBLEM OF ENGLISH PHRASEOLOGY INVESTIGATION

The given investigation is devoted to the problem of phraseologisms in English and Ukrainian languages. Structural classifications of these linguistic units are stated. Stable idiomatic similies of the types as + adj +as and like + noun are investigated in more details Semantic groups of English idioms are proposed. The ways of phraseological units translation are mentioned.

Сень О. В. заступник міністра
Міністерство аграрної політики та продовольства України

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті висвітлено стратегічні засади розвитку виробництва молока в молочно-скотарських господарствах та продукції його переробки в умовах ринкової економіки, визначено основні напрямки підвищення конкурентоспроможності даних підприємств АПК в сучасних умовах.

In the article strategic principles of development of production of milk are reflected in sucklings person who tend cattle economies and products of his processing in the conditions of market economy, certainly basic directions of increase of competitiveness of these enterprises of APK in modern terms.

Ключові слова: конкурентоспроможності виробництва молока, інтенсифікації, молочно-скотарські підприємства, державне регулювання, інвестиційний процес.

Keywords: to the competitiveness of production of milk, intensification, sucklings person who tend cattle enterprises, government control, investment process.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки підприємство, що постачає свою продукцію на ринок, не може тривалий час займати, стійку позицію, спираючись у своїй стратегії тільки на показники конкурентоспроможності продукції, тобто не враховувати власні сукупні витрати пов'язані із створенням та реалізацією цієї продукції. При входженні на новий ринок, при появі нових конкурентів, при прийнятті рішень про розширення виробництва або цього скорочення, при здійсненні інвестицій у модернізацію технологічного обладнання або оновлення продукції, що випускається, необхідна оцінка всього підприємства а не окремого цього виду продукції.

В сучасних умови здійснення господарської діяльності виробників молока відбувається в агресивному конкурентному середовищі, відповідно вони повинні забезпечувати впровадження широкомасштабних та цілеспрямованих заходів, спрямованих на збереження власних позицій на ринку, в той же час діяльність будь-якого господарського суб'єкту повинна передбачати розширення діяльності з одночасним завоюванням нових клієнтів.

Аналіз останніх наукових досліджень. Становлення та розвиток ринкової економіки в нашій державі вимагає врахування досвіду зарубіжних країн та використання знань, набутих українськими та зарубіжними вченими. Значний інтерес в царині конкурентоспроможності підприємств привертають праці К. Макконелла, Е. Мінько, М. Портера, Р. Фатхутдінова, В. Андрійчука, **П. Березівського**, М. Ільчука, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, О. Шпичака, та інших.

Мета дослідження. Визначення стратегічних напрямків розвитку молочної галузі при підвищенні її ефективності та конкурентоспроможності в сучасних умовах.

Результати дослідження. Подальше збільшення та підвищення конкурентоспроможності виробництва молока можливе лише на основі послідовної інтенсифікації галузі, впровадження промислових технологій, прогресивних форм організації і оплати праці, підвищення загальної культури ведення молочного скотарства.

Інтенсивна форма розширеного відтворення базується на постійному використанні досягнень науково-технічного прогресу, які зводяться до таких напрямів: використання високопродуктивних тварин і скорочення строків їх служби; організація відтворення стада і селекційно-плеїнної роботи; повноцінна годівля, збалансована по всьому комплексу поживних речовин та енергії з диференціацією в залежності від рівня продуктивності, віку і фізіологічного стану тварин; перехід до прогресивних способів утримання; механізація та автоматизація виробничих процесів; розвиток технологічної спеціалізації та ін. [1, с. 171].

Інтенсифікація є основною умовою підвищення конкурентоспроможності виробництва молока. Висока ефективність інтенсифікації досягається, якщо вона здійснюється комплексно. Досягнення високих показників продуктивності молочної худоби можливо завдяки широкому розповсюдженню голштинської породи, удосконаленню селекційно-плеїнної роботи, більш повного використання генетичного потенціалу стада, організації інтенсивного кормовиробництва та повноцінної годівлі тварин, впровадження ресурсозберігаючих технологій та прогресивних форм організації і матеріального стимулювання праці.

Важливим напрямом інтенсифікації молочного скотарства є збереження і подальший розвиток крупних спеціалізованих молочних господарств. Дана галузь володіє меншою в порівнянні з іншими галузями гнучкістю, що в умовах нестабільних цін на ресурси та готову продукцію робить виробництво молока ризикованим заняттям для фермерів, особливо при скороченні державної підтримки у формі субсидій та дотацій [6, с. 17].

Саме тому молочне скотарство не набуло широкого розвитку у фермерських господарствах. До того ж молочне скотарство є однією з найбільш трудомістких, капітало- та фондомістких галузей.

Серед чинників, що негативно впливають на здійснення інвестиційної діяльності молочно-скотарських підприємств, можна виділити такі:

- відсутність підтримки інвестиційної діяльності не лише з боку держави, а й з боку місцевих органів самоврядування;
- відсутність чіткого механізму встановлення закупівельних цін на сировину та недостатній рівень її якості згідно з вимогами СОТ;
- відсутність досконалої інфраструктури інвестиційного ринку;
- відсутність повної інформаційної бази про інвестиційний ринок та інвесторів, які згодні реалізовувати інвестиційні проекти;

- відсутність ефективної організації інвестиційного процесу на більшості як молочно-скотарських, так і молокопереробних підприємств;
- непристосованість страхових послуг щодо інвестиційного процесу;
- нестача власних коштів молочно-скотарських підприємств;
- великі витрати використання кредитних ресурсів;
- здорожчання енергетичних ресурсів.

Така ситуація підтверджує, що управління інвестиційним процесом підприємств з виробництва молока потребує суттєвого удосконалення з метою підвищення його ефективності.

Вимоги СОТ та ЄС щодо переробки на промислову продукцію молока від приватного сектору з малою кількістю корів (де 1-2 корови на сім'ю) є доволі обґрунтованими. Адже тут практично неможливо створити умови для забезпечення якості та безпеки молока і молочної сировини. Цього можна досягти лише за рахунок впровадження механізованого доїння корів з послідовним охолодженням молока [1, с. 57]. Тому, ми вважаємо, що в цьому випадку державі слід надавати пільги приватним господарствам з метою придбання такого обладнання та підвищення якості молочної сировини, що дозволить розв'язати цю проблему та, відповідно, підвищить інвестиційну привабливість молочно-скотарських підприємств.

Ще одним питанням, яке слід вирішувати на рівні держави, є регулювання закупівельних цін на молоко та, відповідно, на готову молочну продукцію, оскільки, за даними підприємств з переробки молока, витрати молока-сировини в її собівартості становлять в середньому 60%, а по деяких видах молочної продукції досягають 83%. В літні місяці і в найкращі роки виробничі потужності молокопереробних підприємств завантажені у кращому випадку на 80%, взимку ще менше. На Заході такої сезонності немає. Звичайно в цих умовах, ціна на молоко різко зростає (в 2007 році вона склала 1,6 – 1,7 грн/л.), підприємства працюють собі в збиток, а влітку намагаються отримати хоча б якісь прибутки. Тобто, можна зробити такий висновок, що в нашій державі фактично немає чіткої політики ціноутворення. Вона складається стихійно під впливом багатьох факторів. За матеріалами досліджень науковців коефіцієнт еластичності за ціною на молочну продукцію в Україні становить 0,8, тобто зростання ціни на 1% призводить до зменшення споживання на 0,8%. І без втручання держави та професійних організацій з узгодження цін тут значних змін не буде [4, с. 2].

Молочно-скотарські підприємства не може розвиватись відокремлено від сільськогосподарського виробництва, тому актуальними є питання щодо формування обґрунтованих цін на купівлю у виробників молока як сировини, що дозволить підвищити конкурентоздатність готової продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Отже, пріоритетним напрямом підвищення конкурентоспроможності є удосконалення фінансово-економічних умов господарювання сільгоспідприємств, зокрема формування доступу до фінансових ресурсів, системи державної підтримки та удосконалення умов оподаткування.

Основою державного регулювання інвестиційного процесу молочно-скотарських підприємств з метою підвищення їх інвестиційної привабливості має стати, в першу чергу, гармонізація законодавства України в галузі освіти, науки, технологій, технологічного та інвестиційного розвитку з міжнародними стандартами, прийнятими в розвинутих країнах світу.

Відповідно до цього необхідно:

- запровадити пільгове оподаткування інноваційної діяльності молочно-скотарських підприємств з метою сприяння залученню додаткових коштів на фундаментальні наукові дослідження, розробити і впровадити у виробництво нові технології, забезпечуючи при цьому найсприятливіші умови для співробітництва наукових та підприємницьких структур;
- активізувати інвестиції в таких сферах прикладних НДДКР, як машинобудування, біотехнології, інформаційні технології, які найбільш ефективні для розвитку молочної галузі продукція якої користується попитом на внутрішньому ринку;
- запровадити пільгове кредитування учасників ринку молока та молочних продуктів;
- розширити масштаби застосування державної контрактної системи для молочно-скотарських підприємств з підвищенням ролі і значення державного замовлення;
- сприяти залученню іноземного інвестиційного капіталу для розширення та реалізації інвестиційних програм молочно-скотарських підприємств;
- запровадити систему моніторингу цін на молоко та молочну продукцію;
- стимулювати інвестиційну діяльність молокопереробних підприємств за допомогою фінансово-кредитних, податкових стимулів, сприяння реалізації конкретних найбільш ефективних інвестиційних проєктів, застосування протекціоністських заходів (застосування тарифних та нетарифних інструментів);
- удосконалити митний контроль та захист виробників вітчизняних молочних продуктів.

В умовах членства України у СОТ молокопереробним підприємствам для виробництва конкурентоспроможної продукції необхідно в процесі інвестування використовувати дешевші інвестиційні ресурси. Заходами в цьому напрямку можуть бути, в першу чергу, їх диверсифікація – продаж власних цінних паперів (для ВАТ та ЗАТ) та, по-друге, використання фінансового лізингу як альтернативного джерела ресурсів інвестування. Це допоможе розв'язати ряд проблем: оновити матеріально-технічну базу, не вилучаючи з обігу велику суму грошових коштів, яка необхідна на придбання такого оснащення, економія витрат на використання фінансового лізингу перед банківським кредитом [2, с. 268].

Цей метод фінансування має значні переваги перед кредитом, оскільки у вітчизняних лізингових компаній авансовий платіж становить лише 20–40% вартості обладнання та у лізинг надається ліквідне обладнання, що не потребує

гарантій повернення коштів лізингоотримувачем. Тобто лізинг дає можливість заощадити кошти на початкових стадіях реалізації інвестиційних проектів.

Для найшвидшого практичного застосування механізмів лізингу на молочно-скотарських та молокопереробних підприємствах ми пропонуємо зменшити відсоток авансового платежу до 5-10%, це зробить його більш привабливим. Також перевагою лізингу є певна гнучкість щодо здійснення платежів. В якості об'єктів лізингу може виступати обладнання, транспортні засоби і продуктивна худоба. Це допоможе молокопереробним підприємствам створити власні сировинні зони та підтримати таким чином виробників молока [2, с. 458].

Для того щоб процес управління інвестуванням був ефективним, нами визначені пріоритетні напрями використання інвестиційних ресурсів для молочно-скотарських підприємств, до яких відносяться:

- здійснення інновацій – розробка «ноу-хау» з виробництва продукції (морозива, йогуртів, сирків з різними добавками варення, шоколаду та інших інгредієнтів з урахуванням попиту всіх категорій споживачів);
- впровадження досконалої технології гомогенізації (високотемпературної обробки молока- сировини з метою подрібнення його жирових кульок), за рахунок чого збільшуються строки зберігання готової продукції без додавання консервантів та втрати всіх якісних властивостей;
- придбання устаткування (сушильних та вакуум-апаратів) для переробки вторинної сировини [6, с. 48].

Ще одним перспективним напрямом поліпшення ситуації в молочній галузі, як ми вважаємо, є продуктивність корів. Необхідно зосередити всі зусилля на підвищенні виробництва молока за рахунок зростання продуктивності корів при одночасному збільшенні їх кількості. При цьому необхідно забезпечити рентабельність виробництва на рівні 10-15%, що дозволить в перспективі знизити закупівельні ціни на молоко. Крім того має бути кооперація виробників молока і проводитися при державній підтримці, стимулюванні та контролі цього процесу. Це дозволить, в першу чергу, вирішити проблеми самих виробників молока, а, по-друге, забезпечити молокопереробні підприємства сировиною, тим самим максимально завантажити їх виробничі потужності [3, с. 130].

Для підвищення інвестиційної привабливості галузі та самих молокопереробних підприємств необхідно удосконалювати економічні взаємозв'язки між виробниками та підприємствами переробки молока, тобто створювати регіональні інтегровані структури кластерного типу. Адже, за дослідженнями вітчизняних вчених сталому розвитку агропромислового виробництва в нашій країні перешкоджає недостатня інтеграція між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами та науковими організаціями [5].

Висновки. Для підтримки конкурентоспроможності підприємств в Україні є всі умови: практично необмежений продовольчий ринок, передова техніка і технології, трудові та земельні ресурси, науковий потенціал,

кваліфіковані кадри фахівців і управлінців. Проте постійні реформи агропромислового комплексу, відсутність чіткої державної політики розвитку і підтримки молочно-скотарських підприємств та інші негативні чинники формування агропромислового комплексу регіонів суттєво позначились на фінансовому стані товаровиробників що потребує інноваційно-технологічних та організаційно-економічних змін.

Література.

1. Березівський П. С. Конкуренстоспроможність молокопереробних підприємств: теорія, методика, практика: [моногр.] / П. С. Березівський, А.М. Желізняк. – Львів: 2008. – 198 с.
2. Ільчук М. М. Регіональні проблеми розвитку молочно-скотарства України / М. М. Ільчук // Основні напрями вискоєфективного розвитку реформованого агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 730 с.
3. Ключко В. М. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності продукції молокопродуктового підкомплексу АПК / В. М. Ключко // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 129–133.
4. Коба Л. Молоко – про заготівельні баталії та елементарну якість/ Л. Коба // Село полтавське. – 2009. – № 41. – С. 2-3.
5. Молдаван Л. В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації / Л. В. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – №1. – С. 13-17.
6. Мостенська Т. Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України: [Монографія] / Т. Л. Мостенська. – К.: УДУХТ, 2001. – 328 с.

УДК 332.2.021

Чужмир М.А. здобувач
Полтавська державна аграрна академія

ЗЕМЛЕЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. Земельна реформа в умовах розвитку ринкової економіки України стала центральною ланкою трансформації АПК, визначальним елементом темпів росту, структури і якості внутрішнього валового продукту. Вона сприяє підтримці конкурентного стану аграрної економіки, створює суспільний лад та формує середній клас земельних власників країни. Функціонування землі як засобу людської діяльності, в рамках якої перехреснюються економічні інтереси сільськогосподарських товаровиробників з постачання, переробки, обслуговування та збуту продукції, потребує взаємної узгодженості та співпраці, створення ефективних виробничих і суспільно-економічних відносин.

Суть питання в тому, що в сільському господарстві, внаслідок особливості виробництва, розвитку багатоукладності через організацію нових і реструктуризацію існуючих господарств на приватній власності на землю та інші засоби виробництва, склались специфічні умови інтеграції землі в систему суспільних відносин. Це стосується і того, що безпосередньо виробники сільськогосподарської продукції, які є власниками землі, створюють ренту і можуть присвоювати її. Структура землекористування визначальним чином впливає на спеціалізацію сільськогосподарського виробництва, його ефективність та дохідність.

Стан вивчення проблеми. Земельні відносини, як складова виробничих відносин визначення ефективності виробничої діяльності, завжди були в полі зору науковців, спеціалістів і практиків та знайшли належне відображення у наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: І.М. Буздолова, А.П. Вервейка, В.М. Ганганова, П.І. Гайдуцького, А.С. Даниленка, О.М. Енгельгардта, С.М. Кваша, Ю.О. Лупенка, І.І. Лукінова, А.В. Македонського, М.Й. Маліка, Л.О. Мармуль, Л.Я. Новаківського, П.Т. Саблука, Л.В. Транченко, А.М. Третьяка, М.М. Федорова, В.Й. Шияна, О.Г. Шпикуляка, В.В. Юрчишина, К.І. Якуба та інших.

Виникнення суперечливих дій в ході земельної реформи та формуванні ринкових відносин, необ'єктивність і невідповідність ринковим умовам організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин з боку держави, послідовність завдань підготовки соціальної бази розвитку сільських територій та інші аспекти цієї багатопланової проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження. Вітчизняна наука поки що недостатньо опрацювала такі питання, як визначення напрямів подальшого розвитку економічного механізму регулювання земельних відносин та господарювання на селі, забезпечення включення землі в економічний обіг, визначення механізмів застосування оренди та застави як форм комерційного використання землі, проведення моніторингу земель, іпотечного кредитування сільськогосподарських підприємств. Науково-теоретична та практична

значимість вказаного кола проблем обумовили вибір теми, її актуальність і цільову спрямованість дослідження.

Методика досліджень. У статті використано загальноприйняті економічні методи дослідження, зокрема дедукції – при теоретичному осмисленні проблеми, монографічний – для детальної конкретизації наукових засад землезабезпеченості та ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств у Київській області, графічний – для наочного відображення стану землезабезпеченості сільськогосподарських підприємств Київської області.

Результати досліджень. Земельні ресурси є основою людського існування, що визначає її важливу роль у процесі соціально-економічного розвитку суспільства. Як основа екосистеми, знаряддя і предмет виробництва, об'єкт права власності, вона є базисом сталого розвитку, умовою соціального прогресу та добробуту людини. Політичні й економічні зміни, які почалися в країнах Центральної та Східної Європи на початку 90-х років XX століття, охопили і сферу землекористування. Протягом реформування в Україні змінено колишній земельний устрій, закладено нові принципи розвитку земельних відносин. Історія не знає прикладів, коли протягом одного десятиліття земельна власність була повністю змінена в такий спосіб.

Сьогодні в Україні налічується 22,2 млн. власників землі, 3,2 млн. землекористувачів. Близько 7 млн. громадян отримали земельні сертифікати, що засвідчують право власності на земельний пай, з них близько 6,8 млн. селян вже отримали державні акти на право приватної власності на землю. Одночасно 11 млн. громадян здійснили приватизацію земельних ділянок: для будівництва і обслуговування житлових будинків, господарських приміщень, садівництва, дачного і гаражного будівництва та інше. У процесі реформування земельних відносин на базі 11,3 тис. КСП створені 16.1 тис. агроформувань нового типу [1].

Проте остання земельна реформа в Україні, яка тривала з 1991 року, не вирішила покладених на неї завдань. Здійснення масштабних земельних перетворень на таких величезних територіях обумовило виникнення гострих проблем соціального, економічного і екологічного характеру. Зокрема, належним чином не забезпечується раціональне використання та охорона земельних ресурсів, відтворення продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель. Оскільки процеси земельного реформування в цей період відбувалися повільно, земельне питання стало вкрай заполітизованим, а перехід землі ефективним господарям – практично заблокованим.

У зв'язку з цим виникла потреба формування нової парадигми землекористування в Україні – концепції функціонального землекористування, яка могла б забезпечити підвищення добробуту людей, вирішити проблеми, пов'язані з деградацією навколишнього середовища, поліпшення екологічного стану земель. У відносинах "людина-земля" сьогодні переплітаються накопичені за багато років духовні, економічні, соціальні, екологічні, правові, моральні, технологічні й інші проблеми життєдіяльності суспільства. Для їхнього розв'язання потрібна наукова і практична робота по формуванню стратегії управління багатокладним використанням землі з різними формами власності, усталених юридичних норм, обґрунтованих соціальних, екологічних

та економічних критеріїв, взаємопов'язаного вирішення коротко- і довгострокових завдань еколого-економічної ефективності.

Особливо загострилися питання збереження, раціонального використання і розширеного відтворення земельних ресурсів як базису сталого розвитку сільського господарства України. Актуальною проблемою сьогодення є розв'язання цих питань відповідно до принципів сталого розвитку, задекларованих на конференції ООН у Ріо-де-Жанейро (1992 р.). Підсумки Всесвітньої конференції в Йоханезбурзі (2002 р.) і останніх екологічних форумів засвідчили, що людство мало просунулося вперед у цьому напрямі. Особливу увагу слід зосередити на здійсненні сталого розвитку землекористування шляхом комплексного забезпечення раціонального використання землі. Однією з важливих складових їх вирішення є оптимізація структури землекористування.

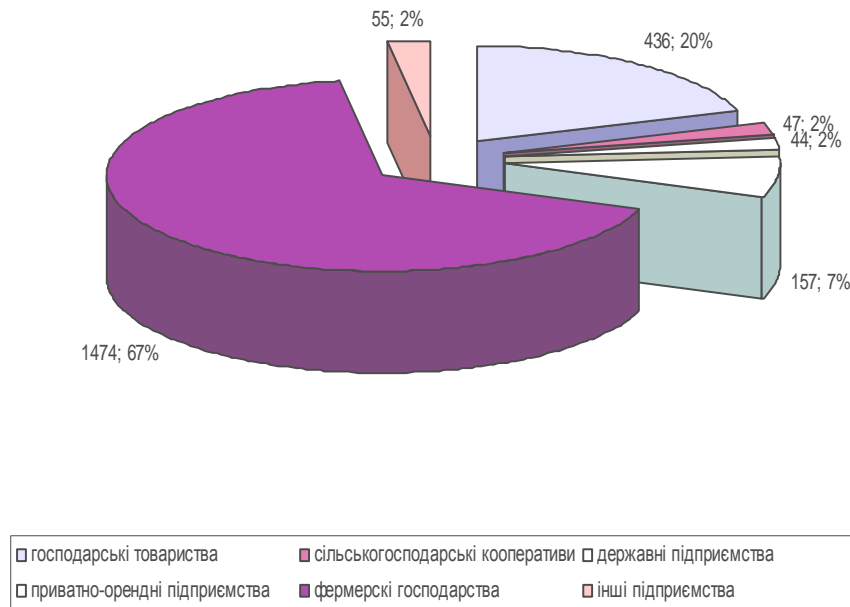
З формуванням та розвитком ринкових відносин, впровадженням приватної власності на землю умови землекористування кардинально змінилися. Перед наукою і практикою постала необхідність зваженого перегляду світоглядних, теоретичних і методологічних основ землекористування та удосконалення механізму управління раціональним використанням земельних ресурсів. Формування нової філософії та методології землекористування в Україні відкриває можливості застосування її результатів не тільки для ефективного регулювання земельних відносин, а й організації охорони та раціонального використання земельних угідь, визначення і обґрунтування системи економічних та організаційно-господарських заходів щодо відновлення їх продуктивності.

Київська область має високорозвинуте сільськогосподарське виробництво. Відчутні позитивні зрушення у цій галузі відбуваються завдяки цілеспрямованій аграрній політиці щодо впровадження ринкових механізмів та докорінної перебудови виробничих відносин на селі на основі приватної власності. Структура сільськогосподарського виробництва є такою: рослинництво 50,9%, тваринництво 49,1%. Основні галузі рослинництва: вирощування зернових, картоплі, цукрових буряків, овочів. Основні галузі тваринництва: скотарство, свинарство, птахівництво.

Найбільше природне багатство Київщини – її родючі землі, значна частина яких – чорноземи. Площа сільськогосподарських угідь становить 1666,7 тис. га (59,3 % від загальної площі області), у тому числі рілля – 1358,9 тис. га, пасовища – 135,7 тис. га, сіножаті – 117,3 тис. га, багаторічні насадження – 42,1 тис.га. В області господарською діяльністю займаються 2213 сільськогосподарських підприємств. Серед них 436 господарські товариств; 157 приватно-орендних підприємства; 47 сільськогосподарських виробничих кооперативів; 1474 фермерських господарств; 44 державне підприємство; 55 інші підприємства (рис. 1) [2].

Аналізуючи діяльність підприємств агропромислового комплексу Київщини за 2010-й р., перш за все необхідно відмітити, що Київська область з року в рік займає лідируючі місця у виробництві валової продукції України. Частка області у загальному виробництві валової продукції сільського господарства України за 2010 р. склала 6,4 %. (2-ге місце у державі). Загальне виробництво продукції сільського господарства за 2010 р. дорівнює 6 млрд. 632 млн. грн. За січень-травень 2011 р. вироблено валової продукції сільського

господарства 1260,4 млн. грн., що на 0,5 % менше порівняно з відповідним періодом 2010 р. (рис. 2) [3].

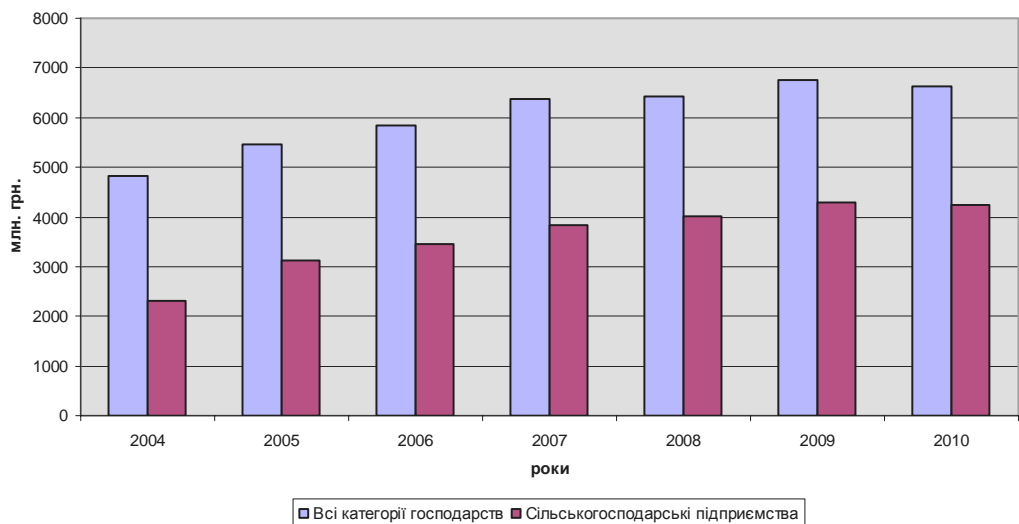

Рис. 1. Структура сільськогосподарських підприємств за формами власності та організації на Київщині у 2011р.*

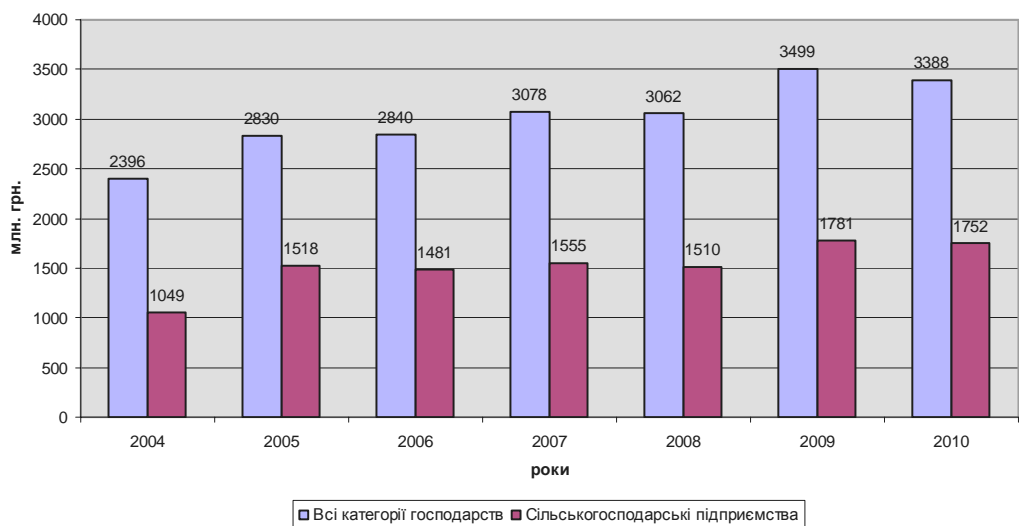
*Розраховано автором

Обсяги виробництва продукції рослинництва за 2010 р. склали 3 млрд. 388 млн.грн., що становить 51% від загального обсягу виробництва по області (рис. 3).

Застосування насіння високих репродукцій, високоефективних добрив, нових технологій вирощування і, не без сприяння погодно-кліматичних умов, дало змогу в 2009 р. зібрати рекордний за всю історію Київщини урожай зернових культур, а в 2010 р., навіть при гірших природнокліматичних умовах майже на рівні попереднього року. Зернових вироблено 2482,5 тис. т, при середній урожайності - 38,5 ц/га. Станом на 01.06.2010р. здійснено посів ярих культур на площі 811,8 тис. га. (+ 69,6 тис.га до минулого року) Посів ярих зернових культур проведено на - 412,3 тис. га (+16,2 тис.га до минулого року) в т. ч.: пшениці - 43 тис.га., ячменю - 143,6 тис. га, кукурудзи на зерно - 172,9 тис. га [4]. Посів цукрових буряків становить 40,8 тис. га, сої - 97,8 тис. га, соняшнику 60,8 тис. га, ярого ріпаку 9,6 тис. га, картоплі - 93,2 тис. га, овочів - 21,7 тис. га. Розпочато збір природних і сіяних трав на площі 30,5 тис. га (+13,1 тис.га до минулого року), заготовлено 24,9 тис. т сіна (+13,3 до минулого року), сінажу - 34,2 тис. тонн (+12,3 тис.га. до минулого року). В господарствах області проведена робота по захисту сільгоспкультур від шкідливих організмів на площі 1094 тис. га. (+98 га до минулого року) (рис. 4).

Рис. 2. Обсяги та динаміка виробництва валової продукції сільськогосподарських підприємств Київської області *
*Розраховано автором

Рис. 3. Виробництво валової продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Київської області*
*Розраховано автором

Варто зазначити, що 17 % всієї продукції рослинництва було вирощено в області по інтенсивних технологіях. Київська область по розвитку тваринництва за кількісними, а особливо якісними показниками займає провідне місце серед інших регіонів держави, має потужну селекційну базу і достатній досвід інтенсивного ведення тваринництва [5]. Протягом 2010 р. сільськогосподарськими підприємствами вирощено 215,1 тис. т м'яса (у живій

вазі), в тому числі великої рогатої худоби 13,7 тис. т, свинини 36,6 тис. т, птиці 164,7 тис. т. Вирощування худоби і птиці за січень-травень 2010 р. збільшено на 3,1 % відносно до минулого року, в т.ч. в сільськогосподарських підприємствах на 3,2 % або на 2,6 тис. т. Фактично за звітний період сільськогосподарськими підприємствами вирощено 85,2 тис. т худоби і птиці. Збільшення обсягів вирощування в сільгоспідприємствах досягнуто за рахунок збільшення вирощених свиней на 3,4 тис. т або 24,9 % (17,2 тис. т).

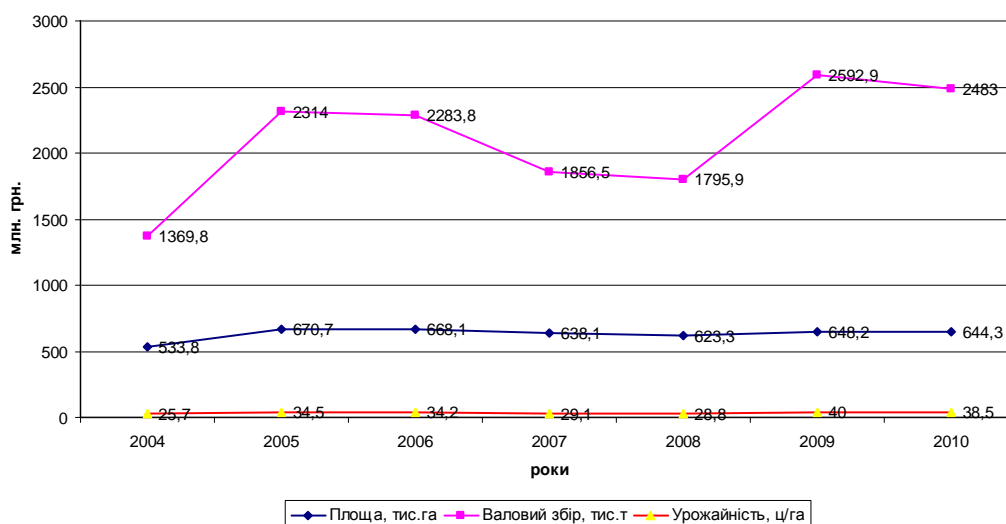

Рис. 4. Виробництво зернових культур в усіх категоріях господарств Київщини*

*Розраховано автором

Заслуговує на увагу позитивна динаміка збільшення продуктивності корів в сільгоспідприємствах. За 2010р. її збільшено на 519 кг, і становить 4980 кг (на 1 корову, яка була в наявності на початок року), що є найвищим показником у державі. За рахунок роботи з наявним генетичним потенціалом ВРХ та корів, відповідних умов утримання та годівлі, інших зооветеринарних заходів, продуктивність корів за січень-травень 2010р. збільшено по сільськогосподарських підприємствах на 50 кг, надій на корову становить 2132 кг.

Висновок. Основним шляхом підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь є послідовна інтенсифікація землекористування, оскільки вона, відповідно до незмінної площі, дає можливість збільшити валове виробництво продукції за рахунок збільшення виходу її з одиниці земельної площі. Розв'язання цієї проблеми пов'язане не лише з додатковими вкладеннями, а й з удосконаленням технології та організації виробництва. Основними заходами підвищення ефективності використання землі є:

- збільшення площ земель, які використовують у сільському господарстві;
- меліорація земель;
- запровадження нових ґрунтозахисних систем землеробства;
- захист ґрунтів від ерозії і деградації;

- освоєння науково обгрунтованих сівозмін;
- запровадження інноваційних технологій, науково обгрунтованих систем удобрення й інтегрованого захисту рослин від хвороб, шкідників і бур'янів, запровадження нових форм організації праці та виробництва.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6) / за ред. П.Т.Саблука та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2011. — 764 с. — С.331.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: офіційний web-сайт. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Напрями підвищення ефективності сільськогосподарського землекористування на регіональному рівні (на прикладі Київської області): монографія / Й. М. Дорош, М. П. Стецюк; Ред.: Н. М Некрут. — К.: Урожай, 2011. — 168 с.
4. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наук. доп. / Ред.: П. Т Саблук; Ін-т аграр. економіки. — К., 2011. — 342 с.
5. Ринок сільськогосподарської техніки: проблеми становлення / За ред. Підлісецького Г.М. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 214с. — С.157; Україна у цифрах у 2011 році / Державний комітет статистики України: За редакцією О.Г. Осауленка. — К.: Видавництво «Консультант», 2011. — 247с. — С.48–55.

Чужмир М.А.

Землезабезпеченість та ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств у Київській області

У статті встановлено, що у сільському господарстві, внаслідок особливості виробництва, розвитку багатокладності через організацію нових і реструктуризацію існуючих господарств на приватній власності на землю та інші засоби виробництва, склались специфічні умови інтеграції землі в систему суспільних відносин. Це стосується і того, що безпосередньо виробники сільськогосподарської продукції, які є власниками землі, створюють ренту і можуть присвоювати її. Доведено, що структура землекористування визначальним чином впливає на спеціалізацію сільськогосподарського виробництва, його ефективність та дохідність.

Ключові слова: земля, землезабезпеченість, сільське господарство, сільськогосподарські підприємства, виробники.

Чужмир М.А.

Землезабезпеченість и эффективность функционирования сельскохозяйственных предприятий в Киевской области

Суть вопроса в том, что в сельском хозяйстве, вследствие особенности производства, развития многоккладности через организацию новых и реструктуризацию существующих хозяйств на частной собственности на землю и другие средства производства, сложились специфические условия интеграции земли в систему общественных отношений. Это касается и того, непосредственно производители сельскохозяйственной продукции, которые являются собственниками земли, создают ренту и могут присваивать ее.

Структура землепользования определяющим образом влияет на специализацию сельскохозяйственного производства, его эффективность и доходность.

Ключевые слова: земля, землезабезпеченисть, сельское хозяйство, сельскохозяйственные предприятия, производители.

Chuzhmyr M.A.

Zemlezabezpechenyst Efficiency and functioning of the agricultural enterprises in Kiev region

It is set in the article, that in agriculture, as a result of feature of production, development of bagatoukladnosti, through organization of new and restructuring of existent economies on a peculiar on earth and other capital goods, there were specific terms of integration of earth in the system of public relations. It touches and that directly the producers of agricultural produce, which are the proprietors of earth, create rent and can appropriate it. It is well-proven that the structure of land-tenure determining appearance influences on specialization of agricultural production, his efficiency and dokhidnist.

Key words: earth, zemlezabezpechenist', agriculture, agricultural enterprises, producers.

УДК: 364.48: 338.435

Синявська І.М.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Соціальна інфраструктура сільських територій як конкретний об'єкт суспільної системи – надто складне та поки що маловивчене явище. У наукових розробках ще немає єдиного, всіма визнаного поняття «соціальна інфраструктура», все ще продовжується процес його конкретизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку сільських територій та їх соціальної інфраструктури присвячено багато робіт як в Україні, так і в інших країнах. Найбільш вагомими є дослідження в працях таких учених: Г.І. Купалової, І.І.Лукінова, М.Й. Маліка, Є.В. Мішеніна, В.М. Нелепа, М.К. Орлатого, І.В.Прокопи, К.В. Прокопишак, В.П. Рябоконт, П.Т. Саблука, Л.О.Шепотько, В.В. Юрчишина та ін. Разом з тим, комплексне дослідження та обґрунтування соціально-економічної сутності інфраструктури сільських територій не втрачає актуальності.

Метою статті є обґрунтування соціально-економічної сутності інфраструктури сільських територій у сучасних умовах. Для цього сформульовані наступні завдання: обґрунтувати поняття «інфраструктура», «соціальна інфраструктура»; визначити особливості соціальної інфраструктури як економічної категорії; визначити склад об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій; здійснити класифікацію соціальної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інфраструктура» в останні роки широко використовується в економічній літературі, але до цього часу не існує загально визнаного його визначення. Це пояснюється відсутністю єдиної думки щодо найбільш суттєвих її ознак, соціально-економічної сутності та функцій, які вона виконує у виробничих та соціальних процесах.

На думку А.І. Бурачас, під інфраструктурою слід розуміти те, що матеріалізується в основних фондах галузей [1], на думку інших вчених, це – комплекс інженерно-технічних споруд [2]. При такому підході інфраструктура визначається тільки як техніко-економічний термін, який не відображає економічних та виробничих відносин, а тому, відповідно, не є економічною категорією.

На нашу думку, тлумачення поняття «інфраструктура» лише як техніко-економічного терміну є необґрунтованим. Адже предметом економічного дослідження виступають не самі по собі інфраструктурні об'єкти, а економічні та виробничі відносини, що складаються в процесі функціонування цих об'єктів.

Ж. Тощенко вважає, що під інфраструктурним об'єктом слід розуміти цілісний функціонуючий об'єкт, діяльність якого створює загальні умови суспільного виробництва та соціального розвитку, а не частину матеріально-речової бази [3, с.35].

Трактуючи інфраструктуру як підсистему народногосподарського комплексу, що обслуговує основне виробництво й населення, є фактично

загально визнаною (при певних термінологічних розходженнях, що не змінює змісту поняття).

У ній можна виокремити дві сутнісних ознаки категорії: її функціональне призначення – обслуговування основного виробництва й населення та форму, у якій виступають результати діяльності підсистеми – це послуги виробничого й соціального характеру. Проте даного трактування недостатньо для характеристики інфраструктури як економічної категорії. Це тільки вихідне загальне положення, що вимагає конкретизації шляхом виділення додаткових сутнісних ознак і властивостей, що дозволяють чітко визначити межі категорії в господарській та територіальній структурах економіки.

Відокремлення з господарського комплексу інфраструктури за набором галузей, що надають послуги, приводить до ототожнення її з поняттями «сфера обслуговування» й «сфера послуг». Для з'ясування змісту категорії «інфраструктура», і зокрема «соціальна інфраструктура», насамперед, необхідно розмежувати терміни «невиробнича сфера», «сфера послуг» й «сфера обслуговування населення».

Про необхідність розмежування інфраструктури як економічної категорії і як структурного елемента народногосподарського комплексу зробили висновок А.І.Кочерга та А.А.Мазаракі [4]. Питанням розвитку соціальної сфери села присвячені праці В.І. Куценко, М.К. Орлатого, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина, Л.О. Шепотько та ін. На думку вчених, інфраструктура є складовою частиною функціональної і територіальної структури народногосподарського комплексу. Рівень та характер розвитку народногосподарського комплексу, його функціональна та територіальна структури визначаються ступенем розвитку промислового й сільськогосподарського виробництва. У цьому значенні підприємства промисловості, сільського господарства, які виробляють матеріальні блага, виступають структуровизначальними.

Інфраструктуру К.Ф. Беркита поділяє на два види: виробничу і соціальну [5, с. 64]. Проте він не обґрунтовує їх розмежування, а дотримується тих же принципів, які використовуються при поділі суспільного виробництва на сферу матеріального виробництва і невиробничу сферу, тобто залежно від ролі окремих структурних підрозділів народного господарства у створенні суспільного продукту та національного доходу.

За функціональним призначенням й галузевим складом соціальна інфраструктура наближається до поняття «сфера обслуговування населення». На думку вчених, інфраструктура характеризується використовуваними ресурсами (основними фондами й витратами праці), тоді як сфера обслуговування – всіма кількісними і якісними показниками діяльності складових її підрозділів. І якщо предметом економіки сфери обслуговування виступає дослідження всіх сторін діяльності галузей, що надають послуги, вся сукупність виробничих відносин із приводу виробництва й споживання послуг, то дослідження проблем інфраструктури припускає тільки розгляд питань розвитку матеріально-технічної бази об'єктів і забезпечення їхньою робочою силою. Але інфраструктура, і зокрема соціальна, є самостійним цілісним об'єктом управління й нормативно-правового регулювання, хоча кожна її галузева складова має свою специфічну систему управління й господарський

механізм розвитку. Це особливо очевидно в сучасних умовах, коли проходять процеси трансформації старого й формування нового механізму розвитку соціальної інфраструктури, що вимагає поглиблених наукових досліджень.

Основною особливістю соціальної інфраструктури як економічної категорії, у порівнянні зі сферою обслуговування населення, є її прив'язка до господарського комплексу певної території, населеного пункту та управління на основі органічного сполучення територіального й галузевого принципів. Головну роль у цьому відіграє територіальне управління, а на сільських територіях – сільське господарство. Галузеві набори об'єктів обслуговування за складом дуже розрізняються залежно від рівня територіально-адміністративного розподілу – держава, область, район, велике, середнє, мале місто, центральна садиба господарства, центр виробничого підрозділу, мале село. Хоча сфера обслуговування також має територіальну прив'язку, насамперед, розглядається як галузева цілісність – сукупність галузевоутворюючих інституційних одиниць (господарюючих суб'єктів), що надають послуги населенню.

К.В. Прокопишак вважає, що соціальна інфраструктура – це система галузей з виробництва послуг, які забезпечують нормальні умови життя і трудової діяльності людини та сприяють відтворенню її робочої сили [6].

Згідно з трактуванням, запропонованим І.В. Прокопою, соціальна інфраструктура розглядається як економічна категорія, що виражає відносини між суспільством і його членами щодо споживання послуг (матеріальних та нематеріальних), необхідних для відтворення сукупної робочої сили та гармонійного розвитку кожної людини. При такому підході до визначення соціальної інфраструктури стає цілком зрозуміло, що предметом економічного дослідження виступають не самі по собі інфраструктурні об'єкти, а й економічні та виробничі відносини, які складаються в процесі функціонування цих об'єктів [7, с.9].

Докладно формулює поняття П.Т. Саблук соціальної сфери села. На його думку, соціальна сфера являє собою сукупність структурних елементів сільського поселення, покликаних забезпечити сільське населення належними умовами праці і відпочинку, створити сприятливе, комфортне та гармонійне життєве середовище. Це мережа різних за формами власності підприємств, установ, закладів оздоровчого, освітянського, культурного, побутового призначення, транспорту, зв'язку тощо [8, с.312].

Соціальна інфраструктура – це багаторівневий, поліфункціональний підкомплекс із яскраво вираженим територіальним характером і територіальними особливостями. Її територіальні ланки відповідають адміністративно-територіальному й поселенському розподілу країни [9].

Так, за типом поселень (міські, сільські), у яких розміщуються об'єкти, слід розрізняти міську та сільську інфраструктури. Ряд вчених проводить лінію між інфраструктурою міста та села за суб'єктом – споживачем послуг. В одних випадках це обслуговування здійснюється стаціонарними підприємствами та установами, в інших – у мобільних формах, які організуються міськими базовими підприємствами та установами.

Досить часто до сільської соціальної інфраструктури відносять об'єкти, які розташовані не тільки в селах, але й у районних центрах, що дещо розширює її межі за рахунок тих райцентрів, які мають статус селища міського типу або

міста. При всій вагомості ролі районних центрів, інших малих і середніх міст в організації суспільного обслуговування сільського населення, на нашу думку, критерієм виділення сільської соціальної інфраструктури повинна бути її локалізація на кордонах сільських територій, які визначаються місцевими органами влади. Таке розмежування важливе для прийняття ефективних управлінських рішень, оскільки саме сільська частина соціальної інфраструктури найменш розвинена та найбільше постраждала за останні десятиліття, а тому саме їй потрібна першочергова увага.

Сільська соціальна інфраструктура відрізняється від міської також і за складом об'єктів. На сільських територіях розміщені, в основному, низові ланки інфраструктурних галузей, що надають повсякденні послуги та періодичного попиту (магазини змішаної торгівлі, їдальні, дитячі садки, загальноосвітні школи, фельдшерсько-акушерські пункти, заклади клубного типу, бібліотеки, підприємства побутового обслуговування).

Ряд об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій пов'язаний із задоволенням специфічних потреб сільського населення, наприклад допомога з ведення особистого селянського та домашнього господарства.

Для інфраструктури сільських територій характерна більш низька, у порівнянні з міською, питома частка забезпеченості населення основними невиробничими фондами й обслуговуючими підприємствами (установами), гірший якісний склад матеріально-технічного та кадрового потенціалу.

У зв'язку з низькою територіальною доступністю об'єктів соціальної інфраструктури сільські жителі несуть більші тимчасові витрати на одержання послуг. В сільських поселеннях майже відсутня можливість вибору якості обслуговування, у тому числі шляхом отримання послуг на платній основі [10].

Більшість дослідників 90-х рр. ХХ ст. поділяла соціальну інфраструктуру залежно від функціонального призначення на дві групи. Першу групу утворюють сфери діяльності, які задовольняють соціально-побутові потреби населення: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування населення, торгівля і громадське харчування, пасажирський транспорт та зв'язок, до другої належать галузі соціально-культурного призначення: освіта, культура та мистецтво, охорона здоров'я, фізична культура і спорт, соціальне забезпечення.

Такий підхід дає змогу розмежувати задоволення матеріальних та духовних потреб населення. Згідно з вищезазначеною класифікацією соціальну інфраструктуру можна визначити як певною мірою автономну структуровану та цілісну систему.

Так, К.В. Прокопишак поділяє соціальну інфраструктуру на види, які включають ланки, об'єднані між собою за функціональним призначенням: соціально-побутову (побутове обслуговування, ресторанне господарство, торгівля, житлово-комунальне господарство); соціально-оздоровчу (охорона здоров'я, фізична культура і спорт, рекреація); соціально-духовну (освіта, культура та мистецтво, культові споруди); соціально-економічну (соціальне забезпечення, транспорт, зв'язок, кредитування і державне страхування) [11].

І.В. Прокопа виділяє побутову інфраструктуру (житлово-комунальне господарство, торгівля і ресторанне господарство, служба побуту, транспорт і зв'язок в частині обслуговування населення) та соціально-економічну, яка складається із галузей, що беруть участь у формуванні та розвитку робочої сили

(освіта, культура, охорона здоров'я) [12].

Поділ соціальної інфраструктури на галузі, підгалузі, об'єкти може бути умовним, оскільки їх функції тісно пов'язані між собою. Так, комфортне житло окремої сім'ї сприяє покращенню побуту, стану здоров'я тощо. Склад соціальної інфраструктури в розрізі населених пунктів непостійний і дуже відрізняється наявністю окремих об'єктів.

Соціальна інфраструктура сільських територій є частиною соціальної інфраструктури країни або регіону, яку в цілому складають житлове і комунальне господарство, освіта, культура і мистецтво, охорона здоров'я, фізична культура, соціальне забезпечення, кредитування та страхування; служба побуту, транспорт і зв'язок в частині, пов'язаній з обслуговуванням населення, інші галузі невиробничої сфери, а також торгівля та громадське харчування. Кожній галузі соціальної інфраструктури притаманні власна організаційна структура, форми обслуговування населення, механізм функціонування тощо. Все це зумовлює надзвичайну різноманітність і складність проблем розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів, тим більше в сучасних умовах [13].

До соціальної інфраструктури сільських територій входить значна кількість інтегрованих галузей та підгалузей. Зокрема, до неї відносяться такі галузі та підгалузі:

- житлово-комунальне господарство (житлове господарство, тепло-, електро-, водо-, газопостачання, шляхове господарство, благоустрій та ін.);
- службу побуту (підприємства, майстерні, пральні, перукарні тощо);
- транспорт та зв'язок у частині пов'язаній з обслуговуванням населення (пасажирський транспорт, відділення зв'язку, телефонна мережа);
- торгівлю і ресторанне господарство (магазини, їдальні, кафе, ресторани, продуктові та речові ринки тощо);

соціально-культурного призначення:

- освіту (дитячі дошкільні заклади, загальноосвітні школи, профтехучилища та інші заклади освіти);
- культуру та мистецтво (бібліотеки, будинки культури, заклади клубного типу тощо);
- охорону здоров'я та соціальне забезпечення (амбулаторно-поліклінічні заклади, лікарні, фельдшерсько-акушерські пункти, аптеки, будинки-інтернати для інвалідів та осіб похилого віку);
- фізичну культуру, спорт, туризм і відпочинок (спортивні зали, спортивні майданчики, стадіони, табори відпочинку, туристичні бази та ін.) [14].

Дана класифікація соціальної інфраструктури є певною мірою умовною, оскільки всі її галузі забезпечують створення нормальних умов життєдіяльності населення, для чого необхідне задоволення усіх його потреб.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на нашу думку, соціальна інфраструктура – це система галузей з виробництва послуг, які забезпечують нормальні умови життя і трудової діяльності людини та сприяють відтворенню її робочої сили.

Ми вважаємо, що в основі класифікації інфраструктури сільських територій повинно лежати функціональне призначення об'єктів. Об'єкти виробничої інфраструктури обслуговують основні види матеріального виробництва, а соціальної – забезпечують матеріальні та духовні потреби

людини.

Соціально-економічна сутність інфраструктури сільських територій виражається у забезпеченні нормальних умов життєдіяльності населення. Розвиток сільської соціальної інфраструктури сприятиме створенню додаткових робочих місць на селі, в тому числі в освіті, охороні здоров'я, торгівлі, ресторанному господарстві та сприятиме нарощуванню обсягів й покращенню якості її послуг.

Література

1. Бурачас А.И. Региональное развитие социальной инфраструктуры: Тематический сборн. / А.И. Бурачас. - [Под ред. А.И. Бурачаса]. - Вильнюс, 1984. - 250 с.
2. Региональные проблемы развития социальной инфраструктуры. - М.: Наука, 1987. - 240 с.
3. Тощенко Ж.Т. Соціальна інфраструктура: сутність і пути розвитку / Ж.Т. Тощенко. - М.: Мысль, 1980. - 206 с.
4. Кочерга А. И. Народнохозяйственный комплекс и социальные проблемы / А.И. Кочерга, А.А. Макаразаки. - М.: Мысль, 1981. - 217с.
5. Беркита К.Ф. Методика аналізу розвитку соціальної сфери села / К.Ф. Беркита, Б.П. Ярема // Фінанси України. - 2002. - №2. - С. 63-68.
6. Прокопишак К.В. Розвиток соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин (на прикладі Карпатського регіону). - Автореф. дис... док. екон. наук: 08.09.01. - Львів, 2003. - 39 с.
7. Прокопа І.В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку / І.В. Прокопа. - К.: ІЕНАНУ, 1996. - 172 с.
8. Саблук П.Т. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва / П.Т. Саблук. - [За ред. П.Т. Саблука]. - К.: ІАЕ УААН, 1999. - 362 с.
9. Глосарій із трудового права та соціально-трудоу відносин (з посиланням на досвід Європейського Союзу). - К.: - Видавничий дім «Стилос». - 2006. - 260 с.
10. Барановський М.О. Про методичні підходи до оцінки рівня розвитку сфери обслуговування населення України / М.О. Барановський // Економічна та соціальна географія. - № 47. - 1995. - С. 92-96.
11. Прокопишак К.В. Регулювання розвитку соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин: Монографія / К.В. Прокопишак. - Львів: Українські технології, 2002. - 264 с.
12. Прокопа І.В. Виробнича сфера села і сільське життєве середовище / І.В. Прокопа, Д.О. Мотруніч, Л.О. Шепотько. - К.: Інститут економіки, 2001. - 119 с.
13. Орлатий М.К. Розвиток соціальної інфраструктури села / М.К. Орлатий, Ю.О.Лупенко // Наук.-практ. зб. «Продуктивність агропромислового виробництва». - № 4. - 2006. - С.102-111.
14. Орлатий М.К. Розвиток галузей соціально-культурного призначення у сільській місцевості / М.К. Орлатий. - К., 2003. - 60 с.

Анотація

У статті досліджено соціально-економічну сутність інфраструктури сільських територій. Зокрема, обґрунтовано поняття «соціальна інфраструктура», визначено особливості соціальної інфраструктури сільських територій як економічної категорії, визначено склад об'єктів та здійснено класифікацію соціальної інфраструктури.

Ключові слова: інфраструктура, соціальна інфраструктура, сільські території, класифікація, об'єкти.

Аннотация

В статье исследовано социально-экономическую сущность инфраструктуры сельских территорий. В частности, обосновано понятие «социальная инфраструктура», определены особенности социальной инфраструктуры сельских территорий как экономической категории, определен состав объектов и осуществлена классификация социальной инфраструктуры.

Ключевые слова: инфраструктура, социальная инфраструктура, сельские территории, классификация, объекты.

Summary

This article explores the social and economic infrastructure of rural nature. In particular, proved the concept of «social infrastructure», defines the peculiarities of the social infrastructure of rural areas as an economic category, determine the composition of objects and the classification of social infrastructure.

Key-words: infrastructure, social infrastructure, rural areas, classification, objects.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКТІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTION AND AGRICULTURAL PRODUCTS ALTERATION

1. Березівський П.С., Березівський Я.П., Березівська О.Я. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ	3
2. Бодак Г.І. СУТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО - ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	11
3. Власенко І.В. КРОЛІВНИЦТВО - РЕЗЕРВ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	15
4. Гарасимлюк М.В., Смолинець І.Б. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ АПК	19
5. Грабовський Р.С. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДХОДІВ ЯК ВТОРИННОЇ СИРОВИНИ В УКРАЇНІ	26
6. Грибак А. В., Величко О. В. ХАССП — ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА КОНТРОЛЮ БЕЗПЕКИ ПРОДОВОЛЬСТВА. ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ	30
7. Дадак О.О., Дудяк Р.П. ІННОВАЦІЙНІ ІДЕЇ УДОСКОНАЛЕННЯ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	33
8. Дорош М.М. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ПТАХІВНИЧОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	38
9. Желізняк А.М., Костецький О.М. ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА В ДІЯЛЬНОСТІ АГРОТУРИСТИЧНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ	43
10. Івашків В.О., Самогій Н.С. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	47

11. Колос О.М. ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ	53
12. Коробка С.В. ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ МІЖ МАЛИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ	57
13. Минів Р.М., Батюк О.Я. РОЗВИТОК М'ЯСНОГО ПТАХІВНИЦТВА В СВІТІ	64
14. Миронович Ю.А., Липко Н.М. ВПЛИВ ДІЛОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ЦИКЛУ НА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНУ РІВНОВАГУ УКРАЇНИ	68
15. Пеленський Р.О. СПЕЦИФІКА ЛОГІСТИКИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЗЕД) ПІДПРИЄМСТВАМИ УКРАЇНИ	80
16. Поперечний С.І., Бабич Л.В. СТАНОВЛЕННЯ СФЕРИ ВЕТЕРИНАРНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НА ЗАСАДАХ ПІДПРИЄМНИЦТВА І РИНКОВИХ ВІДНОСИН	87
17. Поперечний С.І., Бабич Л.В. МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ВЕТЕРИНАРНИХ ПОСЛУГ	93
18. Пуцько Б.М. МЕТОДОЛОГІЯ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ЗРОСТАННЯ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРАГМАТИЧНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ	100
19. Сендецька С.В. ОСНОВНІ НАПРЯМИ І ЦІЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА	117
20. Сенів Р.В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА	122
21. Станько В.Ю. ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЬВІВЩИНИ.	126
22. Чемерис В.А., Соломонко Д.О. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТОКУ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УКРАЇНІ	133
23. Шульський А.М. КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ	138
24. Шульський М.Г. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЛЬВІВЩИНИ	144

25. **Шульський М.Г.**
СТАН РОЗВИТКУ ВІВЧАРСТВА І КОЗІВНИЦТВА У
ГОСПОДАРСЬКИХ ФОРМУВАННЯХ ЛЬВІВЩИНИ 151

ГУМАНІТАРНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

HUMANITARIAN EDUCATION IN HIGHER SCHOOL

26. **Бабич А.М., Ковбан О.Л.**
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА – ОСНОВА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ
ЖИТТЯ СТУДЕНТА 158
27. **Бінкевич О.М.**
АКТУАЛЬНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ТА ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ
СОЦІОКУЛЬТУРНОГО АНГЛІЙСЬКОГО ТЕКСТУ В
НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ 164
28. **Грималюк Б.Т., Чайковський Б.П., Шалько А.В., Павлик Н.І.**
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДІЮЧОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
ОХОРОНОЮ ПРАЦІ 169
29. **Дзера М.М., Пасічний Р.Я.**
СТРАТЕГІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ 174
30. **Дзюбинська Х.А.**
ТЕРМІН ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ТА МЕТОД
СІТКОВОГО МОДЕЛЮВАННЯ 179
31. **Дорош М.М.**
РОЗВИТОК МИТНОЇ СПРАВИ В УРСР (1917-1991 РР.) 184
32. **Карбовнік І. В.**
КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИКЛАДАННЯ ЛАТИНСЬКОЇ
МОВИ В СИСТЕМІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ 189
33. **Козій Б.І., Драч М.П.**
КОМП'ЮТЕРНА СИСТЕМА ОЦІНКИ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ З КЛІНІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ
ХВОРОБ ТВАРИН 194
34. **Костенко В. Г., Федішин Я. І.**
ФІЛОСОФІЯ І НАУКА: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ
ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ 200
35. **Костенко В. Г., Федішин Я. І.**
НОВІТНЄ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ “МАТЕРІЯ” 204
36. **Крупник Я.Г.**
ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ У СВІТЛІ ВІРОВАЧЕННЯ
ЦЕРКВИ 208

37.	Левківський Д.М., Падовський А.І., Флюнт Р.Б., Шекель В.Ф. МОТИВАЦІЯ І МОТИВУВАННЯ ЯК ФАКТОРИ УСПІШНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАРКЕТИНГУ В ГАЛУЗІ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ	214
38.	Лісько Л.О. РОЛЬ ЛЕКСИКИ І ФРАЗЕОЛОГІЇ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ОРАТОРСЬКОМУ МОВЛЕННІ	218
39.	Параняк П. Р., Костенко В. Г. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН В 1929-39рр.....	224
40.	Плазова Т.І. УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ В АВСТРІЇ В 20-Х РР. XX СТ.....	228
41.	Присяжнюк В.Я. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ З АНАТОМІЇ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН	235
42.	Прокопів В.В. КІСТЯНИ ГРЕБЕНІ ВЕЛЬБАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	239
43.	Семенів Б.С., Лапшина Г.Г. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДЛЯ ЛЮДЕЙ РІЗНОГО ВІКУ	244
44.	Стегней М.М. ОРГАНІЗАЦІЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД 1917-1921 рр.....	251
45.	Тищенко В.М. ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЇ	256
46.	Тищенко В.М. ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ДІАЛЕКТИЧНИЙ АСПЕКТ ..	260
47.	Тищенко В.М. ДОПОМІЖНІ ЛІТЕРАТУРНІ ВПРАВИ ЯК МЕТОД УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОВИ	263
48.	Халецькій О.В., Халецька О.О. СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ПАРАДИГМА В ЕЛІТИСТСЬКОМУ ДИСКУРСІ	267
49.	Хміляр Д.Д., Лаба О.І. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ СЛУХАЧІВ В ІНСТИТУТІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРЕПІДГОТОВКИ КАДРІВ АПК ЛНУВМ ТА БТ ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО	279
50.	Чепига М.П., Галяс В.Л., Верес Є., Федець О. ТЕХНОЛОГІЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СПРИЙМАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ВІД ЛЕКТОРА ДО СТУДЕНТА	282
51.	Череповська Т.В., Падура М.Ф. ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	286

52.	Сень О. В. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА	293
53.	Чужмир М.А. ЗЕМЛЕЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	299
54.	Синявська І.М. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	307

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ
ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
імені С.З. ГЖИЦЬКОГО**
заснований у 1998 році

**Scientific Messenger
of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj**

Серія “Економічні науки”

**Том 14, № 2 (52)
Частина 4**

Series “Economical sciences”

Підписано до друку 20.06.2012. Формат 70 x 1/16
Гарн. Times New Roman. Папір офсетний № 1. Ум. друк. арк. 26,49.
Наклад 100 прим. Зам. № 20/06.

Друк ФОП Корпан Б.І.
Львівська обл., Пустомитівський р-н., с Давидів, вул. Черновола 18
Ел. пошта: bkorpan@ukr.net, тел. (032) 243-68-49
Код ДРФО 1948318017, Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 635667
від 13.09.2007